

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XIV-lea, N-le 1-3.

Ianuar-Mart 1928.

**DĂRI DE SAMĂ
DOCUMENTE ȘI
NOTIȚE
PUBLICATE
DE**

N. IORGA

cu concursul
mai multor specialiști

SUMARIUL :

N. Iorga : Otteni afară din Ottenia.

" " " Cărți reprezentative în viața omenirii (seria a II-a, urmare): III. Raoul cel Spîn (Glaber). IV. Analiști și biografi germani. V. Thietmar. VI. Biografi și alte lucrări individuale în secolul al XI-lea.

N. Iorga : Drama lui Tudor într-o nouă lumină.

V. Motogna : Cancelariul Wolfgang Kowachoczky despre Romîni.

Remus Ilie : Proigumenul Iosif de la Hurezi.

V. Motogna : Avut-a Matei B. arab un fiu ?

I. Makurec : Husitismul în România.

Sever Zotta : O gazetă din Riga, de la 1775, despre uciderea lui Gr. Ghica Voevod.

Iuliu Peksa : Zolkiewski și expediția Doamnei Elisaveta Movilă în Moldova în anul 1615-16.

Sever Zotta : Un firman de întăritură pentru moșia Trifeștii, confiscată după uciderea lui Grigore Ghica Voevod.

Documente, Dări de samă și Cronică de *N. Iorga*.

1928

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENI-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Biblioteca Universității Regale Ferdinand I,
din CLUJ.

nr. 1069/1928

Prețul 30 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ. DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

Anul al XIV-lea, n-le 1-3.

Ianuar-Mart 1928.

Olteni afară din Oltenia¹

Nu odată am atras atenția asupra acelu act², de o atît de mare importanță, prin care regele Ungariei, a doua zi după năvălirea tătărească, *prefăcea*, cu voia Papei, *în teritoriu de cruciată* Oltenia, după ce înainte de năvălirea cavalerilor pustiului, un înaintaș care e Andrei al II-lea încercase, *în legătură cu expediția sa la Locurile Sfinte și cu aspirațiile sale la coroana Imperiului latin de Constantinopol, rămas fără stăpîn*³, să prefacă *Tara Bîrsei cu întreaga Cumanie în alt teritoriu de cruciată*⁴. Era vorba, adecă, dacă acești Cavaleri Ioaniți, Hospitalieri, pe cari-i chema Bela al IV-lea ar fi răspuns chemării lui, în loc să ajungă, o jumătate de veac mai târziu, în Rodosul mai apropiat de vechile lor sălașuri, de a se face aici o *Franță dundoreană*, «cavalerii de la Malta» avînd să fie cavalerii de Severin, precum, dacă rămîneau Teutonii cei de la începutul veacului la Brașov și în Țara Bîrsei, viitoarea Țară Românească ar fi fost pentru dinșii, cari se și apucaseră de lucru, *înlocuitoria Prusiei germanice*, care aceasta a rămas.

Acest act, de o atît de mare însemnătate, va trebui încă odată reluat și în cele mai slabe indicații, în cele mai mărunte legături ale lui cu istoria universală, în momentul cînd cu mai mult orizont se reiea actul de

¹ Dintr'o conferință la Severin.

² Publicat ultima oară în *Urkundenbuch* al lui Zimmermann-Werner.

³ Ea joacă pentru regele apostolic de la 1206 același rol de păgînatate de cucerit și convertit ca și, peste un veac și jumătate, pentru Angevinul Ludovic, Lituania.

⁴ Astfel trebuie încadrate cele două donații în istoria universală. V., acum în urmă, conferința D-lui Rösler la Institutul Sud-est european (supt presă).

donatie pentru Teutoni, — și sper a putea s'o fac în scurtă vreme.

Între altele, el arată însă, în ce privește județele oltene, o viață foarte dezvoltată, care presupune o serioasă îndeletnicire cu agricultura și drumuri pentru ducerea carălor cu grâne și făină, apoi pescării, însemnându-se anume acelea de la Celeiu — nume a cărui origine ar trebui cercetată —, ceia ce implică iarăși mijloace de a căra peștele de acolo în tot cuprinsul țerii.

Țara e împărțită încă de atunci în județe, numite cheneziate de *o oficialitate slavonă* (v. Vlașca pentru Țara-Românească, Stari Chiojd pentru Chiojdul Mare, Suhodol pentru Valea Sacă, Saac pentru Secuieni, Dolgopol pentru Cimpulung), ceia ce arată existența unei cancelarii, unor acte scrise, în formațiunile acestea asupra cărora, în epoca mai strălucită a Imperiului balcanic al Asăneștilor, nu se exercita nicio dominație superioară de peste Dunăre. Ioan și Fărcaș se crede că sînt undeva pe Jiul-de-jos (era și un județ al Jaleșului, existent încă pe la 1400), dacă nu cumva Fărcaș, Lupu, e traducerea în ungurește a lui Vîlcea (Vîlc = Lup; cf. Vîlcan, nume întîlnit și la un frate de rege sîrb în evul mediu), ceia ce l-ar așeza pe „Fărcaș“ (numele întîlnindu-se, de altfel, la Romîni: popa Fărcaș al lui Mihai Viteazul), sus în dreapta Oltului. Litovoioi, pe care, cu fratele lui, Bărbat, îl cunoaștem și de aiurea, stăpînește Jiul-de-sus înainte ca Ungurii să fi înălțat Severinul, o parte dintre acești Romîni sînt în legătură cu cetatea Mehădiei sau Mehediei, a Meediei (evident după ad Mediam romană, căci *h* se adaugă parasitar între doi *e* sau și înaintea vocalei inițiale, în aceste părți: Amaradia-Hamaradia, ahăsta, etc., până în veacul al XVII-lea), adăugîndu-se sufixul *inți* ca la *Dunărinți* (sufixul *anți* se întîlnește la Gataianțu, din Gataia), deci Mehedinții. Iar spre Olt în jos, numele de Romanai, cu sufixul slav *ați*, ca, la Sîrbi, în Alexinaț, Bobovaț, Craguievaț, Crușevaț, trimete la o rădăcină Roman, care ar putea foarte bine să însemne pe încă unul dintre acești foarte vechi juzi.

O țară care n'avea și nu va avea orașe. Căci Severinul e o cetate străiuă, care se va distruge, precum altă cetate străină, Caracălul, care nu poate veni decât dela Turnul Negru, Cară Culè, în față cu domeniul turanic, cuman, al Teleormanului, Deli Orman, ca și cel din Dobrogea, stăpînește în părțile de către Olt. Încolo sînt numai tîrgurile deosebitelor ape: tîrgul Jiiului-de-sus = Tîrgul-Jiiului, tîrgul Jiiului-de-jos = Craiova (cf. Virfiorova-Vîrciorova, Orșova, Glogova), satul de pe la 1450-500 al boierilor craiovești, cu biserica pe care o va reface, cu gîndul la acești strămoși, Matei Brîncoveanu, Craiovescul, care și va zice Basarab, tîrgul Gilortului, confundat cu satul lui Cărbune, Cărbunești, tîrgul Oltului de sus, unde și avea pescăriile oltene, Vilcea, pe cînd Ion va fi avut pe cele dunărene de la Celeiu: Rîmnicul-Vîlcii (de la *rib*, pește).

Cetăți nu sînt ca în Moldova, alcătuită întregă din acele Ținuturi care sînt cadrilaterale create ale cetățitor domnești afară de Putna și Covurluiul, care sînt penetrații muntene.

Țară de județe istorice, care se opune podgoriei și șesului de dincolo de Olt, unde județele, de imitație, apar ca niște creațiuni numite după ape: Argeșul, Oltul, Dîmbovița, Prahova, Buzăul, Ilfovul, Ialomița, afară de pădurea cumană și de Țara Românească¹ a Vlașcei sau Vlășiei, cu capitala dincolo de Dunăre, de unde a pornit alcătuirea, și afară de acel Cîmpulung (asemenea cu Chiojdurile, cu Vrancea, cu cele două Cîmpulunguri bucovinene și cu cel maramurășan, cu Cîmpul lui Dragoș), care între undele Argeșului și al Dîmboviței, coșcovindu-se cu dealurile sale, a ajuns a fi în această nomenclatură oficială un Muscel sau Muncel¹.

Blocul de județe de înceată creațiune istorică n'a fost atacat de infiltrația turcească tîind o întregă dungă dunăreană a raielilor. Aici s'a păstrat în genere hotarul Dunării, în margene cu Vidinul sau Diinul (de unde

¹ Afară și de acel județ de colonizare care e Săcuieni, Brăila ca județ derivă din raiua turcească a cetății.

Dianu, care nu e... masculinul Dianei) și Cladova. Severinul a fost cucerit, dar nu și reținut¹.

Țară întreagă și plină de oameni. În această populație bogată lipsesc marile case de boieri pe care le-a creat dincolo de Olt Domnia lui Băsărabă (aici n'a fost *ideia* Domniei fiindcă n'a fost acel „Imperiu” cuman din care, cum arăt aiurea², s'a desfăcut Domnia întocmai ca Țaratul Moscovei din Imperiul Hordei de aur). Avem numai boieri de sat, *cari poartă numele satului*, obicei introdus la Munteni mai târziu numai prin imitație (Mărgineanul de pildă): Craioveni, Brincoveni, Glogoveni, etc. Dar, pe lângă acești neastâmpărați urmași ai juzilor și ducilor-Voevozi, aici stă și se prășește iute o țerătime vioaie, *pe care o stăpânește același spirit de inițiativă și de aventuri ca și pe boierii ei.*

Am văzut-o în timpurile noastre, când, după ce au monopolizat în București, unde rău s'a făcut îngustându-li prin regulamente rostul supt cuvînt de a-i împiedeca de a fi exploatați, comerțul ambulant —, de odată i-am văzut, în copilăria mea, la Iași și în alte orașe moldovene, amestecînd strigătul lor neaoș românesc de purtători de coșuri pline, cu disarmonicele *oos*, *melăh (Milch)* și *heis pipișois* al Evreilor și instalîndu-și gheretele lor de fructe în piața Sf. Spiridon sau lipînd de zidurile școlilor, ca Liceul unde mi-am făcut studiile, generosul deposit al strafidelor, alunelor prăjite și altor bunătăți procurabile și pe credit.

Odinioară, expansiunea olteană s'a făcut în trei direcții.

Cea mai cunoscută și pe care n'aș limita-o numai la epoca fanariotă, în care birurile n'au fost totdeauna mai grele decît mai înainte, în valea balcanică a Timocului, unde apar adînc înrădăcinați, cu graiul lor caracteristic, portul lor — hainele de abă albă cu șnururi ale bărbaților, vilnicele cu mulți clinuri și mărunte pete

¹ V. delimitarea lui Antonie-Vodă, în *Studii și doc.*, V, p. 327, nota 1.

² În „Analele Academiei Române” pe 1927.

de colori variate — până foarte adinc, apropiindu-se de ultimele ramificații la Nord ale fraților lor macedoneni, săltind din tîrg în tîrg și formînd adesea, mai mult decît Grecii — după vechea lor datină romană — burghesia bazarului. I-am găsit, în această primăvară, în oaze sămănate până și în umbra Ravanîței regelui martir Lazăr — deci pe Morava —, complet deosebiți de Sîrbii încunjurători. Acum în urmă, un tînar scriitor român, d. Bucuța, s'a coborît la ei și a reprodus și duioase legende care-i arată dorind de biserica și școala în limba lor. Nu știu ce mare bărbat politic îmi vorbea la 1913 de posibilitatea (!) anexării lor, și s'au găsit de aceia cari la discutarea noilor noastre hotare după marele războiu să vorbească de ei ca obiect de compensație pentru Banat. Ceia ce a făcut pe bătrînul Pașici să observe malițios: „Deocamdată se împarte Austro-Ungaria“. Nu-mi pare cu neputință o atență urmărire, prin cărți de biserică, poate păstrate, a rosturilor lor.

O puternică undă s'a îndreptat spre Apus. Știm bine cînd La 1740 Austria veche pierduse Oltenia, guvernată timp de douăzeci de ani de la Viena. Pacea de la Belgrad revenise asupra hotarelor smulse Imperiului otoman prin pacea de la Pojarevacii (Passarowitz). Pierzînd teritoriul, Austriecii au căutat să păstreze măcar oamenii. Și i-au atras prin mari privilegii într'un Ținut unde n'aveau să înțilnească boieri peste pămîntul pe care-l lucrau.

Aceasta cu atît mai mult, cu cît lucrul minelor inaugurat sistematic avea nevoie de brațe, de brațe numeroase și disciplinate. S'a dat atunci actul de colonizare din acest an 1740. Și un scriitor bănățean căruia-i lăsăm cuvîntul li socoate numărul până la *15.000 de familii*:

„Bufanii pribegi, cam la vre-o 15 000 de familii, toți din Oltenia, după ce s'au fost regulat referințele montane prin decretul din 27 Iulie 1740 și după ce s'a fost introdus în Banat legea maximiliană, auzind de

favorurile ce se acordau coloniilor de prin comunele acestea, s'au așezat și ei, parte ca minieri, cărbunari, stînjănari, cărăuși, și parte ca lucrători de pămînt¹.

„Și, așez'ndu se dar Bufanii mai mult în părțile muntoase ale Banatului, și au zidit la început colibe ori bordeie, apoi case, și așa au întemeiat sate, care, astăzi, prin frumuseță, buna rînduială și curățenie, au întrecut satele locuitorilor băștinași, pe cari Bufanii i au poreclit „frătuși“ (de la frate).

„Mai toți cred și susțin că cuvîntul „Bufan“ s'ar deriva de la buhă, și că „frătuși“ așa i-ar fi poreclit fiindcă și au întemeiat locuințele tot prin locuri muntoase, întocmai ca buhele. Eu am auzit pe un moșneag bătrîn povestind că, fiindcă și-au luat „burfele“ cu ei, de acela li ar și zice lor „bufani“!

„Bufanul se deosebește mult de Frătuș, atît prin graiul lui, parcă mai dulce, mai sonor, cît și prin port, prin datinile și obiceiurile lor. E blînd la fire, iertător, măreț, vesel, glumeț și ospitalier din samă afară. Portul lor se asemănă mult, cu toate că distanțele de chilo metri li despart comunele; de ei se și încuscesc, în vreme ce Frătușii, nu.

„Bufanul e de la fire și cîntăreț. Mai fiecare comună își are reuniunea de cîntări. Cîntările bisericesti le cîntă „pe frătușie“, cum zic ei despre locuitorii băștinași; iar cele lumști sînt de o frumuseță rară. Uimit și cuprins de-o vrajă neînțeleasă rămîne omul cînd în zilele de primăvară doinește „bufănița“ prin pădure, ducîndu se după cîte o croșă de surcele, după fragi, ori după mure.

„Odată rătăcise și prin părțile noastre bufănești, un cîntăreț de prin Țară, d. Corfescu. Mult s'a mirat d lui văzînd pe Bufan ducînd cărbuni de lemn cu trăsurile (cu coșurile); zicea că numai pe Românii din Oltenia i-a văzut ducînd cărbuni așa, și se mira de atîta asă mănare; iar, cînd a auzit cîntînd o femeie ce-și legăna ludul, zicea că e curată doină oltenească.

¹ G. Jianu, *Potpourri*, p. 65.

„Și bieții oameni, cari în țara lor numai de zile nou-roase și furtunoase aveau parte, în țara cea nouă au început a mai vedea și ei zile senine iar aurora liniștii și a tignei începuse a miși și pentru dinșii. Aici au început a și avea școlile și bisericile lor, și în cele dumnezeiești și ale națiunii tot mai mult se întăriau, iar în cultură încă au făcut mari progrese.

„Și, așa, în decurs de un veac și mai bine, dând peste dinșii vremuri și mai senine, și mai furtunoase, totuși și-au păstrat în întregime graiul, datinile și obiceiurile moștenite de la strămoși, și pînă în zilele noastre au fost demni de numele de Romîni¹.”

În cutare registre de biserică, însemnînd pe credincioși și pe donatori, ca la Moldova Veche, găsim nume din toate părțile oltene, pînă la Tismana în sus, pînă la Caracal în Răsărit.

Aici trebuie întreprins, de la o arhivă de biserică la alta, un lucru lung și greu, dar atît de spornic! Pentru tinerii intelectuali bănățeni el ar fi mai lăudabil decît împărtășirea remuneratoare la miseriile unui politicianism remunerator.

Dar cred că și în altă direcție, încă neobservată, s'a săvîrșit, în timpuri foarte depărtate, o asemenea întindere.

Hațegul a fost mărul de discordie între Litovoiu și fratele Bărbat. de o parte, și de alta, între regele Ungariei, a cărui suzeranitate o recunoșteau Voevozii Jiului întreg. Cetatea din preajma Sarmisagetuzei strămoșești a fost a acestui neam de războinici, și Rîul lui Bărbat din aceste părți ardelenne amintește înfringerea celor doi adversari ai regalității arpadiene.

Dar o călătorie recentă prin aceste locuri m'a făcut să constat lucruri interesante și pline de sugestii. Evident că aici sînt *două neamuri* ca și în Făgărașul boierilor (dincoace pînă tîrziu nu se pare a fi fost instituția baleanică a boierilor). Lîngă săteni nenorociți,

¹ V. *Calendarul Ligei Culturale* pe 1911, pp. 91-3.

mai nenorociți decât cei din Munții Apuseni, lângă acești bieți oameni părăsiți, cu copilașii lor firavi, în căsuțele de lemn răsărind din curțile murdare, neamul din locuințele înalte albe, rînduite în impunătoare fronturi de piatră, iar în mijloc biserica de zid, cu turnul sus, păstrînd adesea fresce din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, de caracter occidental. Într'un loc, la Streiu-Sîngiorz¹, ctitorii nobili apar, în haine de ostași, cu sabia dată de regele unguresc, în semn de supremă răsplată, la git, iar, alături, femeia în port românesc, cu catrință. Inscripția e slavonă, din vremea „Craifului Jicmon” (Sigmund), care el însuși dădea diplome slavone—urmat fiind de Ioan Hunyadi pentru mănăstirea Tismana, așa cum Maramureșenii boieri, supt influența noii cancelarii slavone a Moldovei, dădeau pe la 1404 acte în aceeași limbă². Nu e vizibil că acești oameni, acești boieri veniau de dincoace de munte, cu toate mijloacele de osebite, de cari erau mîndri?

Și azi, nu e de așteptat din aceleași părți, unde sînt sate de cîte 6.000 de oameni, alte expansiuni?

N. Iorga.

Cărți reprezentative în viața omenirii

SERIA A II-a (urmare)

III.

Raoul cel Spîn (Glaber)

Călugărul frances căruia-i datorim povestea contemporană a stabilirii noii regalități capetiene, Radulf sau Raoul, zis „Spînul” (*Glaber, le Glabre*), nu e un om învățat. I se năzar acestui simplu, care scrie totuși o limbă clară și plăcută, dar care pronunță „Oratius” pentru Horațiu, de și Troia nu-i e necunoscută, „demoni” cu chipul blind al lui Virgil sau ironic al aceluia Horațiu însuși.

¹ V. Iorga, în „Analele Academiei Romîne” pe 1927.

² Aceleași „Anale” pe 1925.

Dar el va critica pe Italieni, ca un anume Vilgard, pentru care toată știința se restringe la „gramatică“, „neglijându-se alte arte“, și el face din aceasta un păcat obișnuit al lor¹. Regele Franciei Robert va fi laudat de dînsul pentru erudiția sa; e *doctissimus*.

Cugetarea lui e, cum se poate aștepta la acest om din veacul al XI-lea, inferior ca știință, de și, cum vom vedea, mai larg ca orizont și ca experiență, curat bisericească. El protestă undeva contra amestecului regilor — oricari, de oriunde —, cari strică rosturile Bisericii. Semnalează simonia în floare pe vremea regelui Henric. Recunoaște episcopilor un mare rol, moderator și păcificator, în această societate haotic învâlmășită. Ei strigă cuvîntul binecuvîntat: *pax, pax, pax*. Ei opresc, pentru ispășirea păcatelor, băutura de vin în ziua de Vineri și întind opreliștea armelor de Joi seara până în dimineața zilei de Marți, afară de Neustria, lăsată în voia luptelor locale. Dar ceia ce-l interesează mai ales e noua viață a călugărimii, căutată prin simpatie, urmărită cu atenție oriunde. Un Gerbert, cu învățătura lui, va prețui mai puțin decît un sfînt schivnic.

Îată-l pe Maiolus, Sfîntul Mayeuș, pe care Dumnezeu îl ocrotește atît de special încît se va tăia piciorul aceluia care va călca batjocuritor pe cărțile lui: el va înălța o biserică alături de puternicul feudal în umbra căruia se găsește; scriitorul nostru îi va scrie viața, începîndu-se astfel în această vreme o nouă hagiografie. Îată-l pe Odilo, care ridică la o așa de mare înălțime prestigiul noii mănăstiri normative din Cluny. Îată călugării din Spania, cari se luptă cu Arabul Almanson, și cei de la muntele Sinai, cari cercetează anual pe ducele Normandiei, pe cei de la Ierusalim cari primesc bani de la același duce Ricard. Îată-i pe misionarii cari în depărtatul Est germanic duc luptă cu „Leuticii“. Visiuni și miracule se produc în aceste lăcașuri ale rugăciunilor singuratece. Societatea laică se închină înaintea lor, și regele Henric își depune sceptra la mănăstirea din Loches.

Bucuria cea mare a cronicarului e să presinte lumea întregă îmbrăcată în „alb veșmînt de biserică“². E mîndru de turnurile

¹ *Studio artis gramatice magis assiduus quam frequens, sicut talis mos semper fuit, artes negligere ceteras, illam sectari.*

² *De innovatione basilicarum (ecclesiarum) in toto orbe, ... candida ecclesiarum vestis.*

Sfântului Martin din Tours. Și ieia parte cu gândul la mișcarea, începătoare, a pelerinilor, cu și fără arme, spre Orient. „Pe vremea aceea“, scrie el, „au început mai toți cei cari, din Italia și din Galii, doriau să meargă la mormintul Domnului în Ierusalim, să părăsească drumul obișnuit, care era pe Mare, și să-și aibă trecerea prin țara aceasta¹“. Merg și femei, și suprema mulțămire a drumeților pe calea sfântă e să-și mîntuie zilele acolo. Episcopul de Orléans, care povestește clericului nostru, ducele de Normandia, Robert, care, încărcat de daruri, se îndreaptă într'acolo, ca să închidă ochii la Niceia, sînt pomeniți în rîndurile fericitilor. În Africa a și început luptă pentru credință, căreia-i corespunde aceea, în interior, contra iudaisanților, contra ereticilor de la Orléans, contra maniheiștilor din Orientul balcanic.

Dar părintele Raoul e și un Frances, un bun Frances, mai lămurit încă, în ce privește coloritul național, decît Richer. El cunoaște bine trecutul neutrian și al Carolingienilor în genere, cu Carol, „cărui i s'a zis: „cel Mare“, și cu Ludovic „poreclit Piosul“², cu Carol cel Prost, cel Tîmpit — nu *simplex*, ci *hebes* —, pe care totuși îl apără contra lui Heribert, care l-a pus în temniță, căci acest trufaș feudal a murit în chinuri, mărturisind cu pocăință trădarea lui Lotar. Alegerea lui Hugo, „ducele parisian“, e prezentată ca o victorie a principiului național, a „sîngelui comun“: „S'a întîmplat să ajungă la oameni de un singur sînge, în amîndouă țările, monarhia³“.

Pe larg se întinde asupra lui Robert, cel „prea-învățat și prea creștin“, a cărui cîrmuire e împletită cu concilii ale Bisericii și ale cărui rămășițe ca și ale soției se așează la S. Denis, devenită necropola acestei regalități de „advocați“, de vechili și apărători ai Bisericii. Îl îndignează pe omul păcii binecuvîntate intrigile favoritului Hugo de Beauvais, „conte al palatului“, care merită să fie ucis, luptele între fiul regal, asociat la zece ani, și cei doi frați ai lui, ambiția reginei mame, îndușmănită cu aceștia, pe care o mustră cutare feudal, Fulco. Și în carte se desfășură domnia celui de al treilea Capetian, Henric: cu fratele din Burgundia, cu fiii

¹ Tunc temporis ceperunt pene universi qui de Italia et Galliis ad sepulcrum Domini Iherosolimis ire cupiebant consuetum iter, quod erat per fretum maris, omittre atque per huius regni patriam transitum habere.

² Karolus qui dictus est magnus et Ludowicus, cognomento Pius.

³ In unius consanguinitatis viros utriusque regni contigit devenire monarchiam.

lui Odo, cu Thibaut și Ștefan, cu adversarii din episcopatul de Lyon.

Această Franță regală e însă foarte restrinsă ca teritoriu de basă. Ea face parte dintr'o lume a Nordului, căreia i se opune Sudul, cu altă limbă, cu alte moravuri. Aceste moravuri, cronicarul le critică aspru la „Aquitani“: ei sînt „foarte plini de deșertăciune și peste măsură de ușurateci“¹, rași ca niște „histrioni“ și înfășați în haine strîmte, a căror modă, scandaloasă, se întinde prin Curtea reginei meridionale și asupra Nordului cu o viață mai decentă.

În de obște, îl supără toată, această usurpare de puteri care a înlocuit unitatea romană, spre care rîvnește: „puterea Imperiului roman, care odinioară a stăpînit pe tot pămîntul singură“, pe cînd, „acum, în deosebitele țeri sînt nenumărate sceptre regale“². Știe și limba vecinilor de peste Rin, *teutonica*, în care dă explicații.

Ce-i trebuie lui o spune limpede într'o frasă caracteristică: contra multiplilor „tirani“ imperiali *Împăratul ales de Papă, împodobit de dînsul cu insigniile imperiale*. „Se pare totuși că e foarte potrivit și frumos și cea mai bună hotărîre pentru paza păcii, ca, adecă, să nu cuteze orișicare ca prin cutezanță să poftască a purta sceptrul Imperiului roman sau să poată a-și zice ori a fi Împărat, ci numai acela pe care Papa Scaunului roman îl va fi ales, după curăția moravurilor sale, ca potrivit pentru guvernarea lumii și-i va fi încredințat insigniile împărătești. Căci odinioară în toate colțurile pămînturilor tot felul de tirani, împingîndu-se cu obrăznicie, au fost făcuți foarte adesea ori împărați, și cu atît mai puțin potriviți pentru guvernare, cu cît se știe că au ajuns mai curînd prin tiranie decît prin autoritatea purtării lor creștine“³.

¹ *Omni levitate vanissimi.*

² *Licet potestas romani imperii, quae olim in orbe terrarum monarchas viguit, nunc per diversa terrarum-innumeris regalium sceptris.*

³ *Lingua enim theutonica berch mons appellatur.*

⁴ *Illud nihilominus nimium concedens ac perhonestum videtur atque ad pacis tutelam optimum decretum, scilicet ut ne quisquam audacter Romani imperii sceptrum praeproperus gestare princeps appetat seu imperator dici aut esse valeat nisi quem Papa sedis romane morum probitate delegerit aptum reipublice, eique commiserit insigne Imperiale; cum videlicet olim ubique terrarum quilibet tyranni sese procaciter impellentes sepissime sunt imperatores creati atque eo minus apti reipublice quo constat eos tyrannide quam pietatis autoritate processisse. V. IV, 2-3.*

Roma Sfântului Petru e una singură și deci poate unifica lumea. Benedict al VIII-lea a dat la 1014 sceptrul lui Henric Împăratul german¹. Dar, cînd Scaunul roman e ocupat de un Papă în vrîstă de zece ani, cînd el are a face cu „insolența Romanilor“, nu mai e nicio putere pontificală adevărată. Contra unui Papă simoniac care a atins abia vrîstă de doisprezece ani trebuie ca, porunca, *praeceptum*, al Împăratului să se unească și cu aprobarea, *consensus*, „a întregului popor roman“ pentru ca, la 1044, contra acestei copilărești fantoze să se instaleze un cleric curat și de ispravă ca Grigorie al VI-lea², — care, de altfel, va dura tot așa de puțin, făcînd loc Germanului Clement al II-lea³.

Saxonul, „regele Saxonilor“, Otto, a întemeiat un Imperiu legitim, „cel d'întăiu și mai mare“ din Ottoni⁴. Dar aceasta numai pentru că „se isprăvise neamul regilor“⁵.

E un om, care, „în gloria și puterea Imperiului, n'a fost mai pre jos decît aceia cari naintea lui îl cîrmuiseră“. Împăratul apare la Roma ca „Romanorum princeps, dătător de legi și orînduitor de Papi“, după însăși mîndra lui afirmație⁶⁻⁷. Cînd Romanii se răscoală cu Crescenzo, Otto al III-lea apare în dreptul lui dacă taie mîni și urechi, dacă scoate ochii Papei pus de răzvrătitor, dacă îl închide în turn pe acesta, îl judecă în lagăr, îl retrimete în temniță și pe un car cu boi îl duce la spînzurătoare⁸.

Dar seminția Ottonilor se isprăvește. Cu noul Împărat Henric, două regalități singure, la început, își stau față în față, „doi regi, al Francilor adevărați și al Saxonilor“, „doi regi prea-creștini“ de o potrivă, ai celor două națiuni⁹. Henric e urmărit cu atenție în ca-

¹ Iorga, *Papi și Împărați*, pp. 123-5.

² Cum consensu totius romani populi atque ex praecepto imperatoris.

³ *Papi și Împărați*, pp. 128-9.

⁴ Otto, rex Saxonum, nunc imperator Romanorum, ad suum, id est Saxonum, inclinaverat regnum... Primus ac maximus Otto.

⁵ Prescriptorum igitur regum genere exinanito, sumi serunt imperium Romanorum reges Saxonum.

⁶ Is denique Otto in gloria et vigore Imperii non dispar illorum qui ante se imperium rexerant.

⁷ Romanorum principem, imperatorum decretorem, datoremque regum atque ordinatorum pontificum.

⁸ V. *Papi și Împărați*, pp. 119-20.

⁹ Duorum regum, Francorum videlicet ac Saxonum... Regnantibus duobus christianissimis regibus, Henrico scilicet Saxonum rege et Roberto Francorum.

lea lui italiană contra „marchisilor italieni“, în biruitoarea intrare la Payia, unde apare ca pedepsitor, pentru palatul ars în rivalitatea lui cu Harduin de Ivrea, care învie tradiția lui Berengariu cel înlăturat de Saxoni, în campania lui din Italia-de-Sud, la Troia, unde-l întovărășește la asediu și Rudolf, ducele de Normandia, și până la moartea lui¹. Odată Germanul se întâlnește cu Francesul Robert pe Meusa, schimbându-se daruri între cei doi împărțitori ai unei puteri care supt Ottonieni redevenise, după drept și tradiție, una singură. Noul rege germanic, Conrad, are și el un *rival romanic*, pe Odo de Champagne, de care se ține Milanul²; definitiv scapă Conrad de acest rival prin aceea că Odo e omorât de dușmanul său personal Gocilo, fiind îngropat la Tours.

O împăcare cu această lume romanică o va serba numai Henric al III-lea, fiul lui Conrad, când va lua, și anume pe pământ frances, la Besançon, pe Agnes de Poitiers³, douăzeci și opt de episcopi slujind la această ceremonie.

Dar, cum am spus, pentru acest scriitor, lumea istorică are margini mai mari decât pentru înaintașii săi. Pe lângă multul pe care-l știe despre Italia, unde menționează atât pătrunderea Saracinilor califului, lui „Algalif“, până la Benevent, cât și erupția Vesuviului, el știe că în Spania este un duce sau rege al Navarei Gulielm, poreclit *Sanctus*, de unde numele de Sancho, obișnuit la stăpînitorii iberici⁴, că peninsula are anume legături cu Sardinia. Pe Musulmani îi presintă și în atacul contra Franciei al „regelui Almansor“ și în zdrobirea celor cuibăriți la Fraixinet, de „ducele de Arles“, Gulielm.

Normanzii, neapărat, îi sunt familiari. Atît ai ducelui Ricard, ai lui Rudolf care, prigonit, merge la Roma, cît și cei din Anglia, ai lui Adalred (Ethelred), stăpîn peste „Danimarci“⁵, soțul Emei, sora lui Ricard. Ei arată pe aceiași Emă devenită soția lui Knud, lui „Canuc“, rege al Angliilor apuseni⁶, care luptă cu regele Scoției și isprăvește botezîndu-i fiul. Privirea lui ajunge până la Boemia

¹ *Papi și Împărați*, pp. 123-5.

² *Ibid.*, pp. 126-7.

³ *Ibid.*, p. 128.

⁴ *Willelmus, dux Navarie. cognomento Sanctus... Sanctus, rex Navarriae Hispaniarum.*

⁵ *In regno scilicet illorum qui Danimarches cognominantur.*

⁶ *Occidentalium Anglorum.*

(Bethem) a lui Adalbert, până la Prusieni, „gentes Bruscorum“, unde predică misionari, până la „prințul Ungurilor“¹, „de lângă Dunăre“² și care, convertindu-se, devine, peste acești Huni (*gens Hunnorum*) regele Ștefan, și el merge până la revolta păgînilor lui Aba („Abba“), care ucide pe episcopi.

În sfîrșit, tocmai în fund, Bizanțul. Vasile și catepanul, „cata-pontul“ lui luptă în Italia, timp de doi ani, la Benevent. El lucrează cu arme și cu bani, ceruți și Papei, pe care-l mustră pentru această legătură cu *cenodoxia*, cu „credința nouă“ a Orientului, un Frances, abatele de la S. Bénigne din Dijon. Planurile lui Vasile merg până la restabilirea, în formă bizantină, a Bisericii „universale“. Otrava cubiculariului Mihai încheie însă, la 1025, această stăpînire care anunța și afirma un nou fel de unificare. Cît de vie era pretutindeni icoana Răsăritului bizantin³!

IV.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Analiști și biografi germani.

I. CONTINUATORUL LUI REGINO.

În ce privește felul cum de dincolo de Rin se vede lumea cea nouă care se desemnează, la Germani nu e nicio personalitate distinctă prin care să ne lămurim. Ceva se poate culege însă din izvoare de a doua mîna.

Iată, întăiu călugărul de la Sf. Maximin din Trier, un anonim, care continuă cronică, mult întrebuițată, a lui Regino.

De la început se vede că-l interesează mai mult lucrurile renane. Vorbește de Maiența, „capitala Francilor și oraș regal“, constată că Otto al II-lea a fost consacrat la Aachen, și anume cu voia Lotaringienilor, cărora li aparține și scriitorul. Instalarea Franco-nului Conrad îi e plăcută, și el nu uită a-i da originea: e fiul altui Conrad, ucis de Adalbert, iar alegerea lui e legitimă, „de oare ce“, spune și el, „neamul regal se isprăvia acumă“. Viața, lui

¹ Hungrorum princeps.

² Hungrorum gens quae erat circa Danubium.

³ V. Iorga, *Byzantine Empire*, p. 125.

e urmărită până la moartea și îngroparea la Fulda. Iar suirea pe tron a Saxonului Henric e cu voia acestui înaintaș de la Rin, care-i și lasă înșignele. Pentru a fi în adevăr stăpînitorul Germaniei îi trebuie însă asentimentul tuturor semințiilor, și el le înșiră astfel: Franci (Francesii), Alamani, Bavaresi, Turingi, Saxoni (la 952 se prezintă o altă adunare cu Franci, Saxoni, Bavaresi, Alamani și Longobarzi).

Un sentiment naționalist german însuflețește pe clericul nostru, și el își arată neted simpatia pentru răscoala adversarului căsătoriei și politiceii italiene, Liutolf, fiul lui Otto. Înșirînd cu plăcere numele germanice ale familiei Împăratului: Matilda, Gerberga, Lotar, el nu lipsește să arăte că, dacă regina italiană Adelaida, care dă lui Otto, cu mîna ei, drepturi asupra Italiei, e fiica regelui burgund Rudolf al II-lea, mama ei, Berta, a avut de tată pe Bernard de Suabia.

Stăpînirea în Italia e deci conform dreptului. Otto merge dincolo de munți „pentru a lua regatul Italiei“, odată cu „regina cea iubită de Dumnezeu“ (951). Iar, nouă ani mai târziu, el se coboară din nou fiind chemat de Papă pentru apărarea „Italiei și a republicii romane“ contra acelor regi locali, Berengariu și Adalbert, despre cari se vorbește pe larg, dar fără nimic din învinuirile ce li se aduc de răsbumarea unui Liutprand¹.

Data aceasta, e primit la Roma „în aplausele întregului popor roman“. Cruzimea față de Romanii răsculați nu se ascunde; ea e îndreptățită. Și cu aceiași mulțămire se înseamnă cum, în 967, „regele Otto“ (al II-lea) devine acolo, la Roma, ca și tatăl său, „Cesar și August“.

Între „Italia“ și „Romania“, ca expresii geografice, este pentru dînsul o deosebire. La sinodul din 963 ieau parte „episcopii Romaniei și Italiei“, plus patriarhul de Aquileia. Și la 966 se vorbește iar de prelații veniți „din Italia și Romania“. „Liguria“ apare și ea ca o parte determinată a peninsulei: acolo merge la vînat cel de-al doilea Otto.

În față, papalitatea se bucură de laudă sau de dojană după cum ajută sau combate pe regele de peste munți. Papa care-l chiamă pe Otto în Italia e „Ioan (al XII-lea), fiul lui Alberic“, „Ioan căruia-i mai zice și Octavian“²: el făgăduiește să nu părăsească în viață

¹ V. *Papi și Împărați*, p. 110 și urm.

² V. *ibid.*, pp. 111-2 și aici, mai sus.

pe acela care a ajuns acum rege italian. După cearta cu dînsul, „poporul roman“ alege pe protoscriniariul Leon¹. Numai în 967 situația se lămurește față de Scaunul roman prin aceea că i se dă înapoi „orașul și Ținutul Ravenei și multe castele, care fuseseră luate Papilor romani“².

Franța e pentru călugărul renan un teritoriu dușman. Acolo se așează la 922 Robert ca un adversar: „*Ruodbert* cel fără credință în Dumnezeu“. E numai „regele Galiei romanice“, și sînt ținuți de rău acei episcopi germani, de Maiența și de Strasbourg, cari-l ajută să atace Alsacia. E îndreptățită deci invazia lui Otto I-ii în Vest, care iea Reims și tot teritoriul de la Laon la Rouen, singur fiul lui „*Ruodbert*“, Hugo, îndrăznind să reziste. Dacă Robert poartă acest nume hotărît germanic, fiica reginei-împărătese Adelaïda și a regelui italian Lotar, care iea pe Neustrianul cu același nume de Lotar, Ema, e numită „*Hemma*“.

Și, gîndindu-se la Bizanț, cu ce mîndrie înseamnă cronicarul soția venită în Vest de la Bizantinul Nichifor Phokas în 967 și cererea făcută la Curtea lui pentru acea căsătorie a lui Otto cel Tînăr cu fiica Împăratului roman, de care vorbește pe larg Liutprand în expunerea soliei sale!

În ce privește pe barbari, dacă rebelii germani sînt aceia cari chiamă pe Unguri la 954, asupra celorlalți se întinde opera de anexare prin creștinism a regalității germanice. La 931 ea provoacă botezul regilor Obotriților și Danesilor. Peste trei decenii, Elena, „regina Rușilor, care se botezase supț Împăratul Roman“, cere de la Germani episcopi și preoți, fie și fără sinceritate, și se trimete, în 961, la „poporul Rușilor“ Adalbert, care pe urmă, la 965, va ajunge la alți „Slavi“.

II. WIDUKIND.

Dar învățătura, cu care se mîndria un Gerbert și școala lui, nu era necunoscută în Germania, unde Otto I-ii își presida savanții, iar fratele lui, episcopul Bruno, făcea chiar parte din mijlocul lor. Un scriitor cu vechiu și aspru nume saxon, din vremile păgîne, e acolo pentru a o dovedi, Widukind.

El scrie supț Lotar, fiul lui Otto I-ii, și-și dedică opera *Matil-*

¹ *Ibid.*, p. 115.

² Pasagiul e întrebunțat în *Papi și Împărați*, l. c.

dei, fiicei Împăratului, arătînd că, după ce a cîntat pe luptători, crede că a venit rîndul prinților. Și, pentru a-și face și împodobi un stil, el recurge la Iosef și la Lučan, la Martial. Gata cu explicațiile arheologice, el e dispus să afirme că Jülich pe Rin vine de la Iuliu Cesar, că Ungurii sînt Avari, Avarii Huni, iar aceștia vin de la Goți. Saxonii s'ar întilni, fiind Greci, și în armata lui Alexandru-cel-Mare, și ei ar continua cultul lui Hercule și Apolon. Vorbește chiar de nu știu ce Împărat Martialis. Ceia ce nu-l împiedecă de-a amesteca în expunerea lui povești: regina Edita și cerboaică, femeia care-și cere dreptate, haina dată de Otto, ca odinioară Sf. Martin, jurămîntul pe barba acestui Împărat, contele Peppo mîncat de șoareci, ca în basmul istoric al Polonilor.

Biserica-l interesează, firește. Vorbește de creștinătorii Adalhard și Vala, de pedepsitoarele moaște ale Sf. Vit, de biografia Sf. Dionisiu. Pomenește pelerinagiul la Ierusalim al Hiddei, mama marchisului Thiutmar. Pe cît îl bucură că Otto al II-lea și-a împărțit averea, nu numai între mamă și soră, de o parte, și cavalerii lui, de alta, dar și între săraci și biserici, pe afită compătimizește cu creștinii persecutați de ducele polon Mieszko. Actul pentru creațiunea arhiepiscopatului de Magdeburg e dat în întregime.

Ce-l încălzește mai mult pe Widukind e Saxonia lui, cucerită de Carol-cel-Mare cu blîndeță numai, Saxonia cu stăpînitorii pe cari-i are și descendența lor. Pentru ca să arăte din ce depărtată origine e Henric Saxonul, pe care analistul saxon îl numește Păsărarul, *der Vogler*, el va arăta cum Egbert și Ida au pe Warin, cum fratele lui Egbert, Lidulf, e bunicul viitorului rege. Acesta, Henric, are meritul de a fi „cel d'întăiu care fără suzeran a domnit în Saxonia“.

În ce privește pe Lotar, domnul său, el se coboară din Arnulf, și în genealogiile cronicarului apare și o Amalbergă, fiică de rege franc, măritată cu Irminfrid, „regele Turingilor“. Moartea lui Ludolf în Italia face „mare durere în tot regatul Francilor“.

Otto I-ii e ales în circumstanțe deosebit de impunătoare: „lîngă basilica lui Carol“, între coloane. Apare în haina strînsă francă, în costum jndigen, purtînd barba, și poporul, cu mîna ridicată, îl aclamă; electorii vor veni să-l servească. Altă dată, la 951, regele e înfățișat primind omagii de pretutindeni, de la „Romani și Greci și Saracini“, cari aduc fildeș, cristal, metale scumpe, covoare, specii, „animale pe care Saxonii nu le mai cunoscuseră: lei și cămile,

maimuțe și struți. Și toată creștinătatea jur-împrejur căuta la el și nădăjduia într'însul.“ Oșpețele Împăratului sînt monstruos de bogate: într'o zi o mie de porci și oi, zece vase de vin, zece vase de bere, o mie de măsuri de grîu, opt vaci, afară de găini, porci, pești, legume și altele multe. Rege potrivit și pentru alte neamuri, căci știa și limba Slavilor, dar simplu, distrîndu-se doar cu șahul, până ce, la moartea Editei, „scrisul, pe care înainte nu-l știa așa de bine, l-a învățat de putea să cetească și să priceapă perfect cărțile“. El a primit „sabia contra protivnicilor lui Hristos, păgîni și răi creștini“; e unsul lui Dumnezeu și a postit înainte de a purta coroana. Întăia lui coborîre în Italia, la 951, o consideră ca un pelerinagiu la Roma¹.

În ce privește vecinii, Italia a fost a lui „Berinhar“, ceia ce înseamnă Berengariu, care va veni în Germania pentru pace și se va supune public, cu fiul său Adalbert: la Frankfurt e primit regal, dar nu vede trei zile pe Otto. În Franța eronicarul vorbește fără pasiune și fără colorit de Ludovic cel închis la Laon de către Normanzi, de „Carloman“ mort la Roma, unde apar Normanzii, „Danii“; Hugo, pomenit fără titlu, are neajunsul de a fi primit la el nu știu ce rebeli saxoni. În lumea slavă, e vorba de luptele cu Otto ale lui Boleslav Boemul și de cele, din 1040, ale urmașului său. Peste „Hevelzi“ stăpînește pe la 940 Slavul Tugumir². În Polonia Mieszko transmite puterea fiului Casimir, însurat cu fata regelui Rusiei, de la care-i vin fiii Vladislav și Boleslav. La regina Elena a Rușilor merge în 959 episcopul misionar Libuțiu. Ungurii apar numai ca „barbari“ chemați de rebelii saxoni pentru a suferi apoi o înfrîngere „cum n'a mai fost de două sute de ani asupra lor“.

III. BIOGRAFII.

În legătură cu hagiografia cea nouă, Vieți de personaje ilustre apar în același timp.

1. Autorul Vieții princesei Matilda face paradă de erudiție. Cettitor al literaturii latine, care citează pe Virgiliu, pe Boetiu, pe Prudentiu, pe Sulpiciu Sever, el intitulează pe Lotar „regele Latinilor“; zestrea Adelaidei e Italia, adecă „Lațiu“, „regatul Latinilor“ cu „cetățile ausone“, și, cînd Otto le cucerește, el are supt

¹ Cf. și *Papi și Împărați*, p. 110.

² II, 21.

dînsul, regatul Latinilor și al Saxonilor“. Dar e legat, în același timp, ca și Widukind, de vechea lui țară saxonă, și astfel păgînul Widukind, adversarul lui Carol-cel-Mare, e presintat ca unul „care, odată, prins de nebunia duhurilor rele, din lipsă de predicatori se ruga idolilor și prigionia stăruitor pe creștini“. Lupta cu Carol e un onest duel și, de altfel, după convertire, păgînul botezat înaltă mănăstiri.

2. Ruotger, biograful lui Bruno, nu e numai un „patriot german“ care presintă revolta „națională“ a lui Liudolf, mulțimea care strigă: „Trăiască veșnic regele“, crima „hoțului obraznic“ de Kuno care chiamă pe Unguri „vechea ciură a patriei“, pe fiul Danesului Harold Dinte-albastru, care, devenind creștin, se transformă din Svein în Otto, spre a face omagiu vecinului rege germanic (965). El scoate în relief înalta cultură a eroului său, care a învățat la Utrecht după Prudentiu, și grecește, filosofie, avînd ca profesor pe Israel Scotigena și anume Greci. Cetește comedii, duce cu el o bibliotecă, și „vase grecești“ sînt pomenite în testamentul lui.

V.

Thietmar.

Un cronicar de o largă expunere ambițioasă e, la Germani, acel Thietmar prin care cunoaștem o parte din evenimentele secolului al X-lea și o parte din ale secolului al XI-lea începător, de la 908 până la 1018.

Viitorul episcop de Merseburg e născut la Hildesheim, — și se admite de obicei data de 25 Iulie 976 —, ca fiu al lui Siegfried, conte de Waldeck, frate al marchisului Lotar, mama fiind o conțesă de Stade. Tatăl e trimes de împărăteasa Theophanò în solie. Are unchi prinși de pirați în 994; unul, Liuthar, luptă cu Slavii. După studii la mănăstirea din Quedlinburg și la Sf. Ioan din Magdeburg, el, fiind sluțit la nas din copilărie, ajunse canonic la Magdeburg, pe vremea episcopului Tagino, apoi, la 1002, preposit la Wallbeck. La Merseburg vine episcop după Wigbert, fiind sfințit la 24 April 1009. Moare după opt ani, la 1-iu Decembre 1018. Înrudit cu Henric de Bavaria, care nu vrea să-l ajute, scriitorul a

luat parte la războaie, și astfel, cum vom vedea, ajunge el să cunoască așa de bine împrejurările, foarte însemnate pentru lumea germană, care se pronunțau în Boemia. A fost și luptător contra Polonilor, pe cari-i descrie cu tot atita competență. O rudă a lui murise în luptă cu Saracinii. Informația-i venia astfel din toate părțile, abundentă și sigură.

E un om învățat care a cetit pe Lucan și caută la Elba cetăți de-ale lui Iuliu Cesar, și pentru care Roma e „cetatea lui Romul“; știe atita grecește cît să poată cita pe γυῶβι: σαυτῶν. Nu crede în vrăji sau în vircolaci și află în Macrobiu explicația eclipselor.

Curentul religios al timpului nu trece fără a-l atinge. Găsește natural ca, în 1017, arhiepiscopul Gero, din ordinul Împăratului, să primească pe marchisul Bernard, pocăit, cu picioarele goale, cerînd să fie jertat de excomunicare. Laudă pe martira care, cînd o chinuiau păduchii, și-i punea la loc și aduce în sprijin suferința lui Simion Stîlnicul suit pe coloana lui. El, care a dorit așezarea sa ca episcop, crede în visuri și în minuni. Adalbert-Voitech, episcopul de Praga, care moare ucis de Prusienii păgîni, „s'a visat celebrînd liturghia și cuminecînd singur“, înainte de a i se pune capu'n par și a se arunca în mare corpul pe care-l va cumpăra scump Polonul Boleslav fiul lui Mieszko. Minuni face după moarte și Bernard de Würzburg, trimis de Împărat în „Ahaia“. Împăratul Otto al III-lea va veni însuși, cu patriciul Romei Azzo („Ziazo“), ca să vadă minunile Sfîntului Etelbert din Gnezno. Sf. Mauriciu pedepsitorul chiamă sufletele morților. Locul unde a fost săvîrșit un omor se face ca sîngele. Oasele Papei Benedict trebuie duse la Roma, căci el blăstămase, altfel, locul străin unde ar rămînea îngropat. Cutare orb îmbăiază pe bolnavi noaptea ca să nu se știe și, la moarte, vede pe fereastă o cruce, și glasul lui se ridică: „În jurul tău, Doamne, este o lumină care nu se stînge“. Va fi o luptă între cei cari vreau să-l ducă la mormînt.

Ottonii sînt eroii lui, și Iliada lor e o luptă pentru Italia, țară dulce, dar rea, unde amenință, după grele cheltuieli, înșelăciuni și otrăviri: „multă șiretenie și trădare stăpînesc din nenorocire în țara Romanilor“.

Nu e vorba mai mult de Otto I-ii, însemnîndu-se că mama lui Henric, deci bunica Împăratului, e Gisela, fata lui Conrad. Otto al II-lea, om cu păcate, și-a părăsit Germania, unde i-a ținut locul, adunînd și diete, mătușa, starea Matilda, care va fi înlocuită prin

sora lui Otto, Adelaida —, și iarăși se vorbește de minuni. El merge în Italia, cu Bavarezi și Alamani, contra Tarentului pe care-l reiea de la Greci, dar în curînd va fi silit să fugă pe o *salandra*¹.

Scriitorul e de partea copilului Otto al III-lea, rămas moștenitor. Ține de rău pe arhiepiscopul de Colonia, care-l iea de la Henric, ducele de Bavaria, „ca să-l crească ori mai bine ca să-l despoaie de demnitatea lui“. Uns la Aachen de un prelat german, arhiepiscopul de Maiența, și de unul italian — Otto al II-lea făcuse o spovedanie latină și fusese îngropat la intrarea basilicei Sf. Petru —, Ioan de Ravena, el are autoritatea deplină, „exercitînd“ — și el — „puterea romană așa încît păstră tot ce aparținuse tatălui său“. Încoronat de Bruno, fiul lui Otto de Carintia, el devine „apărător al Bisericii Sf. Petru“ și „guvernează acel Imperiu că și înaintașii săi“. Îl ajută întru aceasta mama, Bizantina Theophanò, despre care Thietmar se rostește astfel: „de și ca femeie nu era liberă de slăbiciunea sexului ei, era plină de modestă tărie și ducea, lucru rar în Grecia, o excelentă viață privată“².

Pentru stăpînirea, de caracter roman-bizantin, a fiului Theophanò-ei e un adevărat imn. Se vede că în societatea de la începutul veacului al XI-lea era înțelegere pentru pompa acestei străvechi monarhii restaurate. Pedepsa lui Crescenzo, a lui Ioan de Calabria, Papa născocit de dînsul: tăierea limbii, a nasului, a urechilor, orbirea, spînzurarea de picioare, decapitarea sînt măsuri firești contra rebelilor. „Niciodată un Împărat, la intrarea ori la ieșirea din Roma, n'a arătat mai multă strălucire“ decît acest tînăr principe, la anul 1000. Cu „obiceiurile vechi romane“, criticate de unii, cu devoțiunea la mormîntul, deschis, al lui Carol-cel Mare, el se înfățișează ca domnul vremii sale. A supus, nu numai Roma, ci tot „ce aparținea regatului roman și longobard“. A doua pedeapsă dată „mulțimii“, în veșnică tulburare, din Roma e aprobată și ea. Pentru scriitor e o vădită durere moartea prematură de la 1002 a monarhului, ale cărui oase se vor odihni lingă ale marelui Împărat³.

E condamnată și populația din Pavia care inaugurează printr'o singeroasă răscoală noua stăpînire a celui de-al doilea Henric⁴.

¹ V. *Papi și Impărați*, p. 118, mai pe larg

² *Ibid.*

³ V. *ibid.*, pp. 120-1 (a se ceta la pagina 121, nota 6: Hildesheim).

⁴ *Ibid.*, p. 123.

Se vede că Thietmar, ultramontanul, *n'are nicio înțelegere pentru sufletul italian care se zbate, cu amintirea regilor de odinioară în minte, și în capitala suveranilor longobarzi de pe vremuri ca și în reședința Papiilor*. Împăratul e doar pe acest pământ al Italiei „procuratorul Sfintului Petru“. Papii contemporani, Ioan al VIII-lea, Sergiu Bocapesce, Benedict al VIII-lea, sînt „oameni excelenți, cari au întărit și mai mult Biserica noastră“, dar ei au datoria să asculte. Benedict, fiind gonit de „un anume“ Grigorie, aleargă la regele german, tocmai la Pölde, în țara acestuia, și cere a i se cerceta cazul „după dreptul roman“. Căci doar toți acești șefi ai Bisericii sînt „prin grația Împăratului“.

E adevărat că în 1014 Henric nu devine Cesar roman decît după ce, primit de senatori la Roma, jură a fi „apărător și sprijinitor“ al Sfintului Scaun și după ce vechea lui coroană o lasă doar principelui apostolilor¹. Dar el își pune fratele, Arnulf, în Scaunul din Ravena, și o răscoală romană, altă dovadă că *acești oameni doresc a trăi ei în de ei*, e zdrobită².

Cu asemenea sentimente, e natural ca Franța desfăcută de Imperiul care a căzut în mîna Germanilor să fie ca un ghimpe în ochii lui Thietmar. Apusului, scrie dînsul, i se spune cu dreptate așa, „pentru că acolo apune, ca și soarele, orice drept, orice ascultare și orice iubire“. În acea țară trăiesc răi creștini, stricați, cari nu ascultă — grea vină — de episcopii lor. El se bucură că, la 1020, „Francii“ sînt bătuți de „ai noștri“. În lupta cu Balduin de Flandra pentru Valenciennes, firește că Germanii vor fi cei cu dreptatea. Burgundia, unde domnește Rudolf — ortografiat: Rothulf —, frate cu mama lui Henric, e considerată ca un teritoriu de Imperiu. E natural ca el să vie la Maiența, la Strasbourg, să facă actul de vasalitate al coroanei lui. Cum totuși această rudă nu dă deplina ascultare, el e înfățișat în cele mai negre colori: „om necredincios, afemeiat“, care avea numai titlul și coroana. El dă episcopate celor aduși de vasalii săi și trăiește din ce-i dau niște episcopi, cari și ei sînt la ordinele nobililor, cu puternicul Gulielm de Poitiers în frunte, acela, de altfel, a cărui fiică Agnes va deveni soția lui Henric al III-lea al Germaniei. Țara toată

¹ *Ibid.*, p. 124.

² *Ibid.*

poartă vina că e „luptă neconținută cu supremația imperială, în vorbe ca și în fapte“.

Atenția cronicarului atinge și acea țară a Angliilor, în cari, după tipul fizic, marele Papă Grigore văzuse niște îngeri. Regele Gutring a fost un bun diacon la Warden. Dar năvălitorii danesi ai lui Svein, lui Harald, lui Knud sînt niște „cîni necurați“.

Bizanțul e abia atins aici: solii la Impărat în 1020, vase grecești care se îneacă în apele occidentale, dar, dintre vecinii lumii germanice, aceia de cari neconținut se vorbește sînt Slavii, de toate semințiile.

Întăiu Boemii, considerați ca urmași ai Moravilor lui Sviatopluc, al căror ducat se formează în umbra Germanilor. Acolo sînt oameni teribili. Ducele face din fratele său un eunuc, cearcă a înăbuși la baie pe un altul; îi izgonește pe amîndoi împreună cu mama lor. Imperiul are de asigurat o graniță, în această țară care se desface de sînt autoritatea lui: la 1004, Henric al II-lea instalează acolo pe ducele Iarimir. În 1013, la Merseburg, se primește un omagiu boem. Cum, între aceste două frînturi ale „Statului“ morav care sînt ducatul Boemiei și ducatul Poloniei, e o continuă rivalitate care degenerază adesea în luptă înarmată, regalitatea germanică apără, ca în 1017, pe Boemi contra Polonilor, după ce sprijinise pe Poloni contra Boemilor. Ducele Boleslav, cu care se încheie un tratat la Bozen în 1018, e soțul unei Germane din Misnia.

Pe jumătate slavă, Ungaria trece la creștinism, creînd episcopate, supt acel rege Sfîntul Ștefan care e pentru Thietmar doar „Vaic, ginerele lui Henric de Bavaria“, — încă un Voevod de margine, din care preferința Sfîntului Scaun a făcut un suveran încoronat, cu misiune apostolică. Aici se urmăresc împrejurările și pe urmă, cu „Procin“, fiul lui „Dervix“, care „Procin“ e unchiul regelui și cu bețiva soție a lui „Belaknagini“, cneghina Bela — deci limba slavonă se păstra acolo, sau știrea vine prin canal slavon—, care, în loc să fi tors în ietacul ei, își ucide bărbatul.

Dar mai mult interesează *Polonia*. Boleslav cel de la Gnesno duce pe Otto al III-lea în capitala lui, unde se întemeiază o Biserică după canoane, cu Scaune și la Colberg, la Cracovia, la Breslau. În tovărășia ducelui polon merge Bizantino-Germanul până la Magdeburg. Polonul refuză chemările în Italia, care-l

costă scump, pe dînsul care e îndatorit cu un cens la Roma. Din această parte, nici omagiul nu se face bucuros, preferindu-se lupta. În ea, Boleslav face propuneri de alianță prin fiul său Mieszko, vecinului boem, Otelric, dar acesta predă împăratului pe stăruitor. Totuși markgraful Hermann ține pe fiica ducelui polon.

Soț al Boleslavei, fiica lui Boleslav Roșul, apoi al unei călugărițe Oda, Mieszko, care va lupta cu Boleslav Boemul, e chemat, ca și Boleslav, tatăl său, ca reprezentant catolic, subgermanic, al Slavilor de Răsărit, să atace Statul ortodox, sub-bizantin al acelu-rași Slavi de Răsărit, Rusia de la Chiev.

Întăiu, Boleslav a mers, cu 300 de Germani, 500 de Unguri, 1000 de „Petinei“, Pecenegi, „după cererea noastră“, spune cronicarul, contra lui Iaroslav. După o luptă la Bug, el poate să între solemn în *Chitava* (Chiev), apărată de aceiași „Podenei“, „Peziņigeri“, Pecenegi, în serviciul cneazului. Orașul cu 400 de biserici și opt tirguri arde. Zviatopluc, fratele „regelui local“, care-i e ginere, va fi așezat acolo, ca vasal, Polonul fiind primit solemn de arhiepiscop în biserica Sfintei Sofii și plecînd apoi cu o bogată pradă de aur. Mieszko, povestește apoi Thietmar, „ajutat de noi, merge în Rusia, pradă o mare parte din țara aceea și, cînd între ai săi și oaspeții săi pecenegi izbucni discordie, pe aceștia, de și-i fuseseră de ajutor, puse să-i taie pe toți“.

Dar și pe Ruși a încercat Imperiul să-i ațite contra Polonilor, și cronicarul cunoaște bine pe Vladimir botezătorul, care a luat pe acea princesă Elena din Bizanț, care fusese considerată ca logodnica lui Otto al III-lea: ambii sînt îngropați în biserica Sf. Clement. E un barbar voluptuos și iubitor de sînge. Zviatopluc, fiul lui, de care s'a vorbit mai sus, va avea să sufere de pe urma credinței sale, fugind la socri în Cuiavia, după ce ajutorul lui, episcopul de Colberg, distrugătorul idolilor, suferise martiriul.

Dar mai sînt și alți Slavi, până în vecinătatea Danilor „cu picioarele iuți“, a Obotriților și Varilor. Astfel Liutiții păgîni, cu cari se dă o luptă de cruciată.

Iar dincolo de aceștia toți e acel Orient musulman de unde vine asaltul saracin la Roma, cu un rege și o regină care e prinsă și decapitată. Tocmai în fund, „goalele stepe de nisip din pustiul libic unde domnește basiliscul“.

În curînd, prin cruciate, se va vedea clar și acolo.

VI.

**Biografii și alte lucrări individuale în
secolul al XI-lea**

Secolul al XI-lea nu iese din atmosfera călugărească a celui precedent, fără ca pentru aceasta să fie exclusă acea stare de spirit populară care vă da cruciatele.

Aceasta se poate vedea, dacă în Italia nu se prezintă o carte reprezentativă, în povestirile cronicarilor de pe amîndouă părțile Rinului.

În ce privește Germania, ea se osebește în acest timp de strînsa tovărășie, în desavantagiul ei, cu Italia, de acea stare confusă în care stăpînitorul ei este mai mult un urmaș al Cesarilor pe pămîntul de basă al vechiului Imperiu. Dar aceasta nu înseamnă de loc — tocmai din potrivă! — și desfacerea ei de o moștenire pe care Italia însăși o reprezintă încă așa de sărac și de modest.

Biograful lui Henric al IV-lea, urmînd obiceiul „Vieților“ de personajii ilustre, e astfel un harnic cetitor al literaturii latine: el va cita pe Horatîu și va găsi ca termin de comparație pe Hannibal. Într'o vreme cînd zărilor s'au lărgit, el va pomeni darurile pentru imperiala cetate Spira ale Impăratului „grecesc“ și ale „rege-lui din Africa“.

Ocupat mai de aproape de lucrurile țerii sale, de acea răscoală prelungită contra regelui capricios și nedibaciu care e Henric al IV-lea, urmărit de o fatalitate, Bruno, autorul unui „Războiu al Saxonilor“, în care modelul lui este, de sigur, „Războiul galic“ și „Războiul civil“ ale lui Cesar, ni va da știri mai felurite și mai bogate despre timpul său, lucrarea lui, calchiată după antichitate, putînd fi considerată deci ca o carte reprezentativă.

Avem a face, iarăși, cu un erudit al timpului. Cel care laudă foloasele științii citează pe Cicerone și pe Horatîu, ceia ce, de altfel, nu-l împiedecă de a crede că tristul războiu civil din patria sa a fost anunțat printr'o serie de minuni. Acela care e mîndru de a cunoaște Encida și pe Lucan, abatele matematic, care face socoteala solstițiilor și fabrică un glob ceresc, teoreticianul care se ocupă, în sensul special al evului mediu, de musică, înșiră

minunile Sfintului Ștefan, crede în ploile de sânge, în ploile cu carne, cu broaște, cu pești, în sângele care trei zile a curs pe Tisa, în prevestirea care stă în schimbarea cursului Dunării prin prăbușirea unui castel, ori în cutremure, în ciurma care face neîncăpătoare cimitirele din Italia, Burgundia, Franța, în vrste ca a lui Azzo mort în 1096 la peste o sută de ani.

De altfel o furie de misticism bîntuie societatea întreagă în această vreme tragică. Mănăstirile se umplu de fugari din societatea laică: Hirschau, unde e îngr pată Weliga, fiica ducelui Gotifred, dușmanul Împăratului, Hirschau cu multele sucursale, Schaffhausen, Sf. Blasiu din Pădurea Neagră. Episcopul de Passau face trei mănăstiri, și chiar și laici pot locui acolo cu voia Papei. Fete de la fără vin „să se supuie“ clericilor, și sate întregi se călugăresc. O văduvă de nouăsprezece ani, Iudita de Baden, merge să se presinte Papei în exilul de la Salerno al acestuia și e bucuroasă că-și mîntuie zilele, la 1091, în umbra lui. Contele Adalbert îmbracă rassa de călugăr.

Pentru cronicar, Henric cel excomunicat, și pocăit, și iertat, e răspunzător de nenorocirile lui, dar aceasta o spune fără a înălța ca biruitor pe Grigorie al VII-lea. Regele-Împărat a fost rău crescut, trăiește în desfrii și în petreceri, cu bufoni, întrebuintîndu-și vremea și cu jocul de șah. Nu numai că jighește prin trufia sa pe prinți, dar e în stare să treacă față de dinșii la prigonire și la crimă. A ținut închis timp de doi ani pe Magnus de Saxonia și a cercat să ucidă pe Otto de Bavaria. Doritor de a domni singur, el e de fapt acela care, ca „să rămîie stăpîn peste toți“ a început războiul.

Privirea lui Bernold nu vede mult în laturi. Pomenește, în Italia, de moartea acelei Adelasii de Turin care poartă numele veneratei Împărătese a lui Otto I-ii. Are cuvenitul respect față de Agnes de Poitou, venită din „Francia latină“, și-i înseamnă legăturile italiene.

Pe larg se vorbește de „barbarii“ din Răsărit. De Ungurii nedemnului rege Solomon, pe care-l închide ruda, Ladislau, și căruia i se îngăduie a trece la Regensburg, unde-i e soția. Ladislau promite în 1087 20.000 de soldați contra lui Henric: el e soțul Germanei Adelaida. Rivalul său va muri luptînd cu „regele Grecilor“, alături e acel „orientale regnum“, „Marca vecină cu Ungaria“, din care se va desface Austria. Proclamarea ca rege a ducelui Po-

loniei e notată la anul 1077, și stăpînitorului de la Chievi se zice: „regele Rusiei“.

O poartă se deschide și aici asupra cruciatelor. Se înmulțesc pelerinagiile la Ierusalim: acolo se duce Gerhard, abatele de Schaffhausen; acolo moare, în 1086, Conrad, fratele regelui de revoltă Hermann, precum, ni spune Berthold de Reichenau, se înecă în drum spre cetatea iertărilor contele Teodoric, ucigașul episcopului de Trier. Preoți din Suabia, devotați cultului Mariei, se îmbarcă spre locurile unde a suferit Fiul ei. Și vedem acuma cruciata ofensivă contra Islamului: Pisani, Genovesi și alți Italiani cari, supt steagul Sfîntului Scaun, merg de asediază într'o cetate pe „regele Africei“, din Tunis.

N. Iorga.

Drama lui Tudor într'o nouă lumină.

Actele și scrisorile pe care d. Vîrtosu le-a găsit în Arhiva lui Al. Filipescu (Vulpe), moștenită de d. C. Brîncoveanu¹, nu cuprind numai importante întregiri de amănunte, ci modifică supt anumite raporturi însăși fisionomia căpitanului «Adunării Naționale» din 1821.

Îl vedem pe acela pe care documentele Glogoveanu, publicate de mine², îl vădiseră ca un apărător în judecată al intereselor ce-i erau încredințate, ca un «advocat» cu procese în străinătate, ca un spectator al Congresului din Viena și un cetitor al presei europene din acea epocă de crasă, îl vedem, zic, ca un «om de afaceri» care împrumută la 26 August 1820, de la acela pe care-l întitula «sinior» Pavel Macedonschi—ceia ce înseamnă vre-o origine dalmatină — o sumă pentru negustorie, pentru ca la 13 Ianuar 1821 de la același să iele banii pentru înjghebarea întreprinderii sale politice (n-le I-II).

În acest moment Alexandru-Vodă Suțu era pe moarte și, peste cîteva zile, el ne mai fiind în viață, Doamna, care lucra pentru succesiunea fiului ei, făcea ca în numele răposatului să se alcătuiască o Căimăcămie, supt cuvînt că «pricinile obștești s'au înmulțit» (no. III): astfel Grigore Brîncoveanu, Constantin Cre-

¹ V. Hurmuzaki, X, 103.

² În *An. Ac. Rom.*, pe 1914.

țulescu, Grigore Ghica, viitorul Domn, Barbu Văcărescu, Grigore Filipescu, Iacovachi Rizu ajunseră a administra țara pentru un stăpîn trecut dintre cei vii. La 19 ale lunii, Pinis, consulul Rusiei, care era la spatele întregii agitații revoluționare pe care, după ordin, o va condamna, recunoștea această stare de lucruri (pp. 72-3).

În acest moment, Alexandru Filipescu era numai un doritor de slujbă, care se cerea recomandat de consulatul rusesc Domnului care ar fi să fie (no. V). Doria Vistieria, pe care o și căpătă de la Călmăcămie, la 10/22 Mart (n-le VI-VII).

Cea d'întăiu întîlnire constatată cu acela care acum era de patru zile la Cotroceni în fruntea unei armate țerănești se cu-prinde în scrisoarea prin care, la 20 Mart st. v., Tudor, «săru-tînd cinstita mîină» a înaltului dregător, arată că desaprobarea formală de către Țar a mișcării sale «nu-l supără». *El vrea să cunoască însă cum se hotărăște fiecare în problema «bine-lui obștesc», și de acela cere părerea celăjenilor, a tuturor «orășenilor, mari și mici», «pentru a se alege cei buni din cei răi»: oricine slobod fiind ca să să tragă în lături (no. VIII). Proclamația către Bucureșteni, datată din aceeași zi, am analizat-o în «Domnul Tudor din Vlădimiri», ca și aceia către țară (pp. 84-6), arătîndu-li sensul: e un îndemna la *unire* către *toate clasele* pe baza conștiinții că toți sînt *un singur neam*, în vederea recăpătării „*dreptăților*” pierdute, fiecare avînd să capete rolul potrivit cu „*destoinicia*” sa. Țerii i se punea în perspectivă și „*vărsarea de sînge* împotriva vericăruia vrăjmaș să va arăta călcător acestor dreptăți”. Tot odată — și *aici* e punctul de că-petenie — se încheie *pactul cu boierii cari sînt „patrioși”* și avînd „*asemenea bune cugetări, cu ale norodului asămănat*”. Tudor *recunoaște guvernul în stînfă*, «*vremelnica stăpînire*». Dările, toate dările, trebuie plătite, dar se adaugă scutirea pentru acei cari-i vin lui la «*Adunare*». Se și tipări un act «*prin care povățuia pe lăcutorii ca să cunoască stăpînirea și boierimea, anerisînd cele d'întăi împotriva boierilor publicații ale sale*» (no. LXXIII).*

E momentul abdicării lui Tudor. Neexperient, influențat de amintirile unei cariere sărace, el părăsește guvernul, păstrînd numai armata. Am arătat aiurea că Vlădica Ilarion a putut aduce schimbarea („*Domnul Tudor*”, pp. 88-9).

Boierii nu par să-l fi îndemnat la intrarea în București. La

21¹ el o anunță, vorbind de «o sumă de oameni» cu cari va veni (n-le VIII și IX). Dar el trebuise să treacă prin forma unui jurământ (n-l XI), în care, repetînd că admite guvernul actual, el promite a nu supăra pe nimeni, a nu permite neorînduiele, cu condiția că «și această stăpînire va avea îngrijire pentru dînsul a-l feri de orice jaf și nedreptate». Și acum se declară gata a lupta «împotriva vrăjmașului ce să va arăta înapotrivitor dreptăților țării», dar se supune, în cas de călcare a acestor îndatoriri, unei judecări «după hotărîrea pravilelor». Un jurământ al boierilor se produse, în schimb („*Domnul Tudor*“, p. 98).

Tudor socotia că de acum înainte toți sînt «înfrății». Dar Mitropolitul, îndreptățindu-se pentru că a permis ocuparea sălașului său, critică «toate aceste turburări și răzvrătiri ce, după rea întîmplare, s'au născut într'aceste dooă prințipaturi» (no. XII). Totuși, și cu Filipescu, se făcuse încă de la 18 Mart adresa către Țar în sensul lui Tudor („*Domnul Tudor*“, p. 86).

În tot acest timp, stăpînul de fapt al situației se ocupă numai de «creștinescul norod ce este adunat întru dobîndirea dreptăților patrii» (no. XIII), cerînd, la 26, «un meșter evropienesc pentru făcutu băștăriilor» (tranșeelor) ori măcar «un inginer» (no. XIII). D. Virtosu publica din nou scrisoarea unui asemenea inginer care, cunoscut al lui Freywald, vorbește de gîndul ce ar avea să ridice planul Bucureștilor, dar își rîde de șanșurile lui Tudor ca să nu umble vacile, și stropșește cuvintele, zicînd «ministiri» și «Pelvederia» (no. LV) : și altfel scrisoarea e atît de vulgară, ncît cu greu am putea-o recunoaște ca fiind a lui Lazăr cu necontența-i grijă că «n'om avè ce mînca».

Atitudinea aceasta potolită se vede și în scrisoarea către pribegi, cărora „cu multă plecăciune le sărută mînilor“ în April, vorbind de „dreptatea celor începute de dînsul“, de „gînduri fără patimi“; ce a făcut, e de mila „poporului“, a săracilor cari „nu mai pot îndura, ci vreau mai bine moartea“; are a face doar cu „Domnii fanarioți“, „făptuitorii împilării“, cari de aproape un veac „sug sîngele“ țerii; cu boierii de țară s'a înțeles și împreună cu ei a scris Porții și Țarului, (n-le XXIV-V).

Dar până și în numirea acelor cari trebuie să strîngă oaste

¹ D. Virtosu tratează chestia aceasta în Prefață, îndreptînd părerile de până acum.

și aiurea decât în Oltenia, el, simplul „Sluger Tudor“ pentru boieri (no. XIX), întreabă pe Filipescu, căci pe dînsul „orînduiala politicească nu-l iartă“ (n-le XXI-II). De la Visterie se cere plata pentru paza la Dunărea olteană ori la Rusciuc de către Turci, cu cari Tudor nu vrea să se strice („*Domnul Tudor*“, pp. 90, 99, 101, v. aici, n-le XVIII XXV). Pentru ai lui cari pradă, el va cere un tribunal criminal anume, și vorbește de „netrebniciile nepriimate dreptății, poprite de către dumnezeire și nesuferite omenirii“; vrea un „pretorion“ cu condicar, căci lui îi e greu a pedepsi (no. XXIII). Cînd e vorba, de Paști, de „îcătoșii de panduri“ cari „sînt în pieile goale“, cerînd „barem cite o cămașă de această sfîntă zi“, tot la Visterie e hotărîrea (no. XXVI). Totuși el e „comandiri al oștirilor de aici“, otcărmitorul oștirilor țării (no. XXXIV), dar ispravnicii din April vor fi numiți de „dumnealor cinstiți otcărmitori ai țării“ și, pe urmă, de dînsul (*ibid.*). Personal, el va cere județelor, să plătească toate dările, afară, iarăși, de cei „destoinici a sluji în slujba ostășească, înarmați cu dooă pistoale i o pușcă“, cari sunt „previlighiați“ și li si dă „tain, gloanțe și iarbă“ (p. 106). El cere și iscălituri de primire de la preoți și fruntași, cari o și fac cu formule ca aceasta: „Ne-am bucurat . . . Săntem următori și supuși . . . Săntem plecați“. Totuși, el a încercat, în situația pe care însuși o califică „delicată“, să exercite o influență de guvern socială, să facă un fel de țeranism reparator.

În April el făgăduiește să apere pe Vilcenii de „răzvrătiri“, de „năpăstuire și nedreptate“ (no. XXXIV), să „desrădăcineze mituirile și gloabele... de o pară măcar“; cine va face altfel, va fi „pedepsit ca un hoț și călcător al pravilii“. Săracii aceștia sînt doar „creștini și frații noștri“, și trebuie a fi considerați astfel, dîndu-li-se „zapciu pămîntec, om cu cinste și cu temere de Dumnezeu“ (p. 106). Aceasta ca un „voitor de bine neamului nostru“ (*ibid.*). Satelor din Dîmbovița Tudor li îngăduie să nu dea clacă, înlocuind-o cu zece parale de casă. Nu uită nici pe Țigani: „Țiganii domnești să dobîndească oareșcare ușurare și mîngăere, a cunoaște și ei silința întru care ne aflăm, spre îndreptarea supărărilor celor peste putere, și a avea tragere de inimă întru răspunderea celorlalte căștiuri“ (no. XLI). Cînd cere lui Filipescu pastramă pentru armata lui, el se explică astfel: „Și ostașii să rămîie mulțămiiți și țara să nu simță greutate și povară

multă" (no. XLI). Sătenilor mutați de la Dunăre vrea să li asigure „locuri largi” pentru a putea să lucreze bine (no. XLIII). Când un grup de țerani scrie în năcazul său „către d. cinstit Sluger Theodor”, plângându-se de „zulumuri”, căci „sântem numai o mână de oameni în drumul mare” (no. XLIV), el intervine îndată pe lângă Filipescu: „după datina creștinească urmează a dobîndi mîngăiere” (no. XLV).

Dar iată că Turcii trec Dunărea. Rușii-de-Vede se sparg înaintea lor (no. XXXVIII). E vorba de jafuri, de cițiva morți. O hotărîre trebuie luată (alte atacuri, prin Vlașca și Ialomița, în „Domnul Tudor”, pp. 99-100).

De și, un moment, trebuise a se retrage înaintea lui Ipsilanti, venit în vizită, de și boierii vădit se desfăceau de cauza pentru care juraseră, Tudor părea decis, la începutul lui April, cînd lua măsuri de întărire a mănăstirilor și trimetea avangarde în jos spre Dunăre, tăind iazurile „de la Urziceni pînă în baltă” (no. XXXIV), cînd cerea să i se trimeată jumătate din plăieși „vrednici și deprinși la arme... cu pistoale și pușci” (no. XXXV), să rămlie în București. „De aici”, scria el, la 3 April, lui Filipescu: „nu mă arădic, nădăjduind la mila și ajutorul lui Dumnezeu”: (no. XXVIII). Lui și Mitropolitului, în scris și prin „dumnealai sinior Pavel Macedonschi, carele este un foarte credincios și înțelept”, el li spune că va întreba pe „cei de dincolo” de ce au năvălit, dar crede că totul e numai „strataghimă fanarioțescă”. „Tot enteresul fanarioțesc într'aceasta razemă ca să le dăm prilej să se așeze odată în București și apoi cu chipuri înșălătoare să tragă tot norodu lîngă dănsii”. N'a silit pe boieri să se iscălească în arz, și ei pot face ce vor. Dar, în ce-l privește, se va împotrivi cu armele. „Sântem datori să ne jărtfim pentru patria noastră, pentru care și sânt eu venit dinpreună cu norodu.” „Mai bine este ca să-i lasați (pe Fanarioți) să mă bată, precum sânt hotărîți, și Dumnezeu este bun, iar eu sânt bucuros ca *mai bine să per cu cinste în casa mea decît să umblu prin păduri după poștele și placurile Fanarioților*” (n-le XXIX-XXX).

Cînd află că boierii moldoveni fugiți peste Prut cu Mihai-Vodă Suțu s'au întors și că ei cîrmuiesc țara, *el se ridică pînă la idela, sprijinită pe conștiința comunității de neam și lege și identității de situație, că s'ar putea încerca o înțelegere și o*

resistență comună. „Trebuieța urmează“, spune el Mitropolitului, atât de nesigur, și lui Alexandru Filipescu, gata de fugă, „să aveți corespondențe cu dumnealor boieri moldoveni, ca unii ce *sântem de un neam, de o lege și supt aceiași stăpîni și ocrotiți de aceiași Putere*. Așa dar urmează să știm cele ce se fac azolo și să le vestim ceste de aici, ca, fiind la un gând și într'un glas cu Moldova, să putem câștiga de o potrivă dreptățile... acestor prințipaturi, ajutorindu-ne unii pe alții“. Deci „să să dăschiză o corespondență între otcărmultori acestor dooă țări“ (no. XXXI). De fapt se și scrie, prin „sînior Sion“, lui Veniamin (no. LXXII) (29 April).

Cerînd, dar tot prin cei doi, cari i se păreau cel mai puternic sprijin în lumea boierilor, să se adune polcovnicii și căpitanii cu oamenii lor, aducînd merinde pe douăzeci de zile, Tudor adăugia, cu o voință personală de hotărîre pe care nu l-o găsim în alte manifestări: „Precum să vede lucru, fără de arme nu o să ne putem izbăvi țara din miinle celor ce au mîncat-o atăția ani până cînd au adus-o într'această stare ticăloasă și în dăznădăjduire cea mai după urmă“ (no. XXXIII).

Deci se pune pază la Zimnicea un „om vrednic și cu feciori indestui“, se dă, la 11 April, ordin de retragere a satelor la douăzeci de ceasuri de Dunăre, făcînd și sămănături (no. XL).

Dar Pașa de Giurgiu, a cărui scrisoare către boieri o cetim aici (no. XLVI), trecu Dunărea, și Divan-Efendi indeamnă pe aceiași „înfrățiți“ ai lui Tudor să oprească pe „apostați, zorbale și vrăjmași și turburători, atât în București, cât și împrejur“, definiție în care de sigur că intra și „adunarea creștinescului norod“ (no. XLVIII) sau „oștirile creștinescului norod“ (no. LVI). În zădar scrie Tudor la Sîlistra, la Brașov, la Vidin, la Brăila (n-le XLIX, LII, LVIII, LXVII, LXXVII). În zădar iea măsuri căpitanul Iordachi, „Serdarul Iorgache Olimbiotis“, scriînd în numele lui către ispravnicii de pe Teleajin (no. LVII). Se cer bani: „Ne aflăm sugrumați până la suflet la trebuiețile ce are oștirea creștinescului norod“, scrie Tudor la 27 April (no. LXV). Îi trebuiau pentru cei 4.000 de ostași cu leafă pe cari-i caută la 28 (no. LXIX). Cîzeci și cinci (!) oameni sînt puși, supt un Prejbeanu, să păzească Bucureștii (no. LXXIV). Și imprumuturi se cer de la negustorul orșovean Ghiță Opran și de la un Zoican (no. LXXVIII).

Se schimbă ispravnicii—unul iscălește «slugă prea-plecată»— (p. 145), se orînduiește pază la Slatina, se stabilesc „comandiri” la Vilcea (no. LXXXVI). Ruptura cu Grecii s’a făcut: la Clineni se pune alt vameș „în locul celui orînduit de către Mărița Sa Prințip” (Ipsilant), „căruiă îl voiu scrie să [să] arădice, fiind om al dumnealui Vornicului Samurcaș, și vremea nu ne iartă a fi în partea acestui loc acest fel de om” (no. LXXX), În schimb, Prodan și alt Bulgar, Alexandru Nicolaevici, un fel de pretendent la tronul țerii lui înviate, caută a strînge deosebit pe Bulgarii din București și Ilfov, ca, unii cari, zice Tudor, sînt din „madeaoa streinilor” (no. LXXXII).

La 15 Maiu Tudor ieșia din București («Domnul Tudor», p. 119), și luna nu se încheia fără vînzarea și moartea lui obscură. Iar, între contemporani, până și un prieten din copilărie ca tînărul boier Nicolae Glögoveanu nu se șfia să califice pe „nelegiuitul Theodor” (no. XCIV).

Atîta înțelesese până atunci țara¹!

N. Iorga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cancelarul Wolfgang Kowachoczy despre Romîni.

D-l I. Minea, vorbind de opera învățatului cancelariu al Ardealului Wolfgang Kowachoczy, tipărită la Cluj în anul 1584 și citată de Sasul Toepeltin în 1667, își pune întrebarea — pe pagina 337 a *Revistei Istorice* din 1927 — dacă „oare mai există exemplarul bibliotecii telekiane din Tîrgul Murășului”, de oare ce ea „merită discuție și interpretare și din alte puncte de vedere”. Simt o datorie literară de a-l liniști că acest unic exemplar al cărții prețioase a lui Kowachoczy stă neatins la locul său indicat, păstrat cu îngrijire și accesibil oricărui studios, în marea bibliotecă fundată la anul 1796 de contele Samuel Teleki.

Ocupat cu istoria dinastiei Báthory, cum și cu Bibliografia Ungaro-Română (la care lucrez de mai bine de patruzeci de ani), avuiu cărticica în mîna înainte de războiul mondial spre a o folosi pentru scopurile mele și astfel o pot descrie pe scurt în cele ce urmează.

¹ Dar Eufrosin Poteca scria după cîteve luni: „Cîți vor fi luat moarte pe nedreptate, precum Sluger Tudor, Dumnezeu să-i odihnească în sinul lui Avram” (I. Bianu, în *Revista Nouă*, I. p. 424).

Titlul bibliografic al cărții este : „De administratione Transylvaniae Dialogus. Adlecta est ad Maximum et Victorem Poloniae Regem; Gratulatio. Claudiopoli Transilvanorum. Ex officina typographica Gasparis Heltj. M.D.LXXXIV”. În 4-to, 8 $\frac{1}{2}$ foi, A-1₂, adecă 34 foi paginate.

Mica operă de mai sus a fost scrisă de autorul anonim atunci când, după moartea principelui Cristofor Báthory, supt fratele său Ștefan Báthory — tot de odată rege al Poloniei — s'a ivit chestiunea importantă, în primăvara anului 1584, ce fel de formă de guvern să se introducă în Ardeal, dat fiind că principele Sigismund Báthory, desemnat la tron încă de tatăl său decedat, și proclamat în dieta țerii, avea numai unsprezece ani și se cerea neapărat o regență de trei persoane până ce copilul va ajunge la vrîsta cuvenită.

Opusculul cancelariului, care și-a făcut studiile universitare la Padova, este un memoriu istoric-politic, cuprinzînd părerea personală a lui, dată regelui, așa că ea a fost tipărită chiar fără voia autorului de medicul italian al Curții ardelene, Marcello Squarcialupi¹, ca una care-i plăcu mult, atît ca lucrare literară plină de pilde potrivite luate din istoria lumii, cît și ca stil ambele calități ale ei dînd o probă evidentă a erudiției autorului, și a adîncului simț cu care el tratase problema grea, desfășurată de dînsul cu atîta măiestrie.

Mica lucrare de șapte foi dezvoltă chestiunea care regim ar fi mai bun pentru țară și ar corespunde mai bine intereselor Ardealului. Triumviratul, care de trei ani de cînd murise principele Cristofor a mulțămît țara, ori guvernul unui singur guvernator pe timpul principelui minor, precum judecau unii dintre nobili? Chestiunea, care interesa toată opinia publică a Ardealului, se discută între *Philodacus* și *Eubulus*, în formă de dialog; primul iubitor al regimului unic, iar al doilea — reprezentînd gîndirea autorului —, un consilier cumpătat și învățat, care zice că starea de lucruri a țerii e așa de grea și răspunderea ocîrmuirii așa de mare față de copilul-principe și țară, încît ea are trebuință neapărat de un Consiliu de trei ca să poată face față nevoilor în Ardealul tributar Turcilor, cînd țara,

¹ Stephanus Weszprémi, *Succinta Medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*, I (Leipzig, -Viena, 1774), p. 176, el fiind cel dintăiu care pomeneste de cartea lui Kowachoczy.

locuită de diferite popoare și religii, e și încunjurată de străini cari primejdutesc liniștea ei de supt ocrotirea marelui rege Báthory, silit să trăiască departe de țară.

Regimul de trei se cere cu atit mai mult, cu cit sfetnicii principelui și partidele stau în perpetuă discordie între sine, chiar și în vreme de pace, și, cu toate că sînt mulți bărbați destoinici, e greu de a afla unul așa ca nu cumva mieii să fie dați în stăpînirea vre-unui lup. Dar e interesant că, pe cînd această expunere — aprobată chiar de regele Báthory —, formează convingerea personală a autorului, replicile lui Philodacus cuprind tot atîtea adevăruri despre evenimentele istoriei Ardealului, cu multe alusii la viața lui Ioan Hunyadi și a regelui Matiaș, aderenți ai guvernului monarhic. Foarte surprinzătoare este însă judecata lui Kowachoczy despre fratele Gheorghe (Martinuzzi), care — după autor — era un scelerat ajuns la putere prin mișelie și lingușiri, născut pentru ca să ruineze țara, pe care a dat-o pe mina Germanilor.

Nu putem intra mai pe larg în analisarea acestui studiu politic scris cu atîta iubire de țară, care ar merita să fie tradus și publicat în întregime, cu atit mai mult cu cit cei doi disputanți se ocupă și de Romîni, în felul următor:

„*Philodacus*: Romanos homines his in locis aliquando habitasse minime dubium est. Quid enim? annon Valachi nostri, qui se nunc etiam Romanos vulgo venditant, eorum reliquiae sunt?

Eubulus: Non possum affirmare.

Philodacus: Cur? nonne tibi fidem facit satis luculentam sermo illorum vernaculus, qui plus ferme habet in se Romani, et Latinitatis, quam praesens Italarum lingua?

Eubulus: Sed vita et mores eorum refragantur; quibus quis faedius, quid abiectius esse potest? Equidem, si quis nunc ex priscis illis Romanis locorum istorum dominis ab inferis rediret, vere de istis Gryllis dicere posset:

Non generi nostro similes, in bruta videntur.

Degeneres animumque vomunt, corpusque sepulcro.

Philodacus: Sic itaque concludo Romanam etiam gentem, utpote praestantissimam (sunt enim gentium quoque labes) in tanto saeculorum decursu, degenerasse in vappas istos et nebulones.

Eubulus : Cave hoc illis in os dixeris : scis enim quam sint vindictae cupidi.

Philodacus : Scio, atque adeo inte ligo, ingens in istis, quodam vicissitudinis fato, vitiorum seminarium vigere¹.

Importanța acestei dispute literare¹ constă în faptul că Kowachoczy, cunoscind limba română, declară că ea conține aproape mai mult din limba latină decît însăși limba italiană (cu toate că viața și obiceiurile Românilor au degenerat mult) și că astfel această parte a operei formează una din mențiunile cele mai timpurii, din partea unui autor ungar și om de Stat cum era eruditul Wolfgang Kowachoczy.

De altfel lucrarea lui Kowachoczy e mai adîncă și aș putea zice mai universală și obiectivă decît a celebrul profesor al Universității din Bologna, Filip Beroaldi, cu titlul „*Libellus de optimo statu*”, din anul 1497, scrisă în stilul patetic și oratoric fără margini al umanistilor italieni.

Dr. Andrei Veress.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Momente istorice.

Într'o comunicare făcută la Academie, d. profesor Iorga reproduce din rapoartele agentului imperial Cornelius Duplicius de Schepper, la data de 7 Iunie 1533, următoarele²:

„Nous avons entendu que la fille bastarde d'Aloisio Gritti estoit donnée en mariage à un que le Grand Empereur devoit pourveoir du vayvodat de la Valacie”.

Din această știre trage conclusia că faimosul aventurier Aloisio Gritti „și-a dat fata — ori a volt să și-o deie — după un pretendent la tronul Moldovei”, care nu putea fi altul decît Ștefan, poreclit „Lăcustă”. De la Schepper avem și o altă știre, mai precisă, care confirmă părerea d-lui Iorga. Henric Kretschmayer, docent la Universitatea din Viena, a publicat³ fragmente din ziarul sus numitului agent, în care acela a notat impresiile și întâmplările zilnice pe temeiul cărora își făcea rapoartele oficiale.

¹ Dialogul e reprodus și în Szádeczky Lajos, *Kovacsóczy Farkas kancellár* (Budapest 1891), p. 41.

² „O Doamnă venețiană a Moldovei”? (*Momente istorice*, București, 1927).

³ *Történelmi Tár*, 1903, p. 56 și urm.

Tocmai la data de 7 Iunie 1533, cetim următoarele :

„Mane pluit mirabiliter; dormivimus satis. Tandem contulimus multa de rebus nostris graviterque sumus admirati quod ad nos non mitteretur ab Imbrachimo Bassa. Scripsi quaedam. Intelleximus proditorem illum Isidorum de Giffaco fuisse aliquot diebus hospitatum in domo Georgii Gryti, tandem fuissem illum recedere, ipsum iactare se abiturum intra quinque et sex dies versus Rhagusum per Vlachos. *Intellexi hoc die filiam bastardam Ludovici Gryti datam esse in uxorem cuidam vaywode Valachie futuro, cui cum eodem vaywodatu promissurus est imperator Turcarum*“.

Nu încape îndoială că acest „vaywoda Valachie futurus“ era Ștefan, fiul lui Alexandru și nepot al lui Ștefan-Cel-Mare, despre care contemporanii vorbeau că s'ar fi turcit.

Această fiică naturală a lui Gritti se numia Marietta. Ea mai fusese logodită odată cu un vlăstar din familia patriciană Cicogna¹, dar, după cât se vede, căsătoria n'a avut loc. Se pare că Marietta nu se bucura de un nume tocmai bun, cum arată un document din 1534².

Pe la 1533, Gritti ajunsese la culmea carierei sale, căci îl vedem aspirînd la tronul Ardealului. Nu e mirare deci că doria să-și vadă fiica pe tronul Moldovei, căci pentru ajungerea acestei ținte avea toate mijloacele: comori imense și mare influență la Înalta Poartă.

V. Motogna. ✓

Proigumenul Iosif de la Hurezi

După moartea egumenului Dionisie³, cel adus de la Polovraci⁴, — după chiar sfatul venerabilului egumen arhimandrit Ioan⁵, — în locul prea-cheltuitorului proigumen Ilarion⁶, moarte ce s'a întîmplat în vara anului 1734, vine al treilea egumen al Hure-

¹ H. Kretschmayer, *Gritti Lajos*, p. 32.

² *Ibid.*, nota 3.

³ N. Iorga, *Studii și documente*, XIX, p. XXVII.

⁴ *Ibid.*, p. XXVI.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, p. XXI și urm.

zilor, Dionisie Bălăcescu, fiul lui Fota Bălăcescu căpitanul¹, care nu-și ocupă scaunul decît la 25 Mart 1735².

Spre sfîrșitul vieții bătrînelui egumen Dionisie Polovrăceanul, grija mănăstirii o avu proigumenul Iosif — pe care-l găsim semnat în „jalba Hurezului către Banul Gh. Cantacuzino în afacerea lui Ilarion”³ la 31 August 1726, ca „Iosifū ierodifiacon”⁴. Și tot Iosif proigumenul a condus afacerile Hurezilor între 1734 și 1735, — între moartea egumenului Dionisie Polovrăceanul și venirea lui Dionisie Bălăcescu —: în totul un an și jumătate⁵.

La 1747 (poate 1748, leatul fiind dat fără lună) găsim semnat pe o „foaie de dijma” iar pe „Iosifū proigumenū Hurezi”⁶, funcțiune pe care o va fi exercitat în lipsa lui Dionisie Bălăcescu, plecat undeva sau poate ținut în pat de o boală oarecare. La 8 Septembrie 1748 într-o poruncă pentru plata dijmei „către Hurezi de către oamenii din Bălteni și Bărbești”, e pomenit și „părintele proigumen Iosif de la Hurezi”, care „într’alt chip au spus, iar nu precum ați zis voi” și de aceea „să vă aflați cu proig[um]enul de față aici la mine, la 16 zile ale lui Septembrie”⁷.

În anul următor Iosif e tot proigumen, și în această calitate el face danie mănăstirii Hurezilor, la 11 Mart 1757 (=1749), partea sa din Bălteni”. E proigumen la această dată, pentru că vedem semnînd pe o rudă a sa în corpul daniei, scriînd următoarele: „Ion cumnat proegumenului”⁸. Din același act aflăm că și tatăl lui Iosif, numit Atanasie, — cît și mamă-sa Damaschina și-au petrecut restul vieții lor „într’această sfință mănăstire”⁹.

La 28 Novembre 1749, Climent, fost episcop al Rîmnîcului, scrie lui Dionisie, egumen la Hurez¹⁰: „scrisoarea ta ce ne-a

¹ *Ibid.*, p. XXVII și p. 82, nr. LXXXIV: „sin Fota Căpitan Bălăcescu”.

² *Ibid.*

³ *Ibid.*, p. 41.

⁴ *Ibid.*, p. 43.

⁵ *Ibid.*, p. XXVII și Hurmuzaki, VI, p. 420.

⁶ Iorga, *l. c.*, p. 72, nr. LXVIII.

⁷ *Ibid.*, pp. 75, 76, nr. LXXIV.

⁸ *Ibid.*, p. 76, nr. LXXV.

⁹ *Ibid.* „Luînd eu cinul călugăresc... din copilărie, împreună cu tată-mieu Atanasie și cu mamă-mea Damaschina, și petrecînd părinții miei cei mai sus numiți într’această sfință mănăstire pînă la sfîrșitul vieții lor”.

¹⁰ Pe care-l credem bolnav la această dată, — așa ar putea reieși din conținutul scrisorii; precum „molițvă și blagoslovenie trimitem”. *Ibid.*, p. 76.

trimis prin Iosif proigumenul ne-au venit, împreună și cu talaria 85, și mi-au dat proig[umenul] Iosif și de la părintele ep[iscop] Grigorie»¹.

Și Iosif rămâne proigumen până la sfârșitul vieții, care i se curmă după trei ani, — la 1752 —, așa cum o spune simpla piatră prinsă în zidul din afara pridvorului — în stînga bisericii celei mari de la Hurezi, — unde i se vor fi odihnind oasele gospodarului proigumen. Piatră care a scăpat neobservată, fiind acoperită cu mușchiu, pe care în vara trecută i-am curățat, cînd următoarele: „Aicea se odihnesc oasele robului lui Dumnezeu Iosif ieromonah proigumenul, care au dat sfintei mănăstiri partea lui de moșie din Bălteni. Leat 7260* (= 1752).

Egumenul Dionisie Bălăcescu se stinge târziu, de și moartea și-o aștepta de mulț, la 1783, urmîndu-i egumenul Rafail².

Remus Ilie.

Avut-a Matei Basarab un fiu ?

Paul de Alep, vorbind despre îngroparea lui Matei Basarab, spune: «După aceea mortul fu ridicat și purtat în jurul bisericii, urmat de preoțimea înșirată, cite doi; de aici îl duseră în al doilea narthex al bisericii din curte și-l înmormîntară alături cu groapa răposatei Doamne, și a fiului lor»³. Iar într'alt loc, cînd descrie grozăviile pe care le-au săvîrșit Turcii, cari aduceau la tron pe Mihnea în locul lui Constantin Cîrnul, vorbește despre profanarea mormîntului lui Matei Basarab și al fiului său⁴.

Din aceste știri categorice, provenite de la un izvor contemporan, atît de vrednic de credință, d. Iorga n'a putut trage decît conclusia că Matei Basarab și Doamna Elina din Fierestii au avut un singur fiu, care a murit încă în viața părinților săi. D-sa i-a descoperit și numele: Matei, căci în naosul mănăstirii Strehala, între ctitori figurează „Matei, Doamna Ilina și Ma-

¹ *Ibid.*, p. 76, no. LXXVI.

² *Ibid.*, p. 117, n-le CXVI și CXVII.

³ În trad. Cioranu, p. 116. Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 102.

⁴ *Ibid.*

tei bezadea¹. Astfel a ajuns și în manualele de școală informația întemeiată pe dovezile de mai sus, că bunul și înțeleptul, Voevod al Țerii-Românești a avut un fiu care însă s'a stins nevrîstnic, înaintea tatălui său.

Un document, scris ungurește, pe care l-am aflat în colecția *Történelmi Tár*, 1907, p. 376 corectează această părere în sensul că Matei n'a fost fiu adevărat, ci numai adoptiv al Voevodului, un nepot al Doamnei Elina.

Dar lăsăm să vorbească documentul însuși :

„Matheus Basarab, Dei gratia princeps et vaivoda dominusque haereditarius regni Valachiae Transalpinensis, etc. Egregie Domine nobis grate. Scrisoarea pe care Măria Ta ne-ai trimis-o din Bălgrad, la 13 Iulie, am primit-o la 1-iu August. Din ea am înțeles că ai făgăduit pe fiica cea mai mare a Măriei Tale, Cristina Bethlen, de soție Măriei Sale Domnului Gheorghe Kapi. Și după datina creștinească ne-ai invitat, pe ziua de 20 August, să facem cinste nunții. N'am voit să călcăm voia și dorința Măriei și de aceea am trimis pe Comisul nostru credincios și de bun neam *Ion Negoită*, ca să fie de față. Dorim de la Dumnezeu ca, sosind acolo, să afle pe Măria Ta în ceas norocos și de bucurie, în deplină sănătate. Voind să dăm și un semn din afară al bucuriei și dragostei către Măria Ta, te rog, Măria Ta, să primești de la Ion Negoită acest semn al bunăvoinței noastre cu aceiași dragoste și să nu judeci puținătatea darului, ci să privești mai mult afecțiunea noastră sinceră.

De și pe noi, zău, mare supărare ne-a ajuns. Am luat de suflet și l-am crescut până acum pe un nepot al soției mele, care a stat la mama lui numai o săptămână după naștere.

Și, acum, când credeam mai tare că ni ca fi sprijin și razim la bătrînețe, Dumnezeu l-a chemat la sine din această lume cu păcate. E adevărat că moartea lui ni-a pricinuit o durere foarte mare, dar, fiindcă e voia lui Dumnezeu și nu a întâmplării, ni stîmpărăm întristarea cu mîngiere creștinească. Dumnezeu să să bucure pe Măria Ta!

Datum în civitate nostra Tergovista, 10 Augusti anno Domini 1652. Egregiae ac generosae Dominationis Vestrae benevolus.

Adresa: „Generoso domino Francisco Bethlen de Körösd, etc., amico nostro benevolo.“

¹ *Ibid.*, p. 211.

Scrisoarea aceasta dovedește că Matei Basarab n'a cunoscut fericirea de părinte, căci copilul înmormântat în biserica domnească din Tîrgoviște și numit Matei, cel dintre ctitorii mănăstirei Strehăia, era nepotul Doamnei Elina, adoptat și crescut ca viitor moștenitor al tronului. Paul de Alep nu știa acest lucru ori n'a căutat să facă distincția. Nu credem probabilă cealaltă eventualitate că, adevărat, Matei Basarab să fi avut un fiu și după moartea acestuia să fi adoptat pe acesta. Micul Matei, cum vedem, a murit cu puțin înainte de 10 August 1652. Scrisoarea noastră, în afară de știrea prețioasă despre relațiile familiare ale înțeleptului Domn, e și un înduioșător ecou al durerii și zburcaciunii prin care el a trecut, văzînd cum se năruie nădejțile bătrîneții sale prin moartea copilului iubit și crescut cu atîta grijă pentru moștenirea Scaunului Țerii-Românești.

V. Motogna.

Husitismul în România.

Despre chestia husitismului în România a discutat mai ales d. profesor N. Iorga, apoi dd. profesori S. Pușcariu, Drăgan, Bărbulescu, etc. Subsemnatul s'a ocupat cu ea în anul 1924/25 și, în studiul său de curînd apărut¹, pe care l-a isprăvit tocmai acum doi ani, a ajuns la aceste rezultate.

Husitismul s'a răspîndit în țerile romîne (adecă în Moldova, Ardeal și Ungaria de Est) în primul rînd între credincioșii catolici unguri și sași. Întinderea lui a ușurat, ba chiar a evocat multe și mari disensiuni între episcopii catolici de acolo și minorității-misionari, scăderea moralității lor și criza socială a supușilor. Nu multă vreme înaintea anului 1450 se arată în Moldova și Ardeal cîțiva preoți de naționalitate unguri și sași, venind din Praga cehă în urma studiilor făcute acolo. În timpul șederii la Praga s'au făcut aderenți ai gîndurilor lui Hus și, după ce s'au întors acasă, au vrut să le răspîndească între compatrioții lor.

Între acei preoți s'a distins mai ales un Blasius, din Ungaria-de-Sud, apoi cîțiva cetățeni din Satu-Mare, Oradea-Mare, Cluj,

¹ *Husitství v rumunských zemích*, Brno 1927 (din „Casopis matice moravské“, 51).

Sibiu, etc. În Moldova a fost cel mai activ un Iacob, cetățean din capitala Moldovei de atunci (Baia sau Moldova), care a fost înscris la Praga la Facultatea de drept și de litere, unde a primit titlul de bacalaureat.

Cînd numărul aderenților era încă mic, țineau adunările lor numai noaptea, în păduri, pivnițe, mori părăsite. Acolo, în haîna obișnuită, făceau slujbă religioasă prescurtată și distribuiau credincioșilor pînea sfințită și vinul; celor cari nu puteau veni din pricina bolii sau a bătrîneții, li duceau pînea sfințită și vinul acasă, după oficiul divin. Încetul cu încetul se arătau și în publicul mai curajos și treceau „oves morbidae” în Moldova și Ardeal, găsind fără întrerupere noi aderenți. O mare mulțime-i însoția de la un sat la altul, și ei predicau nu numai gîndurile reformatoare ale lui Hus, ba chiar învățau despre miliția Taboriților, pentru a se putea apăra cu noroc contra atacului magnaților și episcopilor catolici.

În Moldova nu s’au temut de nimic. Regele Poloniei, Vladislav, a cerut, la începutul anului 1431, Voevodului Moldovei, Alexandru, vasalul lui, să prindă pe ereticii cehi și să-i extrădeze prelaților poloni. Din contra Alexandru rupsesese tocmai în acest timp vasalitatea lui cu coroana polonă și el s’a aliat cu Voevodul Lituaniei, Swidrigallo, apoi cu Taboriți cehi contra Poloniei și din această pricină a dat ordin în țara lui ca nimeni să nu împiedece pe preoții husiți în propaganța lor religioasă, căroră el însuși li-a asigurat libertate și adăpostire în țara Moldovei.

Astfel s’au dezvoltat relațiile în Ardeal și Ungaria de Est, unde în Iunie 1436 a fost trimis din Conciliul de la Basel ca inchișitor Iacob de Marchia pentru a combate pe husiții de acolo. Iacob a reușit în diecesa de Oradea-Mare, dar din Ardeal la începutul revoluției din 1437 a fost nevoit să fugă înaintea aderenților lui Hus, cari stăruiau să omoare pe toți preoții, începînd de la cei mai mici și mergînd până la cei mai mari prelați, așa cum s’a făcut în țara cehă. Numai ceva mai tîrziu după nefericitul sfîrșit al revoluției a putut, între anii 1437-39, cu ajutorul episcopilor și magnaților catolici, să înceapă din nou misiunea inchișitorului. Atunci a stăruit el să aducă mai întălu pe husiți la religia catolică prin discursuri și a reușit pe acest drum să facă pe cîțiva a părăsi erezia. Alții, din contra, au fugit din patrie; așa pe la jumătatea anului 1437 au plecat din Ungaria-

de-Sud și din Ardeal preoții Toma și Valentin, cu mulți aderenți, unguri și sași de naționalitate, în Moldova, unde în Huși, Neamț, Ciubărciu, etc., trăiau mai mulți frați ai lor.

Relațiile politice și religioase în Moldova de atunci și mai ales situația tristă a Bisericii catolice au fost foarte bune condiții pentru acești emigranți. Prin dări și-au cumpărat libertatea dela Voevozii moldoveni, așa că s'au putut organiza într'o „societate de lege divină” și a face o mare propagandă, în țară, mai ales prin această metodă că au răspândit traducerea Bibliei în limba ungurească, germană și românească.

Preoții husiți moldoveni veniau atunci din când în când și în țările vecine, mai ales în Ardeal, unde au fost rămas încă mulți husiți; unul cu numele Valentin s'a dus până la Dunărea muntenească, ba chiar în Bulgaria, unde și-a găsit moartea ca martir. Colegul lui din Ungaria, Toma, a trăit încă mulți ani în Moldova ca îndrumător al „Societății fraților”.

Cum se pare, era încă în viață, când venira în Moldova, între anii 1451-2, preoți husiți din Boemia, ca, de exemplu, Constantin Anglic, care s'a dus atunci din Praga la Constantinopol să facă unirea Bisericii cehe cu cea ortodoxă și pe drum a vizitat pe frații lui din vecinătate de Baia, sau, mai departe, un alt Constantin, cu pronumele «Lateranus», pe care-l întâlnim tot acolo.

Când a venit la Roma vestea despre această eresie moldovenească, s'a grăbit atacul contra husiților de acolo, care de trei ori (1442, 1445, 1448) n'a reușit. Mai înainte fusese trimis în Moldova, în anul 1451, Minoritul Ladislau cu trei frați, dar după o scurtă ședere în Baia a fost nevoit să fugă în Polonia; apoi a venit acolo Ioan de Capistrano. După ce a vizitat Ardealul, unde încă în mai multe locuri au trăit husiți, cu toate că au fost persecutați de magnații unguri, de acolo a plecat și la Baia, dar în zădar. Cu toate că și pe urmă venira în țările române alți inchișitori (de exemplu în anul 1462), s'a conservat legea husită acolo până la reforma luterană și calvină, făcând o basă bună pentru răspândirea acesteia.

Mai înainte au venit în Moldova în anul 1481 aderenți ai „Fraților boemi”, expulsați de regele Matiaș din Moravia, cari, fiind foarte bine informați despre libertatea religioasă în

Moldova (căci mulți dintre ei au fost vizitați țara între anii 1463-1481), au așteptat și pentru ei însuși libertatea.

Când au venit „Frații boemi” în Moldova, i-a primit Voievodul Ștefan-cel-Mare care odată lupta contra regelui Matiaș cu ajutorul regelui ceh Gheorghe de Podebrad (1452-1471); cu multă bunăvoință îi-a îngăduit a-și căuta, unde vreau, după vechile obiceiuri moldovenești, locul pentru a se așeza și înființa un oraș.

Din nenorocire timpurile de atunci au fost în Moldova foarte grele. De două ori au venit acolo Turcii, și aceasta a fost pricina că „Frații boemi” doriră a se întoarce în țară. Dorința lor s'a îndeplinit puțin înaintea anului 1490. Se pare că vre-o cîțiva au rămas în Moldova, și după aceasta au vizitat țara încă odată trei trimiși ai „Fraților boemi”, înaintea anului 1491.

Vedem că husitismul s'a întins în România destul de mult. El a găsit aderenți mai ales între coloniștii catolici unguri și sași: cîți Romîni și-au însușit legea husiților, este greu de spus, dar atîta este sigur că s'a făcut propagandă și între ei, cum ni arată izvoarele, nu în zădar.

Praga, 23 Octombrie 1927.

I. Makurec,

Asistent al Universității Carol al IV-lea, Praga.

O gazetă din Riga de la 1778, despre uciderea lui Gr. Ghica-Voievod.

Comunicat de Sever Zotta.

Ziarele străine ca izvoare de informație istorică au fost prea puțin utilizate de către cercetătorii noștri istorici din străinătate. Causa acestei omisiuni este explicabilă, întru cît corespondențele din diferite țări sosiau tirziu și în mod neregulat și căutarea lor, relativ la un anumit eveniment istoric, necesită multă pierdere de timp. Astfel și corespondența de față, privitoare la uciderea lui Grigorie Ghica și repercusiunea ei în opinia publică europeană, nu se publică decît aproape trei luni după acest eveniment. Cum, pe de altă parte, cercetătorii noștri nu dispun de obicei de suficiente mijloace pentru prelungirea deplasării în străinătate, economia de timp este justificată.

Întimplarea face însă să-mi cadă în mînă un număr al ziarului bisăptămînal „*Rigische politische Zeitung*” de Marți, 2

Ianuarie 1778, format 4°, în 8 pagini¹, care se ocupă și de asasinarea lui Gr. Ghica, precum urmează:

„Aus einem Schreiben von Eger de 12. Dec.

„Die Hinrichtung des Hospodars in der Moldau wird in verschiedenen öffentlichen Blättern, ohne Grund, einer Widersetzlichkeit dieses Fürsten gegen die kaiserl. Besitznehmung der Bukowiner zugeschrieben. Ich weiss wenigstens von sicherer Hand dass selbst in der Kanzeley des dortigen kaiserl. Herrn General-Majors von Spleny die Nachricht von dem traurigen Schicksal dieses unglücklichen Fürsten so unerwartet kam, als sie in ganz Europa gewesen und in Carlewitz² und allen benachbarten Kaiserl. Landen bedauert man den Fürsten wegen seiner Leutseligkeit und als die schönste Mannsperson der ganzen Moldau“ (p. 4).

Tot acolo (p. 2) cetim următoarele, într'o corespondență din Varșovia, 12 Dec., despre urmașul lui Ghica, C. Moruzi:

„Der neue Fürst der Moldau, Morussi, soll ein Herr von vielem Verstand und grosser Einsicht seyn. Er war erster Dollmetscher der Pforte und hat sich in diesem Posten grosse Kenntniss in Staatssachen erworben. Doch zweifelt man daran dass er diese neue Würde lange begleiten werde, es mag nun ein Krieg zwischen Russland und der Pforte ausbrechen, oder nicht. Er soll die vornehmste Ursache an dem Tode des unglücklichen Fürsten von der Moldau gewesen seyn und der Pforte gerathen haben, dessen Kinder und Geheimen Rath, den Herrn von Sau³, der sehr viel vermochte und dem Departement der Auswärtigen Angelegenheiten vorstand, nach Constantinopel bringen zu lassen. Ob es gleich anfänglich hiess dass Herr von Saul sich mit dem ältesten Sohne des Fürsten gerettet habe, so verlautet doch jetzt dass er durch Veranstaltung des neuen Hospodars den Türken in die Hände gefallen und nach Constantinopel geführt worden.“

¹ Exemplarul mi-a fost pus la dispoziție, pentru Arhivele Statului, de către d. Ștefan de Miculi, din Cernăuți.

² Carlovăț, în Serbia, sediul Patriarhatului.

³ Saul, „il segretario del decapitato principe di Moldavia“, s'a refugiat în Austria (Hurmuzaki, IX^a, p. 111). El a fost ca Serdar (probabil titular) și în serviciile lui C. Moruzi, care-l recomandă prin o scrisoare baronului de Brückenthal, guvernatorul Ardealului, cu prilejul călătoriei lui Saul la băi în străinătate (T. G. Bulat, în *Rev. Istorică*, XII, pp. 87-90).

Precum reiese din prima corespondență, informatorul, de sigur oficios, din Eger (Boemia), caută să risipească bănuiala complicității Austriei în asasinarea lui Grigore Ghica, de altfel până acum nedovedită. Totuși înlăturarea Domnului Moldovei, cu mari simpatii la clerul și nobilimea (mazilimea) Bucovinei, nu putea să fie decât binevenită Austriei, care fu scăpată de un centru de atracție și influență politică asupra noilor supuși, cari, cu tot devotamentul fărnitic, scrișniiau din dinți¹. Cercetări în Archiva Ministeriului de Războiu din Viena privitoare la administrația militară în Bucovina după anexare n'au fost până acum făcute de către Români, iar cele ale lui Zieglauer, prudent retușate, lasă să se întrevadă între rînduri o stare psihologică a populației nu tocmai favorabilă noii stăpîniri.

Zolkiewski și expediția Doamnei Elisaveta Movilă în Moldova în anul 1615-16.

Cronicarii contemporani explică în două feluri cauza pentru care Zolkiewski nu voiă să ajute expediția Doamnei Elisaveta și a permis căderea lui Alexandru Movilă. După Bielski, cauza ar fi fost războiul cu Moscova². Adecă „Rzeczpospolita“, ocupată în Orient, nu putea să se gîndească și la conflictele cu Turcia.

Zbigniew Ossolinski, voevodul din Sandomierz, precum și Maskiewicz, n'au hesitat să arunce calomniile asupra Hatmanului Zolkiewski³. Ei afirmă că, pentru interesele sale personale, acesta căuta să împiedece expediția Doamnei Elisaveta în Moldova, din 1615.

Niciunul dintre cronicarii contemporani cunoscuți nouă nu

¹ V. Procesul Sigowski supt Enzenberg: „Eine Theilnahme an der *Bewegung der unruhigen Masilen* konnte dem Angeklagten nicht nachgewiesen werden“ (Zieglauer, *Gesch. Bilder a. d. Bukowina*, III, 162) sau procesul Umlan: „Die Untersuchungskommission erachtet den Angeklagten für überwiesen mit dem *unruhigen Elemente des niederen Adels*, d. i. mit den zur *Auflehnung geneigten Masilen* im Einverständnisse sich befunden...“, etc. (*ibid.*, p. 164).

² Bielski, *Cronica polska wydanie Bohomolca*, Varșovia 1764, p. 774.

³ Ossolinski, *Pamiętnik, wydanie D. Ketrzynskiego*, Lwów 1878, p. 51; Maskiewicz, *Pamiętnik*, Wilno 1828, p. 104; Ms. 110 din Biblioteca Jagiello-nilor, pp. 61-2.

presupuneau că Zolkiewski, continuatorul principiilor Jagiellonilor și ale lui Zamoiski, spre a păstra pacea cu Poarta ar fi stăruit pentru menținerea unui Stat situat de-a lungul Prutului cu caracterul unei punți între Turcia și Polonia¹.

Precum se știe, Hatmanul Zamoyski în acest scop a dat jos de pe tronul Moldovei pe Voevodul Ștefan Răzvan, partisanul Casei de Austria, a întronat pe Ieremia Movilă și a obținut pentru dînsul aprobarea din partea Turcilor.

Ieremia Movilă a îndeplinit într'un mod destoinic misiunea încredințată de către Zamoyski. Complesant față de Turcia, foarte binevoitor pentru Polonia, și-a păstrat pînă la moarte prietenia celor două Puteri. Aceiași linie de conduită o avea și fratele său Simion-Vodă. De-abia cînd pe tronul Moldovei se urcă minorul și lipsitul de experiență Voevod Constantin Movilă, se făcu schimbarea. Politică Moldovei, condusă de către Doamna Elisaveta, mama Voevodului Constantin, se abate de pe drumul ales de către Voevozii precedenți.

În urma stăruințelor perversei diplomații a Habsburgilor, Doamna Elisaveta s'a lăsat să fie ciștigată pentru planurile imperialiste ale regelui Ungariei².

Moldova și Muntenia aveau să servească drept clește contra recalcitrantului prinț al Transilvaniei, și presiunea lor avea să-l readucă la rolul unei unelte docile în miinile Habsburgilor.

Evident că aceasta a produs o reacțiune atît din partea lui Báthory, care era amenințat direct, cit și din partea Sultanului, jignit dureros de către Domnii Moldovei și ai Munteniei, cari căutau să scape de supt suzeranitatea turcească.

Precum știm, în locul Voevozilor Moldovei și Munteniei, Sultanul a întronat pe Tomșa și pe Radu Mihnea, de a căror credință era convins³.

Hatmanul Zolkiewski prevedea cu drept cuvînt că protejarea pretențiilor familiei compromise a lui Ieremia-Vodă se va răsfrînge asupra Poloniei; ei stăruir să îndrepte greșelile politice săvîrșite față de Moldova de Sigismund al III-lea, care, făcînd pe

¹ August Bielowski, *Pisma Stanisława Zolkiewskiego*, Lwów 1861, pp. 301-12.

² Hurmuzaki, *Supl.* II, pp. 431-2; Ms. 1051 al Acad. Polone din Cracovia, p. 47; Samuel Korecki către Zbaraski, 26 Septembrie 1616; Syrokomla, *Samuel Korecki*, Wilno 1858, p. 20; Peptowski către Samuel Korecki, 13 Octombrie 1616.

³ Iorga, *Doamna lui Ieremia-Vodă*, „An. Ac. R.”, XXXII, p. 1035.

placul puternicilor complici ai Doamnei Elisaveta (partisani Austriei), putea să aducă o transformare a Moldovei în pașalic turcesc, ceea ce ar fi produs grave pericole pentru „Republică”¹. Scopul lui era să readucă în Moldova status quo din anii 1595-1606. Totuși stăruințele Hatmanului împiedecau continuele expediții banditești ale Cazacilor. Incursiunea Doamnei Elisaveta contra Moldovei (1-iu Decembre 1615) putea să distrugă complet programul lui Zolkiewski. Precum, pentru Turcia, Domnia lui Alexandru Movilă era egală cu repetarea guvernării Voevodului Constantin, tot așa pentru Zolkiewski spectrul înfringerii de lângă „Cornul-lui-Sas” primia o formă din ce în ce mai reală. Hatmanul nu se lasă însă, cu toate amenințările și calomniile, să fie abătut din calea ce ducea la scopul urmărit². Cîștigînd în fine pe regele Sigismund al III-lea, lucră mai departe după programul său, singurul real în aceste timpuri³.

De aceea, grație purtării sale loiale, Turcia a dat jos de pe tron pe Voevodul Tomșa, neîmpăcat vrăjmaș al Poloniei⁴.

Numai în urma stăruințelor Hatmanului, noul Domn a încheiat pacea cu Polonia în condițiuni avantajoase⁵. Cluj

Și anume, în ziua de 12 Septembrie 1616, în orașelul Braha, lângă Slotin, comisarii regali și Radu Mihnea încheiară un pact, în baza căruia noul Voevod a promis să depună jurămîntul de credință și de supunere, așa precum au făcut Ieremia și Simion Movilă; de a întreține o amicitie bună și statornică între rege, Sultan și Hanul tătăresc; de a crea o comisiune pe lângă graniță care să despăgubască pe dăunații de la frontiere în vremea invasiilor (cu reciprocitate); a mai promis

¹ Aug. Bielowski, pp. 301-9, marele discurs al lui Zolkiewski din 1618.

² Syrokomla, *Samuel Korecki*, pp. 13-20: Peptowski către Korecki, 13 Octombrie 1616.

³ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, pp. 41-2. Regele Sigismund al III-lea, cu toate făgăduințele date partidului austriac care sprijinia expediția Doamnei Elisaveta, la sfîrșit s'a dat de partea lui Zolkiewski, nevoind, în timpul expediției fiului său Vladislav asupra Moscovei, să irite Turcia prin sprijinirea pretențiilor văduvei lui Ieremia-Vodă.

⁴ Ms. 109 din Tecile Naruszewicz, p. 960: Schender-Pașa către regele Poloniei, din Muntenia, 16:6; Cracovia, Arh. prinților Czartoryski.

⁵ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, pp. 82-5: tratatul din 12 Novembre 1616; Ms. 350 din Arhiva prinților Czartoryski din Cracovia, pp. 161-2: același tratat; Ms. 109 din Tecile Naruszewicz, Arh. prinților Czartoryski din Cracovia, pp. 809-12.

libertatea religiei catolice, episcopul din Bacău avind să-și păstreze veniturile și jurisdicția; pe prizonierii căzuți în lupta pierdută (la Drăcșani, 2 Decembrie 1616) Voevodul se obligă să-i lase liberi, etc.

La pactul de la Braha aveau să adereze și Turcii¹. Așa încît, două săptămîni după încheierea tratatului, în ziua de 28 Noiembrie 1616, Sigismund al III-lea, spre a liniști populația din Voevodatele de Miazăzi, a publicat circulare în sensul următor: „comisarii numiți pentru a stabili pacea dintre Polonia și Moldova, care până în prezent era sfărîmată de cete de oameni nedisciplinați, au știut să convingă pe comisarii Voevodului să primească toate condițiunile referitoare la această pace, și au încheiat-o”².

Se părea că „Republica” va încheia epoca expedițiilor de aventură în Moldova în chip pașnic, căci, afară de pierderea Hotinului, nu-i aducea altă pagubă. Totuși, pe de o parte înfrîngerea lui Ali-Pașa pe limanul Niprului și prădarea Trapezuntului de către Cazaci, pe de altă parte intrigile solilor moscoviți la Sтамбуl au dat ocazie ca Turcii, cari înclinau pentru tratative, să înceapă a vorbi despre războiul cu Polonia.³

Cît de mult se unelia în Țarigrad contra Poloniei ni evidențiază Zolkiewski într'o scrisoare către rege⁴: „Sînt înștiințat că Muftiul depune multă insistență pe lângă Împărat și influențează cu ajutorul femeilor și prin Cîzlar-Aga, eunucul cel mai de samă, ca să amîie războiul cu Persia pentru cîtiva ani. Muftiul face aceasta în urma insistenței Patriarhului Grecilor și spre a satisface pe Moscoviți, cari solicitau aceasta, ca să îndrepte asupra Statului Maiestății Voastre războiul turcesc, și să-și ușureze sie-și situația”. (Era tocmai momentul expediției contra Moscovei a lui Vladislav, fiul regelui Sigismund al III-lea.)

Asemenea și alte State învecinate, ca ale Austriei, din cauza temerii unei uniuni polono-moscovite, stăruiau pe lângă Sultan

¹ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 123: Solul Otwinowski către Zolkiewski, 16 Noiembrie 1616.

² Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 99.

³ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 122: Otwinowski către Zolkiewski, 25 Decembrie 1616, și p. 123: Otwinowski către Zolkiewski, 16 Noiembrie 1616.

⁴ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 175: Zolkiewski către rege, 1617.

să producă o diversiune contra expediției lui Vladislav¹. Aceste uneltiri totuși au fost paralizate de solul Obalkowski, ajutat fiind în mod energic de cel olandez².

Turcii, avînd să aleagă războiul pe două fronturi, sau cesiuni din partea Poloniei în chestiunea Cazacilor, „de și această expediție moscovită nu li era pe plac“, au depărtat pe solii ruși în ziua de 15 August fără a li satisface cererea³, și au încheiat la sfîrșitul lui Septembrie 1617 o pace convenabilă pentru ei lîngă Jaruga, pace pe care Polonia, ocupată la Răsărit și apărată abia de cîteva mii de cavaleri ai lui Zolkiewski, era silită să i-o ofere lui Schender-Pașa⁴.

Iuliu Peksa.

A N E X Ă

Ms. 1051 Acad. Pol. din Cracovia, pp. 82-5.

Komisja między Krolem J. M. a Hospodarem Woloskim w r. 1616.

Działo sie w miasteczku Braha nazwanym, po te strone Dniestru ode wsi Hawryłowice dnia 12 Septembris roku 1616 na Comiszej przez J. Kr. M. Pana naszego, miłościwego zložonej, a to z posłania i instancjei przez posła od Jasnje Wielm. Pana Radula Michna, Hospodara ziemie Moldawskiej, nowo nastalego do Jasnje wielm. Pana Stanisława Zolkiewskiego na Zółkwi, Wojewody kijowskiego, hetmana koronnego, za ktorego do J. Kr. Msci oznajmieniem i zaleceniem checi i powolności Hosp. Jegom. Król Jegomosć te Comisje na dzien dzisiejszy zložyc raczył, przez jasnje wielmożnego, wielmożnych i Urodzonych Ich Mci, Pana Stanisława z Brzezia, wojewode podoskiego, ploskironskiego staroste, Jego Msc. Pana Wojciecka Humieckiego z Rydt kamienieckiego, J. M. Pana Andrzeja Górskiego z Zalesia, Halickiego kasztelanów, J. M. Pana Mikołaja Boratynskiego z Boratyna Lipńskiego, J. M. Pana Piotra Ozgo z Ossy, trembowelskiego starostów, J. M. Pana Lukasz Zolkiewskiego z Zółkwi i J. M. Pana Mikołaja Kopyczynskiego posedka Halickiego przez J. Król. M. z jednej, a wielebneho Ojca J. M.

¹ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 118: Otwinowski, 18 Iunie 1617.

² Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, pp. 214, 229.

³ Ms. 1051 al Acad. Pol. din Cracovia, p. 188 și următoarele; Otwinowski, August 1617.

⁴ *Encyklopedia Polska* (ed. Academiei Polone), V, II, pp. 205-6.—V. documentul polon publicat în ni. precedent și textul pe care-l dăm în acest nr., imediat.

Xiedza Anastazjusza Krymkowicza, Metropolita Soczawskiego i urodzone Ich Milosc Pana Nicore dvornica wielkiego ziemie Wysznej, Pana Kondre mytnika wielkiego, Pana Michala Theutula logofeta wtorego, moldawskich przez Hospodara Jeg. M. z drugiej strony comisarzów zesłanych i deputowanych. Naprzód do pakt pierwszych i zwyczajów takze i powinności, które przodkowie Hospodara J. M. dawniejszy Hospodarowie Moldawscy Królowi J. M. i koronie oddawali, przychylając się będzie powinien przysięge królowi wierności i posłuszeństwa wedle tego jako niegdy Piotr, Aleksander, Hieremi i Siemon czynieli jakoz i Tomsza przeszły cryniel to przed posłem J. Kr. Msci opisanym przez Pany Comisarze sposobem uczynić i wykonać ma, na ten czas gdy leg. Kr. M. zesłać na to będzie raczel a po tej komisyej skonczeniu w niedziel dwadzieścia powinien będzie przez Posły swoje z wiernością posłuszeństwem i chęcią swoją odezwać się J. Kr. M. i zofiowaniem wykonanie tej to przysięgi.

Powinien też będzie przyjazn dobra i stateczna między J. Kr. M. Cesarzem Tureckim mnożyć i zatrzymywać i między Państwami zobopolnymi, takze i między Hanem tatarskim i ich niechęci i nieprzyjazn odwracać wedle przemożenia. A gdyby niebezpieczeństwa jakie od nich zachodziły ma wczas przestrzegać J. M. Króla i urzedniki wojenne.

Takze Tatarów przez ziemie swoje z wojskiem nie przepuszczać ani i Korony—przykładem onych dobrych przodków swoich Piotra, Aleksandra, Hieremia i Semiona, gdyż tym samym wierność i zyczliwość oświadczać się zwykła — hamować i uskromić najazdy łupiestwa, złodziejstwa które po te czasy od nastąpienia na Hospod. Radula Woj. aż do tych czasów siła bywało, a ta osadzeniem brzegów porządnyimi pobereznikami z obu stron i czynieniem sprawiedliwości takze z obu stron, której czas za niedziel szesc sobie składają za Komisje J. Kr. M. która złożyć będzie raczył na miejscach wtejez to Komisje mianowanych za porozumieniem się J. M. Comisarzów, którzy beda tak przez J. Kr. M. Pana naszego jako i przez Hospodara J. do tego tam Aktu sprawiedliwości naznaczeni, gdzie taki sposób namówiony ma być, przez Pany komisarze, jakoby nie idąc za zwyczajami dawnymi niedobrymi, ale jakie mogą się najostrze, na takie wielkie excesy wynaleść, tak ich karać i

takaz sprawiedliwosc czynic beda powinni, aby zli karani byl i szkody nagrodzone, do czego aby snadniej preystapic maja obywatele województwa podolskiego, takze i z Pokucia i z inad krzywdy i szkody swoje i szkodców na rejestrze pospiso-wac i one porzadnie do pyrkulabów chocimskich, sorockich, czerniowieckih odeslac, a ci to prykulabowie tych wszystkich na rejestrze podanych na on drieu naznaczony Komisjej posta-wic. A zas szkody Wolochom poczynione maja byc odsylane do grodów kamienieckiego, latyczowskiego i do urzedu starosciego sniatynskiego, takze i do grodu winnickiego.

A po odprawieniu i skonczeniu na on czas komisjej juz nie wedle dawnego sposobu, ale wedle takiego jaki na on czas Panowie Comisarze spolnie namowiaczynic beda sprawiedliwosc te urzedy, ktore sa naznaczone i z tych ktorzych teraz Tatarzy na Podole i Pokucie nawiedzili takaz sprawiedliwosc byc ma za podaniem Ich na rejestrze.

Przejazdy bezpieczone poslom i poslancom wszystkim do ziemie tureckiej i tatarskiej, takze kupcom, jako w ziemie woloskiej polskim tak i w panstwach koronnyhh woloskim byc maja, przyem wolnosc kupiectw i handlów wszelakich i przy-prowadzenie posłów i zywności Im dawania wedle starego zwyczaju.

Religja katolicka, aby wolnosc swoja miała i biskup bakowski przy kosciolach, dochodach i iurisdikcji swojej aby cale zachowany i bezpieczen byl.

Wieznie w tej chocia to prywatnej, jako bez woli i owszem nad srogie J. Kr. M. Zakazanie, takze z meswiadomoscia Rzplitej zaciąg, w przegranej bitwie pojmane, na oswiadczenie checi swojej przeciwko narodowi polskiemu bedzie powinien gospodar oswobodziwszy wszystkie tak w ziemii swojej jako i od pohancow, których jedno bedzie mógł dostac, dobra wiara starac sie ma o nie i wszytkie wolno puscic. A ze strony swej ma utw erdzic Komisje te Gospodar we wszystkim i to pod pieczęcia i podpisem swym do niedziel dwie odeslac do J. M. Pana hetmana koronnego albo komu to G. M. zleci.

Co sie tycze Chocimia tedy obiecują I. M. Comisarze i sami ale tym pewniej przez przyczyne J. M. Pana hetmana do króla, który lz checi swej ku gospodarowi J. M. i przyczyni Ich. Mosc wdac sie w to przyczyna swoja nie zbroni sie, pewna

crznicac nadzleje iz bardzo predko ten zamek gospodarowi J. M. oddany bedzie. A iz juz ten pokoj za laska Boza zawiera sie tedy aby przyczyny wszelakie do naruszenia onego uprzatnione byly, wiyja Ich Mosc P. P. Komisarze J. M. Pana hetmana kor., aby o tym po wszytkiej Ukrainie uniwersaly swe wzeslal, czego i Ich. M. Uniwersaly swymi, przy uniwersalach J. M. P. hetmanowych dopomoc objecuja, upominajac pod srogimi sprawie opisanymi winami, aby nikt nie wazyl sie wojsk i kup zadnych zgromadzac, ludzie pod choragwie zbierac i panstw hospodara J. M. Wojezdzac, ani wojowac sposobem i imieniem Kozaków, o czym przyczynę swoje J. M. P. hetman u mesie do króla J. M. o wzeslanie takich uniwersalow i J. M. Hospodar ma wszelakich najezdów z ziemie swej do panstw koronnych ma niedopuszczac. Pzewóz na Dniestrze ma byc wedlug zwyczaju.

Un firman de întăritură pentru moșia Trifeștii, confiscată după uciderea lui Grigore Ghica Voevod.

Comunicat de Sever Zotta.

„Tălmăcire de pe firmanul împărateesc.”

„Cunoscut ni esti nouă că prin mijlocirea lui *Saud Abdulah Aga Salahori Mumbașiri*, ce au fost rînduit cu slăvit firman spre a să vindî moșiile a *Greului Grigorie*, carele fiind *Domn de Moldova s'au omorit*, moșiia numitului ei au avut la Trifești, făcîndu-i-să multă vreme mezat în ființa oamenilor, au fost rămas asupra lui Balș Costandin, unul din boierii Moldovii, cu 14.550 lei, și, pentru că s'au lăsat ciele-mușterii (sic), și arătații banii fiindcă s'au făcut zapt de către pomenitul Mumbașiri pentru *mirii*, și pomenitul boierii fiindcă cu *jalobă pecetluită* au cerut [ca] să dei împăratească întăritură, și pentru că s'au făcut sprafcă în hîrțile lui *Başmuhasepi* care se gheseste] la împărateasca haznè păzită, și pentru că s'au găsit în hîrțile ce au venit a averii arătatului mort și hîrțile Trifeștilor și, făcîndu-să mezat, s'au dat poroncă împăratească după *hareciu* să-i dè în mina împăratecului nostru Mumbașiri, pentru care asupra lui s'au făcut mare împăratească a noastră milostivire și la 6 Februar anului 1192¹ a dat acest

¹ =1780 de la Hristos.

sfert *mulcumen* și *paveiceseu* (?!) că pominitul Costandin Balș înpotriva a 14.550 lei ce au *enherisit* pominitului Mumbașteri (*sic*) să stăpânească arătata moșii cu toati di pi lângă dinsa și să o țai după pravilă și să nu fii supărat di cătră nimini altul, aceasta să fii cunoscut și să s[ă] dei credință și supuniri la sfintul meu semn.

„Iar dispre întocmai tălmăcirea acestui din *diialectul turcesc în moldovenesc* urmează adevăreire dumnealui *Hatmanului Ion Mavrodin în dialectul moldovenesc, grecesc*. Pentru întocmai I. Grigorovici.

„Giudecătoria ținutului Eșii, secția I-ii.

„Copiia aceasta posleduindu-să și fiind întocmai cu origihinalu să incredințează pe formă.

„M. Dona, Ioan Capșa, Sardar. Director: Capșa, Grigorovici.

„No. 45, 1846, Ghenar 18.”

Documentul de față, aflător în copie la Arhiva Statului din Iași¹, este aproape unic în felul lui. Sultanul știm că n’avea nici-un amestec în afacerile interne ale Principatelor. Confiscarea este explicabilă prin pretinsa crimă de Stat a lui Grigore Ghica, dar de o întărire a hareciului nu era nevoie. Insuși documentul ni explică însă excepțiunea. Vina e a lui *Balș*, care cu „*jalobă pecelluită au cerut ca să dei împărătească întăritură*”, Balș însă nu-și dădu seamă ce grav precedent creiază prin un astfel de demers, inutil, întru cît întăritura domnească era suficientă. Dar poate că-i era teamă de vre-o viitoare venire la Domnie a vre unui fiu al lui Grigore Ghica și de o eventuală revendicare. Era un lux de precauțiune. Moșia *Trifeștii*, cu *siliștile Româneștii, Buhuceștii, Onceștii, Movilenii, Certăneștii, Popșăștii, Pădurenii și Poienile*, întrase în proprietatea lui Grigore Ghica cu un an înaintea morții lui în schimbul unei creanțe de 30.000 lei ce o avea asupra moștenitorilor lui *Iordachi Hrisoscoleu biv Vel Vistiernic, fiul lui Alistarh Hrisoscoleu biv Vel Vistiernic, soții N. Roset Vel Vistiernic și Zmaranda*, sora lui *Iordachi Hrisoscoleu*. Trifeștii cu siliștile erau atunci evaluați la 15.000 de lei, dar Vodă a renunțat la restul de jumătate².

¹ Trv. 1714, Op. 1946, Dos. 60), fol. 69.

² Adjudecare.

³ *Ibid.*, fol. 73.

Traducătorul firmanului, *Hatmanul I. Mavrodin*, al căruia „dialect” moldovenesc-grecesc — rușinoasă expresie — era evident limba neogrecescă, este prea bine cunoscut *Arhondologiei* Păharnicului *C. Sion*. Intr'un acces de furie tragi-comică dedică el familiei Mavrodin nu mai puțin decât patru pagini. Aflăm că pe Hatmanul Ioan I-a „pripășit” Mihai-Vodă Sturza în Postelnicie, și anume ca „*lucrătoriu în limba turcească*” și că „*tălmăcea două, cel mult trei fermane pe an*” pentru o leafă lunară de 1.000 de lei. Pe lângă aceasta mai avea și o pensie lunară de 1.000 de lei. Unul dintre fiii lui, Costachi—principalul obiect al furiei literare a lui Sion² — a fost volintir în 1821 și adiutant al cneazului Gh. Cantacuzino.

DOCUMENTE

Acte privitoare la Grigore Alexandru Ghica († Octombrie 1775).

— din colecția p.ă. Vladmir Ghica³ — *Library Cluj*

Augustisimă, Prea-puternică, Prea-înalță Maiestate, Impărăteasă și Singură Stăpînitoare a întregului Imperiu rusesc! Prea-milostivă Impărăteasă! Am primit patru obligațiuni originale de la Alteța Sa Feldmareșalul contele Petru Alexandrovici Rumianțev împreună cu garanța Hospodarului moldovean Ghica, care se urcă laolaltă la suma de 34.529 ruble, 60 cop. Alături copiile acestor obligațiuni. Fiind aproape terminul celor două dintăiu, am trimis pentru aceasta un curier la Iași, cu o scrisoare corespunzătoare la Hospodarul moldovean: cuprinsul acelei scrisori îl va cunoaște Maiestatea Voastră din copia alăturată. Aud de la toți că Moldovenii nu sînt îndestulați cu cîrmuirea Hospodarului Ghica, și că își propun să-mi dea plînsori scrise cu ocazia trecerii mele prin Iași. Dacă se bazează aceasta pe adevăr, imi face, Prea-milostivă Impărăteasă, grijă, căci Hospodarul Ghica a fost ridicat la această treaptă prin protecțiunea și voia Maiestății Voas-

¹ Pp. 224-7.

² Ca ilustrație veselă a stilului: „La 1851, Septemvrie în 8, mi-au furat 31 de curci de pe cîmp, zicînd că i-au stricat *ciupercele*...”

³ V. și *Revue historique du Sud-Est européenn*, 1928, 1-3.

tre Imperiale, și, pe de altă parte, dacă s'ar refusa națiunii moldovene egida Maiestății Voastre Imperiale, ar însemna să-i vatămă pe Moldoveni. In fine mă tem că ar fi neplăcut pentru Poartă să aște aște supușii ei se adresează public cu declarații scrise la prea-înalta ocrotire a Maiestății Voastre. Și cred că nu pot să primesc astfel de plîngere decit numai în cazul că ei ar cere prin protecțiunea Maiestății Voastre egida Porții. Pentru precauțiune mă rog să binevoiți a-mi comunica Augusta Voastră decisiune referitor la toate acestea. Al Maiestății Voastre Imperiale credincios supus Principele Nicolae Repnin. Chiev, 22 Maiu 1775.

Rescript la generalul Principele Riepnin. Dat în Moscova, la 15 Iunie 1775. In cazul că, trecînd prin Moldova, și afla că Moldovenii s'ar pregăti să-ți dea o plînsoare în contra Hospodarului lor Ghica, dorim să cumpănești împrejurările diferite ce s'ar ivi, d-tale de altfel destul de cunoscute, și să-ți dai toată osteneala necesară pentru a opri și preveni astfel de lucruri, dîndu-li să înțeleagă la timp și fără niciun încunjur că această plîngere nu o vei primi, ca nu cunva prin aceasta să se înlărîte asupra celor ce se plîng Poarta otomană, dar cu toate acestea îți vei da toată silința să mijlocești ca toate plîngerile (chiar și cele ce le-ai cunoaște pe cale particulară, dar vor fi verosimile) să le aduci la cunoștința forurilor cunvenite, ca să fie satisfăcute prin Hospodar. Ca ambasador ai poruncă din partea noastră ca, în conformitate cu tratatul de pace, numai în acele casuri să intervii pe lingă Poartă în favorul locuitorilor din principatele Moldovei și Valahiei, cînd acestea ar cere sprijinul nostru ca un întreg, adevă unitate cu Hospodarul lor, și atunci numai în cas de nevoie. Spunînd aceasta Moldovenilor, și liniștindu-i cu speranța unei îndreptări din partea Hospodarului, în același timp vei observa starea lucrului, și vei face atent pe Hospodar, în chip prietenos și cuviincios, că noi, cîștigîndu-i pe viață vrednicia de Hospodar peste Moldova, nu am putut avea de gînd să aducem prin aceasta întreagă provincia și întreg poporul în o situație nenorocită, și că el cunoaște destul și prea destul încotro tind intențiunile noastre, și de aceea nu poate spera la grația și sprijinul nostru, dacă stăpînirea lui nu e spre binele principatului încredințat lui, ci

spre apăsarea și tratarea neomenoasă a acestuia. Luându-ni noi, în baza tratatului, după cum știe el, sarcina de a apăra pe locuitorii principatelor. Moldova și Valahia, față de Poarta otomană, de dragul pasiunilor lui nu putem și nu vrem să neglijăm această datorie luată de bună voie. După considerarea tuturor acestora, îl vei sfătui ca în propriul lui interes, pentru încunjurarea pericolelor și pentru a nu-și pierde tronul, schimbându-și felul de a lucra, să înlăture cit se poate mai în grabă toate cauzele unor plingeri întemeiate, și, contribuind la liniștirea supușilor lui, să nu încetezi a-i arăta la toate ocașiunile afecțiunea noastră imperială și ocrotirea noastră. Te-am autorizat să-i dai această nădejde.

Originalul e iscălit de mina Ecaterinei.

Augustisimă, Prea-puternică, Prea-înaltă Maiestate, Impărăteasă și Singură Stăpînitoare a întregului Imperiu rusesc! Prea-milostivă Impărăteasă! Și mai înainte am anunțat primirea asigurațiilor de bani de la Alteța Sa feldmaresalul contele Petru Alexandrovici Rufianțev Zadunaischi, pentru care a garantat principele Ghica, Hospodarul moldovean, și acum raportez către Maiestatea Voastră că am primit banii pentru cele două d'întăiu: 28.774 lei, 6.557 ducăți, 907 lei și 80 aspri, cum se dă aici pentru fiecare ducat: 4 lei și 10 parale. Asigurațiile originale, cele două, le-am dat înapoi, iar copiile le alătur, așteptînd ordinul Maiestății Voastre referitor la locul unde să depun acești bani, la un loc cu suma ce o are consilierul actual de Stat Peterson, ori cu suma de bani ce e la mine extraordinar, ori în alt loc. Cealaltă sumă, tot așa de mare, pentru celelalte două asigurațiuni, ce am să o primesc în Constantinopol la 13 și 19 Decembre, mi-a promis să mi-o cîștige pentru acest termen principele Ghica. Al Maiestății Voastre Imperiale supus credincios: Principele Nicolae Riepnin. Iași, 28 Iulie 1775.

Jurnalul de călătorie prin Moldova a Alteței Sale principelui Nicolae Vasilevici Riepnin, ambasador extraordinar și plenipotențiar al Maiestății Sale Impăratului.

Iulie 3. Dimineața a fost trimis maresalul ambasadei cu daruri la Pașa din Hotin, care a împărțit numai decît 200 de ducăți pe loc la suita Pașei; cu ceremonia schimbului, iar

100 de ducați i-a împărțit între suitele amînduror Comisarilor. De la Pașa au venit la sol Chehaia-beiu și Divan-Efendi. Cel din urmă a trimis daruri.

După amiazi a vizitat pe ambasadorul fiul Pașei din Hotin. În aceeași zi s'a dus la Pașa unul din secretarii ambasadei, ca să-i prezinte pe locotenentul de infanterie din regimentul Perm, Malincov, care a fost lăsat pe termenul polon, în satul Braga, fiind ocupat cu expedierea curierului și cu expedierea altei corespondențe a Alteței Sale ambasadorului, și tot odată să-l roage că, în cazul cînd ar avea Malincov ceva nevoie pentru aceasta, să-l apere și să-i dea sprijinul necesar. De către seară a fost trimisă din partea Pașei din Hotin o cină la fel cu cea din ziua întăiu.

Alteța Sa a fost ocupată toată ziua cu trimiterea adiutantului de câmp, G. Gudovici, din ștambul Alteței Sale Generalului Feldmareșal contelui Rumianțev în calitate de curier la Moscova; aceasta a și plecat seara. În aceeași zi a trimis Alteța Sa Pașei din Hotin o cină cu un serviciu bogat. Medelnicerul și servitorii ambasadei, cari le-au dus acestea, erau îmbrăcați în livrea de paradă.

A fost trimis curier la Constantinopol cu scrisori la domnul colonel Peterson sergentul regimentului de infanterie Nizov, Ivan Petrov, care a fost scăpat din prinsoare. De asemenea a fost trimis curier la Varșovia la baronul Stackelberg, la care au fost alăturate circularele către toți miniștrii noștri acreditați la Curțile străine. Către seară i s'a trimis din nou Pașei din Hotin o cină cu același ceremonial. Astăzi a declarat Alteța Sa amînduror comisarilor că are de gînd să părăsească poimîne Hotinul spre călătorie; de aceea, în ziua următoare, la

7 Iulie, a trimis Pașa din Hotin pe Chehaia-beiu și pe Divan-Efendi ca să-i ureze ambasadorului călătorie fericită. Așa a trimis și Alteța Sa pe mareșalul ambasadei cu salutări de adio. În aceeași zi s'a dat domnului general-maior și cavaler Igelström o scrisoare către Alteța Sa contele Nichita Ivanovici Panin, ca să i-o trimită la Moscova prin curier. De la interpretul ambasadorului turcesc numit Caragea s'a primit o scrisoare cu un cadou, pentru care i s'au trimis cîteva blăni. De către seară s'a dat poruncă la toată suita să se pregătească de plecare pentru ziua de mîne.

Conform ordinului de ieri s'au adunat astăzi la oara stabilită în locuința Alteței Sale suita sa, cum și suitele celor doi comisari ai săi. Înainte de plecare a mai venit la Alteța Sa Divan-Efendi, ca să-i dorească o călătorie fericită în numele Pașei din Hotin, cum și în numele său. Cu această ocaziune, pentru urbanitatea lui, precum și pentru ostenele încercate de el cu stabilirea ceremonialului la schimbarea darurilor, i s'a dat un ceas de aur. După aceasta Alteța Sa la amiazi încălecă și începu călătoria, în tovărășia suitei sale, cum și a celei turcești, care urmă în ordinea aceasta: ceaușii și escorta turcească; trîmbițașii chiurasierilor, maestrul grajdurilor, principele Chercliseiev, cavalerii ambasadei călări, doi comisari turcești fără suită, ambasadorul avînd pe lingă el patru curieri, iar după el erau cei doi secretari ai ambasadei, adiutanți, pași, a doua jumătate a escortei chiurasierilor cu steagul, cheaietele comisarilor cu muzica lor, echipajele ambasadei. La ieșirea din oraș au bubuit douăzeci și cinci de tunuri. În tot decursul petrecerii în Hotin l-au vizitat pe Alteța Sa în fiecare zi, atît cei doi comisari cari i-au fost puși la dispoziție, cum și toți notabilii din suita Pașei. După o cale de cinci ceasuri de la Hotin, am ajuns la satul Larga, unde am și poposit.

După un drum de cinci ceasuri am stat peste noapte la Corchinești.

Pe drumul dintre Corchinești și Costești ni-a ieșit în cale căpitanul regimentului de infanterie Sevsc, Ioanovici, care a fost trimis curier la Constantinopol din partea colonelului și cavaler Peterson. La două după prînz a sosit ambasadorul la Costești, unde l-a întîmpinat la cort un corp de cîntăreți moldoveni, trimiși din partea Hospodarului Ghica. Până a nu se însera, a sosit la Chiev sergentul de cavalerie al comandamentului de acolo, aducînd scrisori din Moscova. În această zi am făcut o cale de patru ceasuri.

A fost o zi de odihnă. Pe la oarele 11 au venit la cort trei boieri moldoveni trimiși din partea Hospodarului Ghica pentru a însoți pe Alteța Sa până la Iași. Ei au adus în numele principelui lor diferite fructe, și-au fost invitați la dejun.

La 12 oarele 6 dimineața ambasadorul, împreună cu suita sa și cu cei trei boieri moldoveni, părăsi orașelul (*sic*) Costești, și după o călătorie de două ceasuri poposi la orașelul

Ștefănești, unde a fost așteptat de ispravnicul județului. După prinz s'a prezentat în lagărul nostru al treilea Vistier Migor (*sic*), care a fost trimis de Principele Ghica cu patru cai pentru soția ambasadorului și pentru principese.

La 13 ambasadorul părăsi orașelul Ștefănești, și după o cale de cinci ceasuri a ajuns la Tabăra, unde a fost primit de ispravnicul de Iași și cîțiva Arnăuți.

14 a fost zi de odihnă.

La 15, părăsind Tabăra, după un drum de trei ceasuri, am ajuns la Trifești, unde făcîndu-ni lagărul, am poposit peste noapte.

16. După o cale de trei ceasuri ne-am oprit în apropiere de Sculeni. Imediat ce a sosit Alteța Sa ambasadorul în acest tirg, au venit fratele și cumnatul Hospodarului; aceștia au fost trimiși de Hospodar ca să felicite pe Alteța Sa pentru fericita apropiere de Iași, și pentru ca să exprime mulțămirea numitului Hospodar că are să se înfilnească în curînd cu Alteța Sa. Cu acest prilej s'a prezentat Alteței Sale o scrisoare cu un cuprins corespunzător și diferite fructe. Drept răspuns a fost trimis la Hospodar secretarul limbilor orientale, Panaiodor, căruia i s'a dat o recomandatie și un răspuns. După amiază a venit în lagăr nepotul Hospodarului, principele Mavrocordat, împreună cu soția sa. De către seară a venit Hatmanul Moldovei cu la vre-o 150 de soldați, destinați să escorteze pe ambasador la Iași. Principele Mavrocordat, împreună cu soția sa și cu Hatmanul, au fost invitați la cină.

La 17 părăsi ambasadorul lagărul, mergîndu-i înainte Hatmanul cu ostașii lui. La cinci verste de la Iași a dat Alteța Sa de miliția moldoveană, așezată în două rînduri, care era postată la două corturi puse față în față, cel de-a dreapta fiind pentru ambasador, iar celalt pentru soția lui. Indată ce a ajuns în apropiere, și până ce nu s'a dat încă jos de pe cal, au venit la ambasador doi curteni de-ai Hospodarului, dintre cari doi aveau în mini cădelnițe, cu care mergeau pe la ușile trăsorii în care era soția ambasadorului și princesele. După ce a ajuns ambasadorul la cort, a fost primit de Hospodar în persoană și de copiii acestuia, iar Hospodarul l-a condus la cort. Erau două mese într'însul, s'au servit licheruri și mincări rare: o masă era în mijloc pentru ambasador, iar a

doua la o parte pentru cei doi comisari ai săi. După ce au sosit în cort, a luat Alteța Sa loc la masa pregătită pentru dînsul, avînd lingă dînsul pe Hospodar, și mai departe o parte din suita sa, iar comisarii lui au luat loc la masa pregătită pentru ei, și s'au recreat puțin. Cînd s'a sculat ambasadorul ca să-și continue drumul, i-a dăruit Hospodarul un cal complect echipat, pe care l-a și primit ambasadorul, și printr'o atențiune delicată a promis că la intrarea în oraș nu va lipsi să călărească pe acesta. După aceasta a rugat Hospodarul pe Alteța Sa să-i dea voie de a sosi el mai curînd în Iași, spre a putea pregăti toate cele necesare pentru primirea Alteței Sale în casa ce i s'a destinat. Alteța Sa se învoi la aceasta, și după ce se urcă pe cal, plecă hospodarul, lăsînd la Alteța Sa pe cei doi copii ai săi și cîțiva boieri. Alteța Sa soția ambasadorului a fost așteptată de către soția Hospodarului moldovean și de damele cele mai distinse ale acesteia supt un cort special, unde a și fost ospătată. Intrarea ambasadorului în Iași s'a aranjat în modul următor: Hatmanul Moldovei cu întreaga suită a lui și cu drapelele, suitele celor doi meh-mendari, trîmbițașii chiurasierilor și sunătorii din chimvale, maiorul Tretohnin cu jumătate din escorta chiurasierilor, boieri moldoveni, maiestrul grajdurilor, prințul Cherchedlizeiev, cavalerii ambasadei, mareșalul ambasadei, de o parte cei doi copii ai Hospodarului moldovean, doi comisari, ambasadorul, doi secretari ai ambasadei, secretarul limbilor orientale Panaiodor și tîlmaciul Hangerli, adiutanți, husari călări, pe cai din herghelii, trăsurile. A doua jumătate a escortei supt comanda cornetului Litchen, muzica turcească și chehaiielele comisarilor. În această ordine am ajuns în Iași între sunetele clopotelor de la toate bisericile. De-a lungul străzii, unde era cvartirul Ambasadei, erau postați militari moldoveni, de amîndouă părțile, cari au salutat cu prezentarea drapelelor și a armelor. Cînd a sosit ambasadorul în Curte, și se dădea jos de pe cal, s'a tras de trei ori cu puști de calibru mic, și au bubuit tunurile care au fost la îndemină. La scara de afară era Hospodarul în persoană, cu curtenii lui, și l-a condus pe ambasador în apartamentele acestuia, asemenea a fost primită soția ambasadorului de soția Hospodarului și de boieresele ei. Intrînd în locuință, Altețele Lor și copiii Lor au fost tratați cu bău-

turi reci. Apoi s'au dus la masa pregătită la Hospodar. La aceasta au fost de față din partea Hospodarului: el însuși, principesa soția lui, cei doi copii ai lui, unii din cei mai însemnați boieri cu soțiile lor. Ceilalți curteni au stat după scaunele Altețelor Lor ambasadorului și soției lui. La masă a cântat muzica moldovenească, după masă, conform obiceiului moldovenesc, au jucat, iar Alteța Sa ambasadorul a jucat cărți cu Hospodarul. În fine la oara 6 și-au luat rămas-bun Hospodarul și întreaga lui familie de la ambasador, și s'au dus. Alteța Sa a intrat în Iași la oara 1 după prinz, după o călătorie de 3 ceasuri, respective 15 verste.

Julie în 18. De dimineață a fost trimis cu daruri la Hospodar și la soția lui unul din secretarii ambasadei. După ce s'a întors acesta, a vizitat ambasadorul personal pe Hospodar, iar Alteța Sa soția ambasadorului a făcut în persoană o vizită a soției Hospodarului. La Alteța Sa a fost un dineu cu 90 de tacșmuri, la care au fost invitați Hospodarul cu soția sa, și cei mai distinși locuitori de ambele sexe din Iași. În timpul mîncării a cântat capela legațiunii. După masă au jucat conform obiceiului moldovenesc, iar Alteța Sa a jucat cărți cu Hospodarul. Alteța Sa s'a ocupat cu expedierea curierilor: unul cu depeșe la Moscova la Augusta Curte, iar altul cu scrisori la domnul colonel Peterson la Constantinopol; amîndoi au plecat noaptea, fiecare în direcția corespunzătoare.

De către seară a fost vizitat Alteța Sa de cel d'întăiu comisar Cara-Ahmet-Pașa. La invitația Hospodarului a mers ambasadorul la vînat, la un loc departe de 10 verste de la Iași, unde a rămas pînă seara la 6; aici a fost tratat cu dejun. Astăzi au fugit husarii împărțiți la ambasadă, ceia ce s'a adus numai decît la cunoștința Hospodarului, care a dat numai decît poruncă la toți șefii județelor ca să-și pună toată osteneala pentru a-i prinde pe acești desertori și a-i preda trupeii lor. De dimineață al doilea comisar capugi-bașa a vizitat pe ambasador. De către seară i s'a trimis mareșalului Hospodarului pentru a-l invita la prînzul de mine, la care a fost invitată toată suita Ambasadei. Alteța Sa soția ambasadorului și principesele au fost invitate personal de către soția Hospodarului, care a venit cu fetele sale.

Alteța Sa ambasadorul și soția lui cu fetele lor și cu o parte

din suită au fost ospătați la prînz de Hospodar : erau, din partea Hospodarului, el însuși cu familia și cîteva dame de curte. Înainte de masă a venit cu scrisori de la Moscova curierul principele Uhtomski, sergent de gardă.

Astăzi a murit de fierbințeli mari Maxim Dolgopolov, șelarul regimentului de carabinieri din Tobolsk.

După prînz a mers ambasadorul la vînat cu Hospodarul și cu cei doi comisari ai săi.

La invitarea Hospodarului a primit ambasadorul să meargă după prînz, la ora 5, împreună cu familia sa și cu o parte din suită, la un deal departe la două verste de Iași, cu numele Galata, unde au fost pregătite corturi pentru primirea lui. Îndată după sosire, au început la poalele dealului diferite jocuri cu cai după obiceiul turcesc și moldovenesc. Într'aceia s'au adus cafea, bomboane și diferite băuturi reci. În spre a-murg s'a servit masa, la care au fost ospătați toți cei de față. După mîncare și-au petrecut copiii Hospodarului și curtenii lui cu jocuri naționale. În sfîrșit s'a făcut la picioarele dealului un mic foc de artificiu. După aceasta, urcă pe cal Alteța Sa și plecă la locuința lui, unde a fost condus personal de Hospodar.

De dimineață îl vizită pe Alteța Sa comisarul lui cel d'întăiu Cară-Ahmet-Pașa. Apoi au venit la Alteța Sa dignitari bisericești și civili, și au predat un memorial a cărui copie a trimis-o Alteța Sa cu o scrisoare din 28 curent Alteței Sale conțelului Nichita Iovanovici Panin.

Mitropolitul din Iași l-a vizitat pe ambasador și a cerut cu acest prilej în numele întregului cler moldovean ocrotirea prea-înalță a Maiestății Sale Imperiale. După prînz a fost trimis cu depeșe la Chiev la Augusta Curte Selesniev, sergentul regimentului de cavalerie din Chiev. După aceasta s'a dat poruncă hatmanului moldovean, suitei acestuia și celor doi boieri cari au avut ordin să-l însoțească până la Focșani.

Serenisimă, prea-înalță, prea-puternică Maiestate, Impărăteasă și singură stăpînitoare a întregului imperiu rusesc. Prea-milostivă Impărăteasă! Pășind în Valahia, Vă trimit cu toată supunerea jurnalul despre călătoria mea de la sosirea mea la

Iași până la trecerea graniței de aici. Chiar în Focșani nu m'am oprit, căci în acest timp sînt acolo multe îmbolnăviri de febră, ci mi-am stabilit lagărul nu departe de acolo, la un sat cu numele Vîrteșcoiu; însă, cu toate măsurile de precauțiune, se înmulțesc și la mine îmbolnăvirile, căci am acum aproape la o sută de oameni cari sufăr de febra cea chinuitoare. Primind eu de la principele Ghica, Hospodarul Moldovei, copia convențiunii încheiate între Poartă și Curtea din Viena cu prilejul cedării din partea Porții la Austria a ținuturilor din Moldova și Valahia, o alătur împreună cu traducerea și o hartă referitor la aceasta. Principele Ghica și Pașa din Hotin sînt numiți din partea Porții să termine definitiv această afacere și să ștabilească granițele nouă între aceste două Impărății. Al Maiestății Voastre Imperiale credincios supus: principele Nicolae Riepnin. Dat la 11 August 1775 din lagărul de la Vîrteșcoiu, aproape de Focșani.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

DĂRI DE SAMĂ

Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată, 1871-1884*, vol. I, București, 1927.

Sînt amintiri, cu întrebuintărea ziarelor, presintate sincer și limpede.

Știri din copilărie întăiu (pensiunile Bucholzer și Gackstatter, fost Manolotti: pedepse pentru cine nu vorbea franțuzește). Profesorii de la Sf. Sava, p. 11. Glumele pe sama lui Antonin Roques, un om așa de meritos, p. 12. Alegerea lui Cuza, în a cărui întoarcere se credea, și răspunsul lui la înștiințarea președintelui Camerei, pp. 9-10 („Scump îmi este a vedea în votul său și a lui întărire că țara, în a sa neatîrnare, știe a-și revărsa dreptatea asupra urii și a orbirii patimilor. Mai este aceasta o dovadă că, dacă am putut face ceva pentru țară, ea nu a uitat-o și tot crede că, de departe ca și de aproape, nicio încunjurare nu-mi poate atinge adinca dorință de a o vedea fericită și în înflorire”). „Aproape indiferență”, în Camera, p. 16. Preoții cu botezul cari urau victorie „nației franceze”, p. 21. Bătăușii, pp. 22-3. „Oracolii” lui Eliad, 32 și

urm. Afişe de teatru, p. 43 și urm. Bucureștii la 1871, p. 50 și urm. Teatre, p. 63 și urm. Crăciunul, p. 70 și urm. Saloanele, 75 și urm. Ziarele, pp. 82-4. Descrieri de lupte cu bătaușii, interesante pentru moravurile de atunci. Un bachelat la 1876, p. 162 și urm. Puțin despre Războiu, mai mult din ziare.

* * *

Andrei Rădulescu, *Izvoarele codului Calimach* („în „Analele Academiei Române”, București 1927.

Istorie a redactării codului. Sarcina de căpetenie o are „privilistul” Flechtenmacher. Și pentru traducere, pp. 2-3 (tipărire în 1833). Se întrebuintează basilicalele, recurgând și la codificările franceze, precum și la prelucrări anterioare și la obiceiul pământului: din greșală s'a văzut în codul austriac modelul. Dovada se face atent de la un articol la altul. Planul e însă cel austriac; forma poate fi asemănătoare, dar fiindcă izvoarele sînt aceleași. Se propune și ediția critică, de sigur foarte necesară. D. Andrei Rădulescu afirmă că „putem fi mîndri” de o lucrare mai „romană” decît codul austriac cu basă romană.

La urmă, hrisovul de promulgare a codului.

Resumat frances.

* * *

Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basilikus. (sic) Heraclides, zis Despot-Vodă, cu capii Reformațiunii, alit în Germania, cît și în Polonia, precum și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei* (din „Analele Academiei Române”), București, 1927.

Preotul luteran din București adaugă știri variate, și nu odată de prima ordine, la cunoștința interesantei și, de sigur, remarcabilei și duioasei aventuri a lui „Ioan-Vodă, fiul lui Ștefan-Vodă” (cel Mare!), care era de fapt un pușor de Grec din Creta, trecut prin medicina de la Montpellier, prin dueluri pe la spate în Paris, prin Curtea lui Carol Quintul și a lui Albert de Prusia, prin amiciția lui Albert Laski pentru ca să ajungă Domn al Moldovei și să-și ispășească printr'o moarte tragică neverosimilul noroc. Aflăm că Justus Jonas, fiul unui

prieten al lui Luther și agent al lui Mansfeld, a scăpat viața lui Despot în Franța, când acesta ajunsese la un „Unfahl”, cum, în Germania, l-a recomandat contelui Volradt, cum Despot a stat zece luni „la Cârtea lui Mansfeld”, cum, socotit ca posibil mediator cu Biserica ortodoxă, a cercetat la Wittenberg pe Melanchthon, fiind, zece luni întregi, intim și discutând chestii de doctrină, ba vorbind despre matematici cu Gașpar Peucer, ginerele gazdei, despre alte materii cu Hubert Languet. Cunoaște și pe contele Günther de Schwarzburg, cumnatul lui Willem de Orange, la care pribeagul stă un timp, luând parte și la campania acestuia în Terile-de-jos, în 1554, și publicând asupra-i cârticica despre asediul Thérouannei și Hesdinului și a bătăliei de la Renty (semnalează „Jaques Basilic, marchet, signeur de Samos”, în traducere franceză de la Plantin). Autorul crede că Iacob a putut merge, cu ocrotitorul său, și în Anglia. „Unfahl” însă nu poate fi rana care-l lipsi de usagiul minii drepte (v. p. 7). Se dă o scrisoare a lui, din Iași, 25 Septembrie, către conte (mulțămire) (*ibid.*). La p. 8, nota 4, a se ceti: Picot, nu Piquot.

În Iunie 1556 e iarăși la Wittenberg, unde află pe Vergerio (pp. 8-9). Doi poeți laureați îi mulțămesc prin poeziile reproduse de Emile Legrand. O iscălitură a lui pe cutare carte dată lui Melanchthon (pp. 9-10). Se știe că acesta și-a recomandat amicul regelui Danemarcei și lui Henric von Bruchofen. Autorul nu admite profesura lui, ca matematic, la Rostock (pp. 12-3, și după Wotschke, în *Archiv für Reformationsgeschichte*, III, — v. și același, 1920, — și *Theologisches Litteraturbericht*, 1917, p. 29). Iar conferirea de lauree unui poet și mulțămirea lui, pp. 13-4 (9 Octombrie 1556). Cartea de la Ulm, prin 1556, p. 14. La Königsberg se oferă, în schimb pentru un subsidiu, agentului ducelui Albert (p. 15). După două luni, pleacă în Ianuar 1557. Se arată rostul religios al acestei șederi în capitala Prusiei ducale (pp. 15-6).

Un paragraf e consacrat Reformei în Polonia (bibliografie la p. 16 nota 1). Se reproduce, pentru trecerea în Polonia, descrierea lui Leunclavius, care l-a văzut: de statură mijlocie, voinic, nervos, plăcut la față, cu părul negru, vorbaret, de purtări alese, vorbind grecește, latinește, italienește și franțuzește (p. 19).

Iea parte la o campanie în Livonia (e exclus să fi fost a-

colo și Alexandru Lăpușneanu, v. pp. 20-1). Se oprește, la întors, în Viena lui Radziwill, căruia-i era recomandat de șambelanul reginei, solicitat de Albert (p. 21). Se înseamnă rostul jucat de acest Palatin, pp. 22-3. Și despre Ciprian de Sieradz, amicul său, p. 25. Wotschke a dat scrisoarea din 23 April 1557 a lui Iacob către duce, despre relațiile cu Ioan Laski, care scusă doctrina lui Osiander (p. 24: îl recomandă ca episcop): credea că regele ar vrea să intervie la Poartă pentru ca lui să i se restituie „moștenirea” în Samos și Paros (pp. 24-5). Scrie — și nici aceasta nu se știa — cărți despre arta militară, pe vremea campaniei din Livonia (p. 25). Prietenii lui de aici: și Lismanino, fostul duhovnic al reginei Bona, care-i laudă zelul religios (pp. 26-7). Se insistă asupra lui Lusinski, purtat prin Zürich și Geneva, pe care Iacob îl va face episcopul său (p. 27). Un Cristofor Thretius laudă și el pe Grec (*ibid.*). O biografie a lui Orazio Curione, corespondentul viitorului Domn, p. 28, nota 2.

Urmează cariera în Moldova, așa cum o cunoaștem. Cu prilejul trecerii pe la Brașov, legăturile cu Michael Siegler, pp. 32-3. Se observă că Sommer, din Pirna, viitorul director de la Cotnari, fusese preot la Kesmarkul lui Albert Laski, fiind hirotonisit la Wittenberg (p. 36). Prietenia, neștiută până acum, cu Leonard Stöckel, rectorul școlii din Bartfa (p. 36). „Sigismund von Torda” e un Tordaj, din Turda (*ibid.*). Se înlătură bănuiala de socinianism a noului Domn (p. 41). Felicitare din Zürich lui Lusinski, p. 44. Se așteaptă Lismanino și se doria ca noul Domn să-i scrie și lui Calvin, p. 45. Mansfeld voia să trimeată și pe Jonas, pp. 46-8 (el caută calea prin Silesia, Prusia sau Ardeal; și solia lui Despot la duce). Relațiile cu Truber (bibliografie), pp. 48-50. Știrea despre căsătorie, p. 53, nota 2, este și în *Nouveaux matériaux*. Autorului i-au scăpat din vedere știrile prețioase date de d. Motogna asupra peirii lui Despot, în *Revista istorică* pe 1925. „Dealul piscupului” de la Cotnari e în legătură cu episcopia catolică, nu cu Luzinski (v. p. 54). Vestea morții lui Despot și în matricula Universității din Königsberg, p. 55. Istoria Împăraților romani dedicată de Zacharias Orthus Domnului Moldovei, pp. 55-6. Același dă lui Albert știrea că țeasta nenorocitului fusese aruncată în Mare la Constantinopol în ziua

de 10 Decembre 1563 (după știri de la Wolfgang Schreiber; p. 56). La Zürich era teamă și de viața lui Lusinski (p. 57). Sommer fu, de la 1565 la 1567, profesor la Brașov, apoi la Cluj († 1574) (*ibid.*).

În anexe capitoul despre tristul erou în Lubienieccki, *Historia reformationis polonicæ* (pp. 58-60). Se citează un Budzinius care a scris despre această materie. Recomandație pentru Viena și de la Electorul de Brandenburg. Lăpușneanu-l trimete sol înșelător la Mircea Ciobanul, care cearcă să-l otrăvească. Așa era să-i facă și un negustor armean pus de Alexandru, la Camenița, după fuga din Moldova. Se oferia Polonilor contra Moscovei sau Tatarilor. Se dă din Budzinius o scrisoare a lui Despot către Lasocki (pp. 59-60): arată că, de și chemat de unii Poloni, s'a retras ca să nu supere pe acesta și pe Philippowski și să nu facă rău regatului. Se laudă: „Non ex metis recessi, qualisque ego sum ex gratia Dei multi sciunt, qui me apud Carolum Divum et Ferdinandum testabantur.” Se citează acușatia de necredință față de Laski a secretarului acestuia.

Se adaugă două poesii ale lui Andreas Tricesius către același Laski despre Despot (pp. 60-1). Și acestea, ca și bucata precedentă, sînt pline de greșeli de tipar.

Nl. III, a' fost reproduș în *Rev. Istorică* a mea pe 1926.

*

Teodor Bălan. *Familia Onciul*, Cernăuți, 1927.

Mă tem că mulți „Onciulești” nu pot intra în una și aceeași genealogie, dar așa se teme și d. Bălan. D-sa îi înseamnă răbdător pe toți. Pe larg vorbește de Onciul Iurașcovici, dar, iarăși, Onciu (Ion) e simplu nume de botez. Alții sînt căutați la Lucavăț, la Vilavce și la Zamostia, la Cucurul-Mic și la Broscăuți.

Dar documentele, care încep de la 1546, sînt de sigur folosite. Un diac Ion Rohozna, supt Alexandru-Vodă (Lăpușneanu), îndeplinește o misiune „la Albert, în Țara Prusacă” (Albert de Hohenzollern), primind pentru aceasta „un lanț de aur de șase sute de ughi” (p. 11). Documente pulrezite supt „bătrînul Alexandru-Vodă” și aflate astfel de Onciul Vrinceanul

la întorsul din Polonia (p. 15). Un nemeş de Lenţeşti, p. 19, no. 14. Expediţia de recuperare a lui Constantin Movilă, p. 21, no. 17. Maria, văduva Hatmanului Vasile Orăş, la 1620, p. 23; p. 27, no. 22. Gavrilaş Mătiaş, p. 21, no. 20; p. 28 şi urm. Siretele şi popa de la Uspenie, p. 45, no. 37. Evrei la 1793, pp. 147-8. Bună tablă a numelor şi locurilor; bogată tablă genealogică.

*

Ştefan Gr. Berechet, *Procedura de judecată la Slavi şi Români*, Chişinău, 1926.

Lucrarea e bine împărţită şi clară. Un întreg capitol se ocupă de „procedura de judecată la Slavi”. Autorul crede că se poate fixa un singur tip pentru toţi Slavii, pe cari-i consideră în bloc, notînd variantele de la un popor la altul. Multe din obiceiurile sîrbeşti cuprinse în „Zaconic” nici nu sînt de origine slavă, ci împrumutate din Apus. Era de recurs mai des la memoriile vieneză ale lui Jireček.

În partea a doua, o foarte sîrguitoare adunare de termeni şi datini (pentru termeni forma românească mai tîrzie se impunea în locul traducerii moderne). Casuri de judecată a Doamnei ca regentă sînt mai multe (cf. p. 46).

Lipseşte pasagiul din Fourquevaux, despre judecata personală a lui Petru Şchiopul. „Divan” apare încă din secolul al XVI-lea (p. 49)? Judecata Sfatului domnesc era de rînduit pe epoce. A treia subîmpărţire priveşte judecata la faţa locului. Judecata în oraşe şi sate merita două paragrafe deosebite. Urmează a străinilor. Se trece la probe. Pe larg despre jurători. Informaţia pare a fi cu voinţă unilaterală. Trecerea la codul lui Ipsilanti şi al lui Caragea e nenaturală, la Moldoveni, apoi la Regulamentul Organic.

Restul, materiale, bine tipărite, alese şi clasate.

Autorul, care e cunoscător bun al limbilor slave, putea să nu redea la p. 31 a anexelor sau „actelor model” „eu Bunis? Coste Băgoc”, de la Gaster, fiind evident că trebuie: *ce ske mu Coste Băcioc*. Nici *παραίτατος τὸ ὄργημα* de la pagina 17 nu e admisibil. Nu se arată de unde e luat atît de interesantul nr. XVI. Tot așa pentru nr. XXII.

Actele trebuiau date cu acelaşi sistem de reproducere.

* * *

Gh. Ghibănescu. *Surete și izvoade (documente slavo-române, între 1548-1587)*, XIX, Iași, 1927.

Mult material, une ori de prima ordine. Fașcanii din Fașco (p. 1). Într'un document din 1518 Radu Drăculea, evident un Muntean trecut în Moldova, și satul Drăculeștii (p. 8). În 1549 „Văscan fiul lui Popăscul pîrcălabul, ce-a fost uricar” (p. 10). Nume: Nan, Frățilă, Pardos (*ibid.*). Un act grecesc, a cărui tipărire trebuia supravegheată de un cunoscător, arată pe Sofronie fostul eclesiarh de la Vatoped și pe călugărul Neofit viind în Moldova supt „Ștefan-Vodă” (cel Tinăr) ca să câștige ctitor, cu bani și odăjdii, pe Ioan Sturdza Hatmanul (pp. 13-4). Prada moșiei Șipote, p. 19. Un Moscovan la 1558, p. 27. Un Mănăilă pisar, un Bîtez, p. 31. Un „Nemțanul ce-izic și Brăilă”, p. 35. La 1558 un boier „gomenic”, *păsărar*, adecă, de sigur: șoimar, pp. 35-6. Ceva mai departe doi Cașotă, un sat Tecuceștii, apa Chigheciului, Ialpuhul și „fîntinile Cășoteștilor”, Dragomir și Grozea. Cutare sat „unde a fost Vilce” (p. 38). D. Ghibănescu pomeneste și pe Bratul Cașotă viteazul, supt Alexandru-cel-Bun, p. 39. Un Mihail Averescul, p. 41. La 1559 Toader fiul lui Mateiaș, „cămăraș, din cetatea Sucevei”, p. 42. Trimes în solie la „fratele Domniei Mele Mircea-Vodă” scrie Alexandru Lăpușneanu—, a căpătat de la acesta un dar de Țigani, p. 42. La 1559, pîrcălab de Hotin e Munteanul Neagoe (p. 44). La 1560 un Ivul, p. 45. Un sodăș într'un act cu privire la satul Dejugății, p. 46. Actul românesc de la pp. 49-50 nu e fără îndoială din secolul al XVI-lea. „Ion diac nepot lui Dănilă potropop Hearteg” la 1495, p. 54. La 1546 Ieremia Vistiernicul devenit călugărul Evloghie și satul Sălăgenii, oameni din Sălăgiu (pp. 58-9): el supune mănăstirea de acolo Moldoviței, unde e pristav domnesc și și-a cumpărat mormîntul, pp. 59-60. Actul românesc de la 1564, păstrat la d. Stoica Nicolaescu, care se dă la pp. 63-4, are curioase caractere de afectare a lui *i* în loc de *e* care indică o falsificare: trebuie fotografiat și supus unei cercetări atente. O „poiană cu păcură”, 1565, pp. 67-8. Un „ispisoc spălat și șters”, pp. 70-1. Toader „Urđiugaș”, p. 76; Popa Vasilie din tîrgul Brăilei din Țara-Românească” vinde o Țigancă lui Mihail Vornicul de Botoșani „Butășani”, pe la 1580, pp. 76-7. Este și lista „oamenilor buni, tîrgoveți din tîrgul Botășanilor:

popa Vasile din Curtea domnească, și diaconul de acolo și Dan din Tătărași și Moșul și Măciucar și Dumitru șoltuz și Ștefca și ceilalți oameni buni". Iscălitura e românească: „Pop Vasilie de Brăila”. Originalul la d. C. Crupenschi ar trebui reprocus fototipic. Și Vornicul scrie pe dos semi-românește: Zapis pre Sora Țiganca *вѣднѣ поплѣ вѣднѣ Брѣнлѣ*. Un Neagul pîrcălabul, la 1573, în Moldova, pp. 78-9.

Un act de la Murgu, Mare Vornic al Țerii-de-jos, pp. 80-1. Gligore Ivașco uricar cumpără la 1588 „Leatopisetul de craii sîrbești și de arhiepiscopi, cum li s'a scurs viața lor” de la popa Ioan din cetatea Hotinului, pe douăzeci și opt de zloți, și-l dă Suceviței, p. 86. Prădarea țerii de Tătari supt Ioan-Vodă cel Cumplit, pp. 88-9. Năsulea la p. 91. Ion Golăe și răscumpărarea de la Tătari, p. 92. Satul Grămățici alături de un om din Craiova, p. 97. Maria, soția Sulgerului Turcul, fata lui Ieremia-Evloghie, căruia i se ieau sate de Ioan-Vodă, pp. 99-100. Și Hariton de la Moldovița, *ibid.* Scrie Zaharia Bîrlădeanul, *ibid.* Arderea Iașului supt Ion-Vodă, p. 103. Un om care vine la Iași, supt același, și, îmbătîndu-se, pierde o traistă turcească cu treizeci și șase zloți tătărăști (p. 106). Tot așa la p. 108. La 1578 numele Bărbăntă, a unității de capacitate, „berbenița” sau „bărbînța”. Și la p. 110. Cristea staroste de Cernăuți și Țiganii fugiți în Polonia, p. 123. O „bucovnă” în Ținutul Iașului. Sătenii cari capătă pe la 1580 un sat pentru patru cai lui Petru Șchiopul și unul, la confirmarea noului Domn, Iancu Sasul, pp. 132-3. Prada Tatarilor supt Ion-Vodă cel Cumplit, p. 135. Neaga, fata lui Huhulea Postelnicul, soția lui Sturza Hatmanul, la 1581, p. 14. Un Hasnăș la pagina 145. Neagoc Cămărașul tăiat de Alexandru Lăpușeanu, cu confiscarea averii, pp. 149-50. Vătaful de Lăpușna și bălțile de la Copanca, ținute de acel Malic despre care am mai vorbit în această revistă. „Să-i iei lui șase boi și cartea, și să-l trimeți la noi, și să astupi bălțile pe unde le-a fost săpat, și să spui fiecărui om să nu sape nimica, căci cine va fi săpat, bine să știe că vom trimeate să-i ia 50 de boi” (p. 152). „Sturza ce au fost Mare Postelnic în zilele lui Ștefan Voevod, ce s'au numit Lăcustă, într'un act din 1581, p. 153. „Plata capului” de un pîrcălab Ionașco fiul Stîngaciului, care a furat 3.000 de aspri de la un Grec, p. 156. Un Ciolpan (v.

Jholpanus din tratatul lui Ivanco Dobrogeanul cu Genovesii, la pagina 156. Un șoimariu al lui Petru Șchiopul, p. 157. Sat luat de la Domnie pentru „12 cai, pre cari i-au prețluit cinstiți și credincioși boierii noștri, Andrei Hatmanul și Stan Vel Comis și Iancul Vel Ușiarju drept 24.000 bani, pre cari cai Domniia Mea i-am trimis în trebuința Domniei Meale la Țarigrad dimpreună cu birul” (p. 158, an 1582). Un om „rămas inaintea Porții” la 1582, p. 158. Uricarul Cristea Mihăilescu cumpără un sat vîndul pentru o deșugubină, moarte de om, p. 165. Și altele despre acest uricar. O moșie a lui e hotărnicită de Postelnicul Vartic, „mergînd la Domnul nostru prea-milostivul Io Iancul Voevod de la Neamț la Suceava”; fusese o altă hotărnicire de Golăe pircălab de Neamț, „cînd n'a fost acasă Mihăilescu, ci fost-a atunci la gorștină în cîmp cu Marele Comis” (p. 167; veche traducere). „Ocolăși” ca marturi, lingă boieri de la Curte, ca Simion Stroiici Căminar (*ibid.*). La 1582 o femeie vinde lui Cîrstea moșia ei, casele din Suceava, un lanț de mîrgăritare, „clopoței”, *клякочан*, pentru conțeș, p. 169. Un ilișar, p. 173. Un act al lui Petru Șchiopul pentru Movilești: Gheorghie, Toader (adaus), Ieremia Simion, Șcheauca soția lui Balica Hatmanul și Greaca (pp. 175-7): era a lor de la „intemeierea țerii”, de și uricele erau distruse de Turci, „Bunul” lor Petru Hudici primise danja de la Ștefan-Vodă, dar actul se pierduse, „cînd au fost venit Turcii la Valea Albă, на *клякочан* *потокс*, asupra lui Ștefan Voevod”. Satul, Mindreștii, trece asupra Suceviții, începută de Gheorghie. Se dă și o genealogie a Movileștilor de la Cozma Păharnicul lui Ștefan, care, cu Marina, ar fi avut pe Teofan Mitropolitul și pe Dragotă tatăl lui Văscan și Ioan Movilă și al unui Adam Postelnicul. Din Văscan vine Dimitrie. Ioan ar fi avut cu o „Greacă” pe Toader, cu o Măria Rareș (?), mai curînd o Lăpușneancă, pe ceilalți. Miron Barnovschi, care și-a zis Movilă, ar fi venind din Șcheauca. La 1585 un act despre „cneaghina Veavere(oe)”, pp. 186-7. Satul Tălăbești (de la Tălăbă), pp. 189-90. Căsece și satul Coscoestii, pp. 192-3. O Țigancă Gălima (Golema-Marca), p. 195. Un act de la Șcheia, 1586, cu softuzul Gherase, cei doisprezece pîrgari și un diac, p. 196. Un act al lui Petru Șchiopul pentru Anisia, soția răposatului Hatman Gheanghea, pp. 196-7 (aici e vorba de

Țiganca botoșăneacă). Un Ciolpanovici diac, *ibid.* Drăgan Logofătul adusese pe la 1580 Țigani din Polonia, p. 198. „Baba” în sens de bunică într-un document slavon, la pagina 200. Schimb pe la 1560 de la Despot-Vodă — pentru ca un proprietar să-și aibă pământul *до едноро есау* („într-un singur județ” sau „într-o singură judecie”). O danie pentru mănăstirea Rîșca, pp. 203-4. Soția Hatmanului Dinga merge la mănăstire și lasă casa fiilor, p. 207. Un Călian supt Ștefan-cel-Mare, p. 208. Un Hasan, un Lucaș, un Mihăilă Motăș supt Alexandru Lăpușneanu, pp. 211-2. O Mănunta la 1573, p. 215. O Boanța, mi Hamartu, un Albiscul, la 1576, p. 216. O Teța, mi Hașco, și satul Holohoreni, p. 219. Un Morozeanul la 1579, p. 220. Gavril fiul lui Hărea, *ibid.* Un Șofranco, p. 232. Movileștii apar la 1580: Ieremia ca Păharnic, Simion ca aprod, Greaca și Șcheauca: supt Bogdan Lăpușneanu cumpăraseră satul Bălăsinești, p. 224. Pierd uricul „cînd au pierit Movilă Logofătul”, așa încît trebuie să jure, puind ferie doisprezece zloți, înaintea a „douăzeci și patru de oameni buni, boiari și oșteni aleși din Curtea Domniei Meale și vătăji bătrîni”, p. 225.

Pentru bogatul cuprins o bună tablă alfabetică.

* * *

Andrei Veress, *Note și scrisori șincaiene* (din „Analele Aca-
lele Academiei Romine”), București 1926.

D. Veress dă o bibliografie a ultimelor publicații privitoare la Șincai, până la a d-lui Elemer Gyarfás. Curioasă literatură ungară asupra lui Șincai, p. 15, nota 2. Ce dă d-sa acum e corespondența cu învățații unguri Cornides, Leholzky și Kovachich. Primului îi serie istoricul român la 23 August 1781, din Blaj (promisese lui Benkő știri despre întemeierea episcopiei de Făgăraș: dă știri despre originea lui Ioan Hunyadi. Interesantă legenda hătegană a Troianului de la o regină din Troia fugare. Anunță marea și greaua lui operă. Așteaptă un indice de documente prin amicul protopop de Vașarhei Ioan Bob). Mihail Tertina-l presintă la 1803 ca știutor de latinește, grecește, italieneste, nemțește și ceva slavonește și-l recomandă lui Kovachich pentru locul de censor la tipografie, sau preceptor, cum a fost, șapte ani, la familia Vass.

La 1804, Ianuar, el apare ca director al „Museului juridico-diplomatico-istoric” al lui Kovachich (p. 29, no. III). Engel îi cere prin acela, în Februar, un „Miron Costin” complet (el are multe mss. românești), și Cronică Bălăcenească, poate și o listă a Fanarioților din Moldova; i-a văzut trei volume din Cronică la un Ungur din Vașarheiu și dorește publicarea lor. O notă a lui Șincai despre Szamoskösy. Kovachich îl arată, în Mart, ca harnic, purtându-i și de casă. O notă din gazeta de Buda și Pesta, despre moartea la 14 Maiu a lui Samuel Clain.

Se adaugă reproducerea parțială a manuscriptului lui Gavra cu privire la ediția textului românesc al Cronicăi (pp. 9-14).

C R O N I C Ă

În *Scrisul românesc*, I, 2, d. Radu Dragnea propune a se urmări notorietatea lui Dimitrie Cantemir la scriitorii apuseni: ea a fost generală. Crede că filosofia lui ar merita atenție: e de fapt a unui simplu copist. Legătura concepției lui organice a vieții Statelor cu a lui Montesquieu am relevat-o mai mult decât odată. Interesantă semnalarea ei și la Constantin Cantacuzino Stolnicul (la Marsili e numai în domeniul militar). Chalkokondylas e un scriitor bizantin din secolul al XV-lea și nimic din cuprinsul cronicăi lui nu îndreptățește titlul dat traducerii franceze din secolul al XVI-lea.

D. Gh. Cardaș ni dă mult așteptata ediție a poemului lui Budai Deleanu, *Trei viteji* (București, 1928). Un atac contra celor cari la București și Iași nu cetesc românește, ci se „inglindisesc” cu „elenică”, p. 89.

În „Studi critici în onore di G. A. Cesareo”, d. R. Ortiz se ocupă de un motiv de madrigal trecut din Italia lui Guarini la noi printr-o traducere furișată într-o culegere germană din 1817 și prin Iancu Văcărescu.

În *Anuarul școlii normale „Andrei Șaguna”* din Sibiu, note autobiografice de d. D. Comșa (pregătirea unui tinăr

Ardelean pe la 1850; procesul Memorandului). O conferință a d-lui Gh. Maior despre colinde (cu jude mare sau vătaf mare și jude sau vătaf mic, cu cămăraș mare și mic, crișmar mare și mic, cărători și ficiori; *hodăițatul* satiric de pe deal, la Anul Nou sau la Lăsatul Secului. In *oi-ler-oi* sau *ho-leru-leo* e, se știe, *aleluia*, dar cu *e* rotacisat.

*

În *Societatea de mîine*, IV, 49-50, d. C. Daicu vorbește din nou de cele cinci inscripții de la Pettau care arată retragerea din Dacia a legiunilor V Macedonica și XIII Gemina încă de supt Gallienus, — măsură militară provizorie. Autorul, vorbind de măsura lui Aurelian, se raliază la o părere germană că ordinul imperial privia numai pe grănicerii țerani. Se aduc înainte și alte interpretări de învățați germani.— Tot acolo d. Coriolan Suciuc prezintă acte privitoare la Papiu Ilarian (la 1849 se cere la Viena pentru drept; în același an, în Novembre, e acolo, numai cu Iosif Hodoș. Tatăl său, Ioan Pop, din Budiul-de-Cîmpie, fusese spînzurat de Unguri la Turda; erau și două fete nemăritate, de patrusprezece și patru ani, pe lângă una măritată; preotcasa „a rămas în ușile oamenilor, neavînd, necum cu ce să-și ducă viața, dară nici cu ce să se îmbrace”, „în cea mai mare sărăcie, mișelătate, golăciune”. Despre trista sa nebulie, ieșind pe străzi în halat alb și cu fes roșu și vorbind într’aiurea).

*

În articolul său *Dunărea-de-jos în viața poporului român* („Graiul românesc”, I, 10), d. G. Vîlsan dezvoltă din punctul de vedere geografic ipotezele emise acum în urmă cu privire la fundațiile politice românești pe cursul inferior al Dunării. Fericita caracterizare a Ținutului bine individualizat al Porților-de-fier, „o singură unitate fizică și umană”. Porțile-de-fier, prin opreliștea lor, creiază drumuri balcanice. Se schițează rolul lui Sviatoslav de la Preslavet la Silistra, al Pecenegilor lui Cheghen. Era cunoscut Statul pontic al lui Mytzes (Smilțe) în veacul al XIII-lea. Solomon, Budilă, Hîrsu sînt în alte regiuni. Am căutat să arăt rolul lui Balica, deosebit de al unui Momcilă. „Boierii” dobrogeni aparțin numai legendei. D. Vîlsan citează, pe cale indirectă, din Șincai, I, p. 353, pasagiul

din Pahimere (pp. 107-8), despre Vlahii dintre Constantinopol și Vyzie cari sînt „de un nărav și un neam cu Serții de la Dunăre”. În același mai sus, p. 80: Σάββα παρίτηροι, vre-o 6.000, cari pradă în Bulgaria.

In Almanahul aromănesc „Frațilia” pe anul 1928, note de d. N. Bilciurescu despre Romîni din Bulgaria. D. Pinetta dă știri despre propaganda bulgărească în Macedonia.

In *Societatea de mîine*, IV, 51-2, păr. I. Lupăș analizează „Memorandumul despre raporturile Romînilor cu Nemiții, cu Slavii, cu Ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în Răsăritul Europei, presintat principelui Alexandru I Cuza în 1860” (tipărit, se pare). El are în vedere o „Daco-Romănie” realizabilă, pe care o arată în toată valoarea ei, simțită de Romani. „Numai unirea cu Transilvania”, spune el, „ar pune fundamentul vieții perpetue a Romăniei”. Ardelenii „ar fi gata a muri pentru Domnul Cuza”.

In *Revista generală a învățămîntului*, XV, 11, se reproduce o dare de seamă a lui Bălcescu despre vestita carte asupra educației mamei a lui Aimé Martin, tradusă de Negulici (studiul a apărut în *Foia de la Brașov*, 1-5 Ianuar 1846). Nu era necesar să se păstreze formele, silite de scrierea cirilică: „Șekspir” și „Lafontin” (*sic*). El blastămă „concuistele” și răspinge ideea că Orientul ar fi să fie salvat printr’un atac militar de la Nord. „Duhul concuistei doarme cu Napoleon în mormîntul său și nimic nu-l va mai deștepta..., nădejdea civilizației popoarelor este în comunicația ideilor, care va veni din comunicația națiilor cu înlesnire, și relațiile comerciale [o] vor aduce”. Pe vremea lungii păci de pe la 1810 se putea spera o asemenea dulce soartă pentru omenire!

Primum de la d. N. Chiriac-Dimancea o serie de broșuri de cercetări critice asupra istoriei Bisericii, la care se adaugă traducerea cărții lui Léonce de Grandmaison despre „Isus în istorie” (răspingerea negativismului unui Couchoud: lucrarea se sprijină pe „The Gospels as historical documents”).

a lui Stantoi; mică lucrare foarte prețioasă și pentru toată noua bibliografie a unui subiect așa de reînviat.

De același o „Istorie a nestorianismului (cam scurt în nicio sută de pagini în 12 și, ca expunere, cam sec). În „Epistola către Diognet și Aristide” se cuprinde și o folositoare notiță despre „Varlaam și Ioasaf”, p. 62 nota 1. Mai întins e „Comentariul asupra apologiei lui Teofil, episcopul Antiohiei către Autolic”.

A apărut în nouă ediție și al treilea volum (cartea a 2-a), din *Istoria bisericească universală și statistica bisericească* a lui Eusebiu Popovici, tradusă de fostul Mitropolit Primat, părintele Atanasie. Cuprinde anii 1054-1910. Traducătorul a introdus și unele lămuriri despre Biserica românească, larg tratată, care sînt scoase din ultimele publicații. Se adaugă biografia veneratului cleric bucovinean. De și une ori știința a trecut dincolo de părerile autorului, ele sînt expuse, într'o legătură strînsă, de sintesă curagioasă, cu acea grijă iubitoare și adîncă onestitate care nu lasă să moară cărțile. Nu odată părintele Atanasie caută a ținea în curent textul prin notele sale. Documentul de la 1413 cu mențiunea episcopiei de Rădăuți (v. p. 73 nota 1 și 74) rămîne încă dubios. Note despre scriitorii bisericești ai Bizanțului p. 180 și urm. La urmă, chiar o scurtă istorie mai nouă a Romînilor. Tiparul de la Cernica e frumos; adesea greșeli de tipar.

În *Buletinul Institutului economic românesc*, VI, 9, „Drumurile de comerț creatoare ale Statelor românești” de N. Iorga. (și extras).

În *Arhivele Otteniei*, VI, Iulie-Octombrie 1927, d. I. C. Filitti vorbește, în legătură cu biserica din Plăviceni (Olt), de neamul Doamnei Stanca a lui Mihai Viteazul. E vorba de fratele ei, Dragomir Postelnicul; ambii erau fiii jupăniței Neacșa, în călugărie: Maria, care figurează între cliitorii lăcașului. Avea de soție pe Elena. Prin Dragomir Banul, Filișenii erau rude; la p. 275 toată genealogia, în legătură cu unchiul Stancăi, Dobromir Banul. Se arată că numai prin Elena Crețuleștii sînt în

legătură cu această familie. Adaug că la Plăvicoeni a fost egumen, un moment, învățătorul lui Dimitrie Cantemir, Ieremia Cacavela. — Note de d. Romulus S. Molin despre Banat. — Note, de d. Aurelian Sacerdoțeanu, despre o turcire, recentă. — O notiță, sumară, de d. C. V. Obedeanu, despre boierul Ilie Știrbei, ctitor la Bălcești. — Catagrafia unei averi boierești din 1799. — Apelul lui Pera Opran din Craiova, 1850.

În *Artă și arheologie*, I, d. O. Tafrali vede în scaunul domnesc de la Golia o operă din vremea ctitorului, Vasile Lupu, ceea ce e discutabil; chipul domnesc din fund, cu inscripția grecească, nu e, fără îndoială, de atunci, deci de Matei al lui Ioan, nu „Matei Ioan” (v. inscripția în *Studii și doc.*, XV, p. 162, no. 435). Tot aceeași epocă-i atribuie autorul și jețul Doamnei Ecaterina (interesantă inscripția grecească, pentru întâia oară reprodușă), ba chiar acel al Mitropolitului, plus amvonul. Trebuie admisă măcar o puternică retușare ulterioară. Ambele figuri sînt reproduse în colorii. Notele lui Pavel de Alep nu pot fi sacrificate pentru a admite caracterul original al acestei curioase picturi în ulei. — Lung articol frances despre săpăturile de la Callatis (Mangalia), disputate, cum se știe, de d. Sauciu. — Note despre pictorul C. Popp de Szathmary.

În *Gîndirea*, VII, o foarte frumoasă caracterizare, de d. Nichifor Crainic, a lui Bălcescu, ca personalitate energetică influențată de mesianism (îl luase, nu de la Towianski și Mickiewicz, ci de la Lamennais, încă din anii de tinerețe, de la București).

D. Charles H. Besson, profesor la Universitatea din Chicago, a introdus în culegerea „The lake classical series” a firmei Scott, Foresman and Company, un prețios volum de „antologie a prozei și poeziei” latine din evul mediu, *A Primer of medieval latin*.

Prefața insistă cu dreptate asupra punctului de vedere că latina medievală era o limbă vie. O gramatică a acestei limbi deschide bogata colecție: nu era ușor, date fiind deosebirile de țeri și de rase, a-i fixa liniile.

Partea de proză începe cu falsa scrisoare a lui Alexandru-cel-Mare către Aristotele, trece prin alte apocrife de același fel la fabulistul Odo de Cerinton (c. 1180), la „exemplele” lui Iacob de Vitry (sec. al XIII-lea), la cunoscutele *Gesta Romanorum*, la fabulele lui Romulus și lui Ioan călugărul, la *Legenda aurea*, la *Dolopathos*. Sînt apoi pasajii din Casiodor și Iordanes, din Grigore de Tours și Isidor, din „Viața lui Bonifaciu” și din Eadmer, din Asser, biograful regelui Alfred, și Beda, din Eginhard, Alcuin, Raban Maur și alți scriitori din epoca lui Carol-cel-Mare, din Loup de Ferrières (scrisori), din cronicarul Regino și din grecisantul Liutprand, din ciceronianul Gerbert, din Lambert de Hersfeld și Otto de Freising, din Orderic Vital, Florențiu de Worcester, William de Malmesbury, Geoffrey de Monmouth, John de Salisbury și Walter Map, Englezii, din scriitorii primei cruciate, din Sf. Bernard, din Francesii Vincent de Beauvais și Étienne de Bourbon. Prea puțini Italiani; niciun Ceh, Ungur sau Polon. Un singur fragment de piesă. Niciun tratat sau act public, niciun text de lege,—ceia ce înseamnă importante lipsuri. Din poezie se dă poate prea multă imitație clasică (Fortunatus, Isidor), lângă Hermoldus Nigellus și Valafriad Strabo, cîteva imnuri și multe cîntece anonime, devenite populare.

Știri variate despre istoria Alsaciei și Lorenei se vor găsi în Christian Pfister, *Pages alsaciennes*, volum oferit venerabilului autor la șaptezeci de ani ai vieții lui. Interesant poetul Pfeffel, German de limbă, Frances de sentiment (p. 39).

Academia din Stockholm publică „Hällristningar och kultbruk” de d. Oscar Almgren: e explicarea riturilor religioase în legătură cu scrijelările de pe grote. Se răspinge opinia lui Sophus Müller că ele ar avea numai un rost artistic. Reproducerea foarte îngrijită a acelorași tipuri pledează contra acestei interpretări. După d. Almgren e vorba de cultul fecundității, în legătură, în special, și cu serbările cîmpului. Multe bărci ale zeilor, copaci sacri, ca ai druizilor, represintări ale soarelui, urme de pași, străchini, scene de arat, lupte, procesii, înfățișări itifalice. Se vorbește și de unele scene pe morminte,

în raport cu viața viitoare. Evident, *trebuie admis că prin zugrăvire sau sculptură se lua posesiune de obiectul reprezentat, ca în zidirea umbrelor*. De altfel, d. Salomon Reinach, citat de autor, emisese ideea „magiei cinegetice” (reprezentarea animalului pe care voiești să-l vinezi). D. Almgren crede cu dreptate că aceste monumente reprezintă numai o mică parte din formele consacrate unei mari „religii” dispărute, care avea și „rituri minunate”, și ele redată, une ori, grafic. Se notează asemănări cu Orientul.

Multe și bine alese ilustrații. Scena de luptă de la pagina 20 e admirabilă ca mișcare. La unele (v. pp. 21, 70, 71, 82, 102, 131), desennul e redus la forme aproape geometrice. Curioase schematisări ligure, p. 126. Un convoiu agricol stilisat în Prusia de Vest, p. 177. Ciudate scene complexe la Oedenburg, p. 178. Miniaturi și dintr'un manuscris al cronicii lui Nestor, p. 190. Misterioase stilisări din Bretania francesă, p. 210. Admirabilele sculpturi de animale din grotă Tuc d'Audoubert, în Franța meridională, p. 229; cerbul fantastic din caverna des Trois Frères, p. 230; cel, unit cu stilisări îndrăznețe, de la Alpéra, în Spania, p. 235. Numai linii, de cel mai abstract caracter, pe o spadă spaniolă, p. 236 (v. și p. 238, cu naturaliste urme de pași). Capete de boi stilisate, în Liguria, p. 245 (tot acolo urme de pași, discul soarelui, omul care ridică o ciudată prăjină enormă, p. 246).

Bogată bibliografie.

În *Revue belge de philologie et d'histoire*, VI, 3-4, d. Th. Zielinski începe un studiu asupra felului de reconstituire a tragediilor grecești pierdute.

Tot acolo un act de donație pentru Bertrandon de la Broquière, călătorul în Orient (p. 767).

Delicios acest angajament al lui Filip-cel-Bun, duce de Burgundia cu privire la „le sacrement de mariage de nous et de nostre très chère et très-aimée compaigne la duchesse qui consent à la séparation”, la divorț (p. 770).

În darea de samă despre Vincent, *Les noms de lieu en Belgique*, se observă că acolo două sufixe „după ce au însemnat unul teritoriul (*hem*), altul locuitori (*ingen*), au a-

juns a fi sinonime" (p. 831). Ca la noi *-ești* și *-eni*. Considerațiile următoare nu ni se mai aplică.

Intr'un studiu asupra „Nibelungilor” (Tonnelat, *La chanson des Nibelungen*, Paris 1926) se observă că drumul urmat de eroi e al cruciatelor; teritoriul cel austriac (p. 841).

Pentru „persisarea” lui Alexandru-cel-Mare, p. 856.

O dare de samă a cărții lui Fedor Schneider, *Rom und Romgedanke im Mittelalter, Die geistigen Grundlagen der Renaissance*, München, 1926, p. 861 și urm. (încercarea de a crea un rol în aceasta Lombarzilor germanici). De același, *Die Entstehung von Burg und Landgemeinden in Italien*, Berlin, 1924 (mai ales despre arimani colonizați). Despre bibliografia istoriei spaniole, de Ballester y Castell, p. 873.

Pe baza observațiilor specialistului în scrisoare orientală Dussaud, d. Cumont adaugă observații contra autenticității obiectelor de la Glozel, p. 870 și urm.

Se semnalează în *The Romanic Review* pe 1926 un articol al d-lui L. Feraru despre „desvoltarea romanului românesc”.

În *Roma*, VII, 4, d. Alexandru Marcu dă o scrisoare a lui Enrico Croce către C. A. Rosetti (15 Novembre 1876). El a editat la București, în 1878, ziarul „italo-român” *La Voce d'Italia*.

În studiul d-lui Louis Bréhier despre „picturile romane din Auvergne” („*Gazette des Beaux-Arts*”, 1927), la p. 127, pălăria din Inmulțirea Pînilor e întocmai ca a cutării figuri din dreapta la Sf. Nicolae din Popăuți.

Referendul Hans Voltelini, de la „*Mitteilungen des österr. Instituts für Geschichtsforschung*”, XLII (1927), p. 295, admite că Siebenbürgen vine de la „Cybinburg” (Cibin zic Romîinii și acum râului de la Sibiu). D. Georg Müller nu vede pe Unguri înaintea Sașilor pe teritoriul săsesc; situația lor nu e distinctă (pp. 296-7).

† Justin Ștefan Frățiman, care s'a stîns în satul său din județul Soroca, a fost un adînc cunoscător al izvoarelor cu

privire la viața neamului său de ambele părți ale Nistrului. Lucrările lui, de proporții restrinse, au adăugat de atâtea ori știri de cea mai mare însemnătate cu privire la istoria Românilor din acele părți. Cu valoarea lui științifică el unia cea mai nepătată credință națională.

Academia Română-l număra între membrii ei corespondenți. Nu se va găsi ușor cine să-l poată înlocui.

Se anunță moartea unui învățat francez la care nu odată s'au adresat ai noștri pentru informații răpezi în Istoria universală. Charles Seignobos, alcătuitorul, cu d. Langlois, al admirabilei *Introduction aux études historiques*, e în adevăr autorul unei largi *Histoire politique, de l'Europe contemporaine, Evolutions des partis et des formes politiques, 1814-1914* (Paris, 1924). Era un profesor original și voiu, de o simpatică nervozitate, de un interes veșnic deschis față de orice probleme.

În *Analele Dobrogei*, XIII, p. 67 și urm., d. I. Georgescu vorbește de cartea lui Dimitrie Cantemir asupra Coranului, adăugînd lămuriri despre Islam. Se întrebuintează studiul d-lui Ciobanu. Dar se reproduce multe pagini din *lucrarea latină despre Coran*, după copia Academiei Române. Prefața pomeneste pe Aristotele, pe Simocata (nu „Samocates”), pe Cedren, pe Ioan Cantacuzino, pe lângă Porfiriu. Se arată că a fost o comandă a lui Petru-cel-Mare către acela care era „mai puțin chemat pentru lucruri grele, fie cu condeiul, fie cu sabia”. Se vorbește cu patimă împotriva unei legi care s'a lătit din lipsa de disciplină și concordie între creștini, „Români, Greci, Bulgari și alții”; deci Rușii să nu aștepte, ci să dea lovitura. Se intră apoi în explicarea cărții (la p. 85, Heracliu, nu Herakles). Ici și colo amintiri personale, ca o conversație cu astronomul turc Isaad-Efendi, de la care Cantemir a învățat turcește (p. 95). Despre apa sfințită a Turcilor, p. 97. La „un oarecare mola (mollah, preot; nu trebuie majusculă) în orașul Brata cu numele Misri”, trebuie să fie greșeala ori de traducere ori de copie (p. 99). Un exemplu luat din 1719 (*ibid.*) arată cînd s'a scris opera (cf. și p. 101, unde se vede și mai limpede). Cantemir a căutat și în Archivele Patriarhiei,

pentru relicvii (p. 112). Se constată și relații cu argintarul grec Eupragiotes Renglis (p. 112). Arătarea că Turcii cred în peirea lor de „neamul bălan” (nu „galben”) al Rușilor (p. 113).

În lucrarea d-lui George Sofronie, *Contribuții la cunoașterea Societății Națiunilor* (București, 1927), o privire asupra grupărilor anterioare, începînd încă din antichitate. Bună caracterizare a forțelor supra-naționale în trecut, pp. 12-3. La proiectele de confederații între națiuni după al lui Pierre Dubois trebuie adaus al lui Antonio Marini, despre care a scris Ernest Denis, în tesa lui latină, și N. Iorga, în *Mélanges Monod*. Bună bibliografie la urmă.

În *Revue d'histoire ecclésiastique*, XXIII, no. 4, d. Draguet pune la îndemînă, printr'o întinsă dare de samă, rezultatele cîștigate de d. Miloș Weingart asupra traducerilor de cronici bizantine (Malalas, Gheorghe Sincelul, Cronografia Patriarhului Nichifor, Simion Logofătul, Gheorghe Hamartolos, Zonaras, Manase; un Arsenie, Rus, traduce în 1667 pe Doroteiu, de Monembasia în slavonește).

În *Recherches de science religieuse* pe 1926-7, de monseniorul Batiffol, *L'empereur Justinien et le Siège apostolique*, și de d. Zeiller, *Un mot sur l'évêché de Nicopolis* (nu la Dunăre, ci în Epir).

În *Cronica bisericii Sf. Ecaterina din București, 1577—1 Octomvre 1924*, București, 1927), pâr. C. Bobulescu dă știri prețioase și despre Curtea domnească nouă a lui Alexandru Ipsilanti (arsă în 1787), lîngă care acest Domn ridică o bisericuță pe numele Doamnei sale Ecaterina. Pe larg, în legătură cu multe evenimente istorice, „cronica” mănăstirii Sf. Ecaterina, în legătură cu cea de la Muntele Sinai, țintă de pelerinagiu în evul mediu. Doamna lui Alexandru-Vodă, Ecaterina, a găsit-o în ființă, dar a ocrotit-o, de sigur. Note asupra familiei Goleștilor, p. 6 și urm. (la p. 9 inscripția lui Albu nu e la Hasdeu, ci în *Inscripțiile mele*). La p. 8, nota 1, des-

pre curioasa monedă „drăghici”, menționată în *Tetravanghelul* de la 1561. Cred că e rău înțeles, în catagrafia din 1861, pe care o reproduce pâr. Bobulescu, documentul din 1590 în care Mihnea-Vodă (Tureul) face o danie fiicelor lui Elena și Ecaterina, care nu sînt nicăiri pomenite (v. p. 11). Încă un ms., al treilea cunoscut, din *Istoria pentru robii și luarea slăvitei cetăți Țarigradului*, pe care o dau în Buletinul frances al secției istorice a Academiei Romîne. Ce poate fi „schela Orêli” p. 11, nota 7?

Neamul lui Pană Vistierul, care reface mănăstirea, pe la 1600, la pp. 12-3 (ginere: Vasile Vistierul; nepot, Nicola, Marele Pitar). Prada ei de Gabriel Báthory, în iarna cu multă zăpadă din 1610-1 (p. 13). Un act de la Gavril Movilă e redat întreg (p. 14 și urm.). Pentru zugrăvirea supt Radu Leon a Mitropoliei bucureștene, p. 18 și urm. Mențiunea „crucii Doamnei Mircioae”, p. 20. „Heleșteul lui Șerban Voivod” (Radu), p. 20. Și „piatra Predii Vornicul”, *ibid.* Pentru Filoteiu Sfetagorețul, pp. 21-2. Imnurile pentru banchetele domnești, transcrise la 1714, de același, *ibid.* Pâr. Bobulescu-l află ca egumen la Sf. Ecaterina (i se zice „Sinaitul”), p. 22. Se vede că Asan Slugerul a fost luat la Constantinopol cu Brîncoveanu în 1714, *ibid.*: el întovărăși la Chiutaie pe nenorocita Doamnă Marica, întorcîndu-se odată cu dînsa. La p. 25: a se ceti *ispé[ωc]* în loc de *ισσα*. Nenorocita reclădire a bisericuții la 1850 (pp. 50-1), care se dărîmase, ceia ce aduce cumintea observație a Mitropolitului: „Rău și fără cuviință s'a urmat aceasta ca fără știrea și voia chiriarhului eparhici să se strice case de rugăciuni, fiind asemenea urmare împotrivoare și chear a canoanelor bisericesti” (p. 52). Răspunsul episcopului de Agatonichia, pp. 52-3: se vede că n'avea nici aprobarea formală a Domnului, ci numai „strigările meșterilor”. Note despre familia satiricului N. T. Orășanu, p. 59, nota 1.

•

În *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, N. F., XLIII (Sibiu, 1926), profesorul de la Dobrițin, d. Richard Huss, caută, supt titlul de: „Luxemburg und Siebenbürgen”, să arăte într'o lumină nouă colonizarea Ardealului cu Sași.

Autorul, e, în istorie, un diletant stăruiitor, care cunoaște și unele izvoare românești, dar el se sprijină pe N. Densusianu

și pe dr. Emil Fischer, ceia ce dovedește simțul său critic. Totuși observații interesante stau alături de patente greșeli. I se pare că numele de *littus saxonicum* dat coastei Flandrei ar putea să aibă o importanță în același timp când se amintește că pentru Ungurii din evul mediu, în legătură cu Saxonia și Bavaria, Germanii sînt Százok (p. 10, nota 1). Autorul nu putea să aibă o importanță, în același timp când se amintește fiind Slavi, Pecenegi, Cumani, se ferește de a recunoaște Romîni (p. 15, nota 3). Intre Bîrsa, Brașov și Berzovia dacică e de sigur ceva comun (v. p. 18, nota 1). *Obor*, slav pentru Avar, și *Opre* ar fi în legătură (p. 19, nota 2)! V. și ciudatele observații despre limba românească p. 19, nota 3. Nu lipsesc faimoșii Gepizi ai d-lui Diculescu, p. 20 și urm. În raport cu Homorodul ardelean și cel unguresc, cu Hamaradea, rîu în S. E. Ardealului, trebuie adusă Amaradea olteană, dar e zădarnic a li căuta origini germanice ca la p. 22, nota 2. Se caută a se arăta că pe lângă Germanii din Apus au fost și alții, din Saxonia, Misnia, etc. (v. p. 25 și urm.). Dialectul moselan ar fi învins pe celelalte (v. p. 28, nota). Se ieau localitățile după drumuri, nu arare ori cu explicații false. Karako-Krako e o Cracovie ardeleană (p. 29). Adesea nu se poate urma firul expunerii. La p. 38 cîntecul vechilor emigranți de la Rinul-de-jos către Ostland; la p. 39 dovezi că defrișarea pădurilor n'a fost un scop. Cum am arătat-o adesea, era o mișcare provocată de cruciate (cf. p. 41). Se citează mărturia lui Nicolaus Olahus că în secolul al XIV-lea veniră în Ungaria coloniști de la Liège, vorbind limba franceză; p. 41, nota 2. Foarte interesantă încercarea de a fixa prin împrejurări de politică generală momentul cînd, pe la jumătatea veacului al XII-lea, se produse curentul de imigrare (pp. 43-4). Flori de mare în pecetea Scaunului sibiian, ceia ce l-ar pune în legătură cu pornirea de la Zuyderzee (p. 45). Casuri de nobili participînd la mișcare; pp. 47-8. Se admite o înceată penetrație ungurească pe la Nord, de-a lungul Someșului, p. 49.

Urmează o foarte întinsă parte de observații filologice. Etimologia dacă Dej, Décs-Deves (de la *dava*), p. 51. La p. 62, nota 2 însă Cicul e pus în legătură cu Caucazul...

Mai multă ordine e în a doua parte, de pură filologie, cu multe reproduceri fonografice de vorbire.

D. Otto Folbert dă întâiul volum din Operele lui Ștefan Ludovic Roth, pastorul sas care a căzut în 1848 supt gloanțele revoluționarilor unguri (*Stephan Ludwig Roth, gesammelte Schriften und Briefe, I. Bd.: Die Wanderschaft, Dokumente aus den Jahren 1815-1819, hauptsächlich aus Tübingen und Iferten, Brașov, 1927*). O largă biografie, cu intercalare de numeroase scrisori. Merge la Pesta cu Armeanul de origine moldovenească Bogdan Isăcuț, la 1817 (p. 19). Scrisori de acolo și din Viena. Călătoria spre Tübingen e descrisă spiritual pe paginile 3 și urm. (Linz, Steyr, Kremsmünster și școlile, Wels, Gmunden, Ischl, Salzburg — descrierea unei execuții, pp. 129-30, de acela care el însuși trebuia să mînuie executat și care scrie: „Wer einen Menschen tötet, Obrigkeit oder Individuum, sündigt gegen die Moral”; p. 131—, Berchtesgaden). Scrisori din München, Augsburg, Ulm, Tübingen, p. 164 și urm. O amintire duiosă pentru servitorul „Simjuon”, Simion, mort acasă, p. 178. Călătoria la Heidelberg, p. 186 și urm. La Stuttgart, p. 196 și urm. (și despre sculptorul Dannecker, pus lângă Canova). Spre Elveția, Iferten-Yverdun, sălașul lui Pestalozzi, p. 206 și urm. Primele essayuri, p. 259 și urm., amestecate în scrisori.

Fascicula 6 (1926-1927) din revista Ioan Neculce cuprinde un întins studiu al lui C. Litzica despre „topografia balcanică în evul mediu”, care începe cu norme de „critică a textelor grecești”. Se trece la analiza nomenclaturii lui Procopiu. Discuție pe larg asupra punctului ce corespunde astăzi Iustinianei Prime. Fiecare nume de localitate e urmărit cu cea mai mare atenție, întrebuintînd toate mijloacele de informație *Κρατίοναπα* (p. 27) e de sigur *Κρατίοναπα*. Alături Cumudava, interpretată cîndva, ridicul: *Cui me dabam*, *Σκεπτεάσας* ar fi o greșeală a editorului pentru *Σεπτεάσας*. *Καποντιόες* e *Καπονδιόσας* = Caput fossae, *Κρέας*, *Κρανέας* (Ecrenè).

D. Costăchescu vorbește de satele Ruscani și Gănești din județul Iași: studiul e de cea mai extraordinară minuțiositate. Genealogia poate trage din el mari foloase.

La Documente: „drumul Ducăi”, p. 115, no. VIII, Numele Bîrgău (cf. Bîrgaiele ardelene), p. 116, no. XI. „Popa Tăriță

shimnicul, care am fost în trecuții ani protopopu acestui tîrg Eșilor și preut la biserica Curălarilor și duhovnic la multe suflete" (1732), e, de sigur, ctitorul de la Schitul lui Tăriță (p. 131, no. XLV).

Grijă de creșterea copiilor ei, de către Ecaterina Manu, născută Suțu, la 1809, pp. 149-50, no. LXXVI (v. și nl. următor). La 1812. mențiunea „strămoșului Costandin zugravul"; p. 159, no. XCI. Tot în acel an „școala jidovască" din Munte-nime; *ibid.*, no. XCII (v. și p. 160, no. XCIV). O danie a lui Miron Barnovschi pentru Sf. Sava, p. 167, no. C. O solonărită la 1789, p. 170, no. CX. Un solonar, p. 171, CVII. V. și pp. următoare. Un „feredeuș", p. 174, no. CX (an. 1777). Un blănar, p. 176, no. CXIV (an. 1765). Un vutcar, la 1781, p. 177, no. CXVII. La 1739 „diaconul Davidu zugravul", p. 180, no. CXX. „Ogrădas", *ibid.*, Un „defteropsalt de la Curte gos-pod", Sandul, în 1778, p. 181, no. CXXIII. Pe „ulița unguriasci" din Iași la 1679 un Beneduc, un Flinco, un Fialtin, o Anița Unguroaica, p. 183, no. CXXIV. Ulița Sirbească din Iași, p. 184, no. CXXVI și urm. „Crav" nu e „vacă", ci croitor; p. 186, no. CXXXIII. Mahalaua Măjilor, p. 197, no. CLIV și urm. Un act din Succava, 3 Ianuar 1459, al lui Ștefan-cel-Mare, p. 202, no. CLIX (pentru Lină Rugină). Altul din 1499, 17 Noiembrie, Hîrlău, pp. 204-5, no. CLX (pentru „Mărușca giupîneasă a lui Ivan Potropopa"). Un bețiv „bea și scrisorile moșii", p. 210, no. CLXIX. Seadnic de prins pește și refus de „a da moșenașilor al treile peaște după obicei", 1706, pp. 210-11, no. CLXX.

Pentru bisericile cele două făcute de Vasile Lupu la Arvanitochori, un act din 1816, pp. 211-2, no. CLXXII. V. și nl. următor. Act din 1682 de la Pățachie „soltuzul de tîrg de Tecuci", cu locuitorii de frunte, p. 213, no. CLXXIV. Foarte interesante actele privitoare la desvoltarea învățămîntului privat în Moldova de la 1839 la 1846.—Numele de Urita într'un act de la 1758 p. 230. — Pentru locul „caselor de beilic" arse la Iași, p. 231. — Ordin de a se serba, în 1840, nașterea unui fiu al Sultanului.— În legătură cu personalitatea profesorului P. Rășcanu o genealogie bogată a familiei lui, de d. Gh. Ghibănescu, p. 239 și urm. — D-ra Eufrosina Simionescu dă probe dintr'un Sbornic de la 1730 scris de monahul Matei „Venețianul", p. 250 și urm.

D. Ghibănescu vorbește neclar despre „Evangheliarul lui Varlaam, Mitropolitul Moldovei (Codicele Bereasa Vasluii), scris de Contăș uricar și Apostol Tecuciu”, „cătră 1660”, p. 255 și urm. — Inscricții și însemnări de la Agapia, p. 263 și urm. — Impărțirea de moșii între Grigore Ureche, nepotul Nicolae și cu Nistor Batiște, pp. 271-2. — Un act de la Bogdan Orbul (1507) către „Rusul fiul lui Ion Tatulescul”; pomenit și Luca Iștoc, pp. 274-5. — O foaie de insulte contra Mitropolitului Veniamin, în 1841, pp. 277-9. Sfintul arhieru apare ca „un lup pentru norodul Moldovenilor”, vorbindu-i-se și de „berbantăriile tinereților”, (!), de „tovărășia la casnice legături” cu Nicolae Canta, „acel mai blăstămat decit toți oamenii cîți pămîntul de la început au făcut”. — Un bal domnesc la Iași, în 1841, la care iea parte și o cîntăreață englesă, pp. 280-1. — O ciudată scrisoare amoroasă din 1835, p. 283. — Un discurs al lui Leon Asachi la aducerea apei în Iași, 1805, pp. 284-5. — Cîteva știri străine comunicate de d. C. I. Karadja, p. 299 și urm. (reproducere a petrecerii la Iași a călătorilor francesi, frații Bacheville). — Descrierea nunții lui Timuș Hmilnițchi cu domnița Ruxanda se află și în polonește la Hurmuzaki-Bogdan. — Un ms. al „Jalnicei Tragodii”, pp. 317-9. — Un act cu privire la Dima Suiulgiul, p. 328 și urm. (se arată că moșia Coțofăneștii, la Putna, a fost a medicului *Ferate*, adică *Ferrati*). — Un plan al Iașului la 1842 făcut de „Adolphe Krantz Verger, peintre de théâtre”, p. 332. — Inscricții și însemnări din Bălți, pp. 333-5. — Ulița Brăhăriei, Ulița Măjei, pp. 336-7. — Condica Agapiei, pp. 342-3. — Am vorbit aiurea de studiul d-lui M. Costăchescu asupra lui Mihail Dorohoianul. — Un ms. al „Istoriei risipirii Ierusalimului”, pp. 361-2. — Acte de la Sf. Gheorghe din Botoșani, p. 363 și urm. Macovei dulgherul face, la 1793, o clopotniță de lemn, pp. 365-6. Biserica lui Manole cupeț, pp. 366-7. Biserica Manolesei, p. 370. Mențiunea Vornicului de Botoșani Constantin la 1744, p. 367. Un băibărăcar, p. 368. — O nabaderniță a „Hatmanului Lupu, fiul lui Coci” și al soției Tudosca (1629-30), la Museul din Birlad. — Foarte importantă pecetea monopolului cărților: „Săngur-vănzare cărților” (așa trebuie cetit), 1811”, p. 371. Rău cetită inscripția greacă de la p. 374. Genealogia Doamnei Maria Mavrocordat,

născută Callimachi, p. 408. -- Pentru farmacia din Iași, pp. 412-3.

„Așezămîntul cultural Ion C. Brătianu” dă o *Bibliografie a războiului pentru independență (1877-1878)* de d. Ioan C. Băcilă (București, 1927).

Se semnalează și ineditul: ms. 798 de la Academie, note ale lui Ion Alecsandri, ms. 2857 din același deposit, cuprinzînd copia telegramelor trimise de corespondenții de războiu, mss. 4773-4, însemnările voluntarului Vintilă Rosetti, dosarele de aprovizionare și administrație de la Arhivele Statului. La tipăriturile românești, cartea mea despre războiu n'are numai 80 de pagini, ci cam ca trei ori pe atîta, și nu e o ediție a „Culturii Românești”, ci a Academiei; *Mărturiile străine* n'au apărut deosebit, ci se află în același volum. În schimb lipsesc două cărți ale mele, fără care cred că nu se poate scrie Istoria războiului: *Politica externă a regelui Carol și Correspondance diplomatique de Charles I-er*:

Prețioasă indicația articolelor, în capitolul III (nu și completă).

Multe cărți neîntrebuințate la bibliografia străină. Atîtea dintre cele citate însă n'au nimic despre România, (mai ales a lui Wiliam Herbert. La p. 37, a se citi: „Horsetzki”. Sutherland Edwards, în *Sir William White*, se ocupă de chestiile deschise după războiu. Lipsește cărticica, foarte bine scrisă, a lui Rhizo-Rangabé, în franțuzește. La ziare ar fi fost multe de luat, dacă autorul ar fi răsfoit cartea mea despre războiu.

Ar fi de adaus și la stampe:

D. George Sofronie dă o biografie a lui Emanuil Gojdu (Oradea 1927). Nu e Macedonean, ci un Popovici din părțile Bihării; Macedoneană era soția (din familia Pometa, așezată la Pesta). Se încearcă a-l spăla de învinuirea pactării cu Ungurii (el refuză alianța cu Sîrbii), pp. 10-1. În 1861 el apără drepturile limbii românești și a participării Romînilor la administrație, pp. 11-2.

În *Banatul*, II, 6, d. Ioachim Miloia semnaleză „punctele de contact între arta populară la Romîni și la Balto-Slavi”. D-sa recunoaște o veche artă populară traco-ilirică deosebită de a Slavilor din Răsărit. „Motivele decorative ale primei grupe sînt pur geometrice, pe cînd acelea ce caracterizează grupa a doua sînt geometrice îmbinate cu combinații de curbe sau în preponderanță curbe”. E cea ce spun de multă vreme. Autorul semnaleză că linia curbă nu figurează încă în arta pe care o numește „indo-persă”. Această linie „veristă” se apropie de cea siberiană, chineză, caucasiană. Se adaugă ca element deosebit și colorația variată și bogată în nuanțe a primului grup, dar și Slavii din Balcani au adoptat colorile tari. Ungurii nu sînt, cu toate împrumuturile de detalii, în grupul traco-iliric. În schimb face parte din ea arta baltică din Lituania, Letonia și Estonia, mai caracteristică în cea d'întăiu țară. Și eu semnalam de mult aceasta. Resultatul săpăturilor pare a-mi da dreptate. Se adaugă observația că în poezia populară lituană *Dunărea* joacă un mare rol. Se recurge și la istorie, dar Litovoiu (nu: Lituvoi) nu e nici ca nume, care e slav, (cf. Radivoiu, Berivoiū), de origine lituaniană. Imi pare bine că un învățat lituan, I. Basanavicius, a apărut originea tracică a poporului său, și anume sprijinindu-se și pe lingvistică și pe toponomastică. „O foarte mare parte din numirile geografice lituane au origine tracică”, mai ales în Sudul tipurilor brune, unde poporul se chiamă Zukai, cea ce se pare autorului a se putea pune alături de numele Dacilor. Foarte importantă este identitatea casei la Lituani și Romîni (cerdac, stilpi, motive ornamentale: „steaua, cercul, zigzagul, linia șerpuitoare, ghiveciul de flori”). Fără a mai vorbi de *doina* lor melancolică... Și pe haină „subiecte stilisate: broasca, grebla, crucea, scara, creanga”. Colori ca la noi; deasă întrebuițare a negrului; firul de aur și de argint lipsește însă, dar, cu dreptate, d. Miloie îl pune în sama modei bizantine, mai nouă. Relevăm în sfîrșit mențiunea păstrării în amintirea poporului lituanian a memoriei Mariei lui Vasile Lupu, „romuna kunigaikste”, soția lui Radziwill, și existența încă a „mănăstirii de stejar” făcută de ea pentru călugării moldoveni pe cari-i adusese.

D. R. S. Molin semnaleză că teatrul din Oravița s'a întemeiat la 1816, de Macedoneanul Ioan Niuni.

În *L'Europa Orientale*, VII, 9-10, d. A. Florovschi vorbește despre condițiile în care s'au redactat instrucțiile electorale rusești ale Ecaterinei a II-a, în 1766. Se adună o comisiune de nobili, burghesi, de țerani liberi, până la nomazi. Mulți alegători nu se presintară. De importanța acestui cod era așa de convinsă Impărăteasa încît făcu să apară la Iași, în tipar, *Năcazul* sau „Invățătura a însuși stăpînitorei Măririi Ecaterinii 2 cătră orînduila epitropie preste alcătuirea arătării a unei noao legiuitoare condică, tălmăcită pre limba moldovenească” și tipărită, în traducerea lui Toma al doilea Logofăt (Cara), de feldmareșalul Rumiențov în 1771. S'a ivit în aceste „state generale” rusești cu 600 de membri și un „tribun”, Grigore Corbin (p. 382).

Tot acolo d. Alessandro Pavolini dă, din punctul de vedere al „independenței finlandese”, un studiu asupra întregii istorii a Finlandei. Se relevă duelul între Occidentul represintat prin Suedesi și Orientul în numele căruia se presintă Rusia moscovită. Pentru cel d'întăiu lupta era o cruciată.

Un resumat, de d. Claudiu Isopescu, al cărții despre România în Marele Războiu a d-lui Kirîțescu.

Din lucrarea d-lui Eduardo Ibarra Rodriguez, *Documentos aragoneses en los Archivos de Italia* (Madrid, 1911), se vede că ar fi de căutat cu privire la Ardeal în *Instrumente Miscelaneae* din Arhivele Vaticanului, unde ar fi poate ceva și în *Brevia ad principes* (v. p. 78).

La Pisa, în Arhivele Ordinului Sf. Ștefan pentru lupta contra Turcilor, în secolele al XVI-lea și al XVII-lea.

Multe și bune observații, cu totul nouă, în cartea d-lui Al. Popescu-Telega, *Asămănări și analogii cu folklorul român și iberic*, Craiova, 1927. Totuși originea sirbească a cîntecelor noastre bătrînești e incontestabilă (cf. p. 8). Dar se aduc paralele iberice pentru legenda mănăstirii de la Argeș (p. 12). Sînt și exemple arabe. Am văzut în Muzeul dintr'un oraș austriac o pisică prinsă într'un zid. La Spanioli legenda concordă complet și perfect cu a noastră (v. p. 11). Rolul cucului ca prevestitor, p. 15 și urm. Se dă o formă spaniolă a „Amăritei tur-

lurele" (p. 17). Asămănarea poveștilor se explică lesne (v. p. 19 și urm.), avînd în vedere originea lor indiană, petrecută prin Bizanț. Așa că motivele noastre se află și în Limousin, cum am arătat-o într'un articol din *Ramuri*. Asămănarea și în jocurile de copii, p. 25 și urm. O serie de superstiții comune, p. 34 și urm. Idiotisme de același fel, pp. 38-9. Gicitori, pp. 39-41. Cîteva similitudini și la înjugatul boilor și la treierat, pp. 41-2. Observații asupra obiceiurilor la nuntă, p. 42, nota 2. Vasilca spaniolă, pp. 44-6. Bocitoarele, pp. 46-7. Maslul cerșit, pp. 46-7. Alte datini, p. 47 și urm. Adălmașul, p. 49 și urm. *Deshoja* e claca, pp. 52-3. Ielele, p. 54 și urm. Paparudele, udate, pp. 71-2. Curios că se admite teoria pastorală și a retragerii la munți, p. 77, nota 1.

Un întreg apendice dă pe rînd superstițiile comune.

În cartea d-lui *René Hubert, Rousseau et l'Encyclopédie, essai sur la formation des idées politiques de Rousseau* (1742-1756), Paris, Gamber, 1927, se amintește planul inițial al acestuia de a da „Instituții politice”, credința lui, așa de greșită, că, „de quelque façon qu'on s'y prit, aucun peuple ne serait jamais que ce que la nature de son gouvernement le ferait faire” (p. 9). Până pe la 1750 el se interesează la sensualismul „filosofic” al lui Condillac, dar nu încă la „filosofia” însăși (p. 10). E creștin: credința i-a dat-o rațiunea însăși (*ibid.*). Dar soarta i se pare nedreaptă, pentru mulți, începînd cu dînsul, și societatea e osîndită ca fiind „în mî-nile celui tare (p. 11). „Enciclopedia” nu-l poate atrage la început: e un simplu dicționar informativ, decalchiat după „Enciclopedia” lui Chambers, și asemenea cu Dicționarul de medicină pe care-l isprăvisese d'Alembert (p. 14). Apare și unul de Frumoase arte (p. 19). Rousseau însuși dă unul de muzică. Se știe că el a fost luat între colaboratori. Serie cu ton polemic aprins articolele lui (p. 18). Se adaugă însă și articolul asupra economiei politice. Premiul de la Dijon e avut în vedere pentru că era această pregătire și pentru că de ani de zile, încă de cînd era la Veneția, se gîndia la „Instituțiile” pomenite mai sus. Articolului despre Economie Diderot îi adăugă un altul, cu alte idei (p. 21). E curios că pe acel timp Rousseau înțelegea că fiecărui popor îi trebuie alte instituții

(p. 24). La Montesquieu i se părea—și făcea din aceasta o critică—prea static punctul de vedere (*ibid.*). S'au relevat schimbări introduse de Diderot la articolul din „Enciclopedie” (p. 26). Se analizează mult timp antagonismul care există între Diderot și Rousseau asupra dreptului natural. El se produce la redactarea acelor *Institutions politiques*, rămase în manuscris, din care „Contractul social”, din 1755-7, în prima redacție, e numai un resumat (p. 60). Originea *personală* a tezei despre civilizația care corupe, p. 67 și urm. Criticele violente contra „filosofiei”, p. 74. Răspunsul, foarte amabil, al lui d'Alembert, pp. 75-6. Punctul de vedere al acestuia este, în fond și formă, mult mai *frances*. Urmărirea ideii, în *Discours sur l'inégalité*, p. 87 și urm. *Legătura doctrinei fericitului om primitiv cu a Edenului biblic*, p. 93. Originea ideii de „contract social”, p. 98 și urm. E „a enciclopediștilor, aceia pe care o primiseră de la legiști și pe care o aplicau precis la originile monarhiei franceze”, p. 99. Ea se întilnește („contrat qui destine le souverain à régler et les peuples à obéir”) în *Traité des droits de la reine sur différents états de la monarchie d'Espagne*, p. 99. Legăturile cu Puffendorf, și el adversar al „sociabilității naturale” admise de filosofi, p. 103 nota. Editorul mai nou al „Contractului” căuta mai mult în Burlamaqui. Preocuparea de a restabili egalitatea naturală „măcar în drept” (în *Économie*), p. 109. Posibilitatea *numai istorică* a guvernului impus de un singur om, p. 111. Legăturile cu Montesquieu, ca plan al operei, p. 117; în el Rousseau vede un cercetător al „dreptului pozitiv al guvernelor stabilite” și atîta.

N-le 1-2 din anul VII al *Arhivei pentru știința și reforma sociale* aduce un studiu al d-lui N. Lahovary despre *Istorie și o nouă metodă de determinare a raselor* (e vorba de constatările antropologice privitoare la rasă și de noile analize ale singelui; fără a scădea aportul lor, nu le credem în stare a răsturna atît de radical ceia ce reiese din izvoarele scrise și din sensul desvoltării societăților umane). Multe știri despre învățămîntul științific le dă lungul articol al d-lui Sanielevici.

D. Bagdasar își dă silinți pentru a lămurî „concepția filosofiei istorice la Heinrich Rickert”.

Mi se pare că pe lângă Wiedelband are un oarecare merit în desfacerea științelor de legi de științele de explicație și Românul care a fost A. D. Xenopol: de ce am desprețui totdeauna orice aport românesc la știință și cugetare? (Cf. însă pomenirea lui Xenopol în partea criticabilă la pp. 266-271; la sfârșit autorul trebuie să recunoască meritul lui Xenopol. Și oare, fără a fi cetit pe Rickert, noul Bacon (nu e prea mult?) n'o fi nemerit și un Român „expunerea unitară a întregii vieți istorice, prezentarea ei ca un întreg” (p. 255)? Au fost și la noi oameni cari au relevat *valoarea* faptului istoric care împune un chip special de a-l trata (cf. p. 264). Pare că aș fi scris și eu undeva că: „Obiectul istoriei nu este și nu poate fi totalitatea fenomenelor influente din lume., ci numai ceia ce exercită influențe esențiale” (v. *ibid.*). Tot așa raportul către artă, mijloc de exprimare, nu scop (v. p. 261). Tot așa cînd se spune că „știința istoriei caută să descopere și să stabilească toate legăturile importante pe care le are obiectul istoric în mediul lui real” (p. 268), Ori: „*Conexuri și evoluții* iată ce expune știința istoriei. Faptul individual este astfel o parte dintr'un întreg, o verigă dintr'un lanț de evenimente” (p. 269). Tot așa pentru afirmarea caracterului primordial sufletesc al istoriei și refuzul de a primi bazele psihologiei (p. 274). Tot așa cu lipsa de sens a explicării exclusive a istoriei prin mase și personalități (p. 283-4). Și, iarăși, definiția filosofiei istorice, care, așa cum mi-am permis a o înțelege, e totuși o „istorie universală” (p. 286). — Un resumat al știrilor din România în timpul marelui războiu din Memoriile lui Kiderlen Wächter.

*

În *Les Mellahs de Rabat-Solé* a d-lui J. Goulven (Paris, 1927; ed. Geuthner), e vorba de o interesantă colonie de Evrei marocani. Se descrie casa, săracă și murdară, cu baie, a cărui apă nu se schimbă după fiecare persoană, și cu un paraclis. La uși cele zece porunci. Mobile rudimentare. Se zice și acolo: „Mă-nîncă la Evrei, dar nu dormi la dinșii”. „Iepuri” ascunși de frica stăpînilor musulmani (p. 7). Despre copii, p. 8 și urm. Grija de păstrarea numelui prin băieți, pp. 11-2. Haim e nume arab, și înseamnă: „viață” (p. 15). Imbrăcămintea, p. 24 și urm. Obiceiuri de munte, p. 34 și urm. Despre datini, p. 56 și urm. Carne *terifa*, „trif”, p. 58. Carne „*cachir*”, „cușer”, p.

59. Lucrurile sfinte, p. 70 și urm. Comunitățile, p. 99 și urm. Taxa pe carne, pp. 104-5. Mari Rabini, p. 108 și urm. Relații cu Arabii, p. 115 și urm. Evreii sînt datori să îngroape pe criminali, p. 124 (cf. cazul corpului Sf. Ioan la Cetatea-Albă). Comerțul, p. 130 și urm. Și cu Olanda, încă din secolul al XVI-lea. Ca *renteros*, arendatori, p. 134. Monedele, pp. 138-9. Ingropările p. 145 și urm. Multe ilustrații foarte frumoase. O bibliografie a Istoriei Evreilor, la urmă.

După Saint-Olon, călugării de la Merci, de Chénier, Lempière, Fauconet, Segonzac, Addison, Elie de la Primaudaire, abatele Godard, La Martinière, Hemso, frații Tharaud, Brunot, Kerr, Budgett Meakin, d. Goulven adauge un folositor studiu de etnografie, care poate servi pentru a lămuri fenomene etnografice de aiurea, și de la noi.

În *Échos d'Orient* pe 1927, p. 147, nota 35, se menționează episcopul de Vitzina Teodor, pe la 1285.

Cronicile bizantine pomenesc o Ἐμβολή Βερνιδίων.
Nu are o legătură cu Bărăganul nostru ?

În legătură cu *colacii* noștri Jireček, în al treilea memoriu despre instituțiile sirbești la Academia din Viena pomeneste *panes colacii* la Ragusa în 1371. Tot acolo *pila*, p. 25, grecește πίτα.

În *Revue belge de philologie et d'histoire*, VI, 1-2, d. W. Koch caută să arăte «cum Împăratul Iulian a încercat să fundeze o Biserică păgînă». El credea că se pogoară din Claudiu și că era un Misiian crud, dîrz și sălbatec (pp. 132-3).

În notița d-lui Auguste Vincent despre Tatăl nostru în o sută de limbi al lui J.-B. Gramaye (1622), la «Wallachi» e un «Water noi statis» de toată ciudățenia. Un nou testament, din 1377, al Împăratului Carol al IV-lea, p. 256 și urm.

În revista *Roma*, VII, 3, se începe un articol de d. C. Radu despre „Goldoni în România”. Budai Deleanu începe a traduce *Temistocle* al lui Metastasio, din care Beldiman redase „Milosîr-

dia lui Tit*. Polizoi Lampanitziolul traduce *La Vedova scältra* a lui Goldoni. D. Al. Marcu dă o scrisoare a lui Ed. Giola, care fusese la noi înainte de 1875, către Ubićini: «Comme vous, je n'ai pu voir la Roumanie sans l'aimer».

*

În lecția d-lui Mario Rotondi, profesor la Universitatea din Padova, *Il diritto come oggetto di conoscenza, dogmatica e diritto comparato*, Pavia 1927, observația că «dreptul unui popor care a atins un grad foarte înalt de cultură ca poporul grecesc e încă aproape total necunoscut; legenda care afirmă vechi legături ale lui cu legislația primitivă romană așteaptă încă, pentru conținutul ei substanțial, de la știință o desmințire sigură sau o demonstrație probată» (p. 20).

*

În *Korrespondenzblatt* din Sibiu, L, 7-8, d. Karl Kurt Klein se ocupă de Martin Opitz, poetul german din veacul al XVII-lea, în legătură cu Romînia. Cartea lui, *Dacia antiqua*, s'a pierdut; avem numai poemul *Zlatna*, numit românește, cum observă autorul.

*

A apărut și deosebit conferința d-lui Sextil Pușcariu, *Răsunetul războiului pentru independență în Ardeal* (București 1927).

*

D. G. G. Mateescu publică lecția sa de deschidere la Universitatea din Cluj, *Epigrafia sau studiul inscripțiilor în legătură cu istoria și antichitățile clasice*, Cluj, 1927. Pentru regele odrys Ebry-zilmis și alți șefi ai Odrizilor, Berisades, Amadocos, Kersobleptes, Ketriporis, p. 11 (se citează și „lucrările despre regii traci ale lui Höck, Solari și Strazzulla”). Broșura e plină de lucruri nouă.

*

În Iosif Lepși, *Studii asupra litoralului Șabla-Ecrenă* („Analele Academiei Romîne”, secția științifică, 1927), știri despre locuitorii de astăzi ai regiunii. «Mihal-beiu» e de sigur numită așa după Mihail Cantacuzino Șaitanoglu, care pe la 1570 își avea aici arenda salinelor (v. pp. 117-8). Iar părerea că Găgăuții sînt Cumani, — atunci cînd *Cumani la Mare e o imposibilitate* (aceștia sînt oameni de stepă...). În planșe, și inscripții grecești și fragmente de arta.